

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛУШПАЙ ТЕТЯНА ІВАНІВНА

УДК 37.015.31:172.15]-053.4:373.24(477)''19/20''(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ
ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

01 Освіта / Педагогіка

011 Освітні, педагогічні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

_____ Т. І. Лушпай

Науковий керівник: Якименко Світлана Іванівна,
доктор педагогічних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Лушпай Т. І. «Організаційно- педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, 2023.

У дисертаційному дослідженні вивчено історіографію проблеми та визначено наукові підходи методології історико-педагогічного дослідження, зокрема: конкретно-історичний (вивчення та викладення конкретних, вивірених фактів історії освіти в Україні досліджуваного періоду в широкому соціокультурному аспекті з подальшим їх аналізом); формаційний (оцінка проблеми дослідження в контексті соціально-економічної формації); системно-історичний (розгляд проблеми в єдності із середовищем, соціальним розвитком, запитами українського суспільства); соціально-історичний (врахування та відтворення всіх деталей та етапів досліджуваної проблеми, соціальних механізмів, які детермінують процес патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, особливостей розвитку соціуму в Україні); цивілізаційний (взаємодії з урахуванням загальнолюдських, громадянських цінностей особистості), культурологічний (аналіз освіти та педагогіки через призму системоутворювальних культурологічних понять, таких як: українська культура, культурні цінності, українські ідеали, норми, ціннісно-сміслові системи, ціннісні орієнтації); праксеологічний (проектування педагогами виховних цілей та взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу закладу дошкільної освіти), аксіологічний (виявлення ціннісно-сміслових орієнтирів національно-патріотичного виховання, громадянського виховання, громадянських почуттів); парадигмальний (генезис, трансформація досягнень і прогалин, логіки, умов і тенденцій,

напрямів, закономірностей та альтернатив розвитку досліджуваного предмета); синергетичний (наукова інформація для відкриття нових світоглядних орієнтирів, таких як: цілісність, плюралізм (світоглядний, методологічний), відкритість пізнання).

Здійснено дефінітивний аналіз ключових понять дослідження «патріотизм» та «патріотичне виховання» в науково-педагогічній літературі та зроблено висновок, що зазначена наукова категорія не має однозначного трактування, що пов'язано з різними позиціями авторів, а з іншого боку, з багатогранністю цих понять та різним їхнім тлумаченням на різних історичних етапах розвитку суспільства.

Сучасний етап характеризується багатогранністю трактувань поняття «патріотизм», зокрема виокремлено декілька підходів до його тлумачення: ідеологічний, «патріотизм» є готовністю служити Батьківщині, проявляти любов до неї як одне з найглибших громадянських почуттів, що виникає історично під впливом економічно-соціальних реалій; соціально-філософський, «патріотизм» є відображенням духовності людини і суспільства загалом; соціологічний, «патріотизм» є ціннісною орієнтацією, основа якої – в ціннісному відношенні людини до Батьківщини; педагогічний, «патріотизм» є результатом цілеспрямованого, організованого, спланованого виховного впливу на особистість з метою засвоєння нею національних цінностей і норм культури, сформованості національно-громадянської самосвідомості, патріотичних переконань та поведінки, усвідомлення своїх вчинків і дій на благо народу й держави.

Узагальнюючи наукові підходи вчених до розуміння ключового поняття дослідження нами здійснено дефініцію поняття «виховання основ патріотизму старших дошкільників» як організований, цілеспрямований процес засвоєння особистістю дитини громадянських почуттів, національних цінностей і норм культури, формування в неї національно-громадянської свідомості та самосвідомості, патріотичних переконань та поведінки на благо народу й держави, готовності до захисту Вітчизни.

Встановлено, що в досліджуваній період становище Української держави характеризувалося складними соціально-економічними і геополітичними викликами, пов'язаними з відсутністю консолідуючої патріотичної ідеології, пошуком об'єднавчих національних домінант, зміною суспільно-економічної формації. У зазначений період відчутними в духовно-культурному житті України три суперечливі процеси: перегляд, переосмислення та переоцінка донедавна пріоритетних поглядів, орієнтирів, настанов поведінки; повернення традиційних цінностей національної культури, відтворення релігійних та національних форм світосприйняття; проникнення та адаптація на національному ґрунті нової системи цінностей.

Визначено зміст поняття «організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» як динамічний цілісний інтегрований педагогічний процес, який представляє собою сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених зовнішніх і внутрішніх обставин виховного середовища у закладі дошкільної освіти та є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання й реалізації концептуального змісту, методів, організаційних форм з метою виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України у кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

На основі історико-педагогічного аналізу виокремлено організаційно - педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття), зокрема: концептуальне та нормативно-правове визначення змісту та очікуваних результатів виховання основ патріотизму старших дошкільників; забезпечення варіативності форм, методів, прийомів виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти в досліджуваній період; оновлення змісту підвищення професійної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти відповідно до нормативних вимог організації виховного процесу в досліджуваній період.

Здійснено аналіз змісту, форм, методів виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваний період та окреслено перспективи виховання основ патріотизму старших дошкільників України в умовах впровадження нової української школи. Розроблено експериментальну педагогічну модель підвищення ефективності виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ, основними компонентами якої є мета, підходи, принципи, блоки, організаційно-педагогічні умови, форми, методи, компоненти, критерії, їх показники та очікуваний результат. Визначено тенденції розвитку системи дошкільної освіти впродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття у контексті виховання основ патріотизму старших дошкільників, зокрема: створення законодавчо-нормативної бази дошкільної освіти; оновлення змісту дошкільної освіти; навчально-методичне забезпечення народознавчого змісту патріотичного виховання; переорієнтація навчально-виховного процесу на основі особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів та впровадження інноваційних методів виховання особистості дитини та підготовки майбутнього вихователя закладів дошкільної освіти.

Резюмуючи зазначене вище, вважаємо, що провідні тенденції розвитку дошкільної та початкової освіти на засадах Концепції Нової української школи мають спільні методологічні підходи до організації освітнього процесу, зокрема: гуманізм як норма поваги до особистості; визнання самоцінності кожного вікового періоду; врахування індивідуальних психологічних особливостей, інтересів, здібностей дитини; врахування досягнень попереднього етапу розвитку дитини; формування і розвиток пізнавальних, психічних процесів, громадянських почуттів, спрямованості на соціальну активність, конструктивну вмотивованість поведінки, позитивну самооцінку, толерантність.

Отже, в контексті розвитку перспективи дотримання принципів наступності та безперервності між дошкільною освітою та новою українською школою щодо патріотичного виховання старших дошкільників

пріоритетом в організації освітнього процесу має стати ідея розвитку дитини, зокрема старшого дошкільного віку, а центром – оновлення змісту, форм і методів зазначеного процесу.

Ключові слова: патріотизм, виховання, національно-патріотичне виховання, старші дошкільники, громадянське виховання, гуманізація, інноваційні технології, ціннісні орієнтації, організаційно-педагогічні умови, періоди, нова українська школа, тенденції, вихователі закладів дошкільної освіти, партнерська взаємодія.

Lushpai T. I. «Organizational and pedagogical conditions for the education of the basics of patriotism among older preschoolers in preschool education institutions of Ukraine (end of the 20th - beginning of the 21st century)». – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy, the specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi, Mykolaiv, 2023.

Abstract

In the dissertation study, the historiography of the problem was studied and the scientific approaches of the methodology of historical-pedagogical research were determined, in particular: concrete-historical (the study and presentation of specific, verified facts of the history of education in Ukraine of the studied period in a broad socio-cultural aspect with their subsequent analysis); formation (assessment of the research problem in the context of socio-economic formation); systemic-historical (consideration of the problem in unity with the environment, social development, requests of Ukrainian society); socio-historical (taking into account and reproduction of all details and stages of the investigated problem, social mechanisms that determine the process of patriotic education of older preschool children, features of the development of society in Ukraine); civilizational (interactions taking into account universal values of the individual), cultural (analysis of the sphere of education and pedagogy through the prism of system-forming cultural concepts, such as: Ukrainian culture, cultural values,

Ukrainian ideals, norms, value-meaning systems); praxeological (projecting by teachers of educational goals and interaction of all subjects of the educational process of a preschool education institution), axiological (identification of value-meaning orientations of patriotic education); paradigmatic (genesis, transformation of achievements and gaps, logic, conditions and trends, directions, regularities and alternatives of development of the studied subject); synergistic (scientific information for the discovery of new worldview landmarks, such as: integrity, pluralism (worldview, methodological), openness of knowledge).

A definitive analysis of the key research concepts of "patriotism" and "patriotic education" in the scientific and pedagogical literature was carried out, and it was concluded that the specified scientific category does not have an unambiguous interpretation, which is connected with the different positions of the authors, and on the other hand, with the multifaceted nature of these concepts and their different interpretations at different historical stages of the development of society. The modern stage is characterized by multifaceted interpretations of the concept of "patriotism", in particular, several approaches to its interpretation are singled out: ideological, "patriotism" is a willingness to serve the Motherland, to show love for it as a feeling that arises historically under the influence of economic and social realities; socio-philosophical, "patriotism" is a reflection of the spirituality of a person and society in general; sociological, "patriotism" is a value orientation, the basis of which is the value relationship of a person to the Motherland; pedagogical, "patriotism" is the result of purposeful, organized, planned educational influence on the individual with the aim of assimilating national values and norms of culture, the formation of national-civic self-awareness, patriotic beliefs and behavior, awareness of one's deeds and actions for the benefit of the people and the state.

Summarizing the scientific approaches of scientists to the understanding of the key concept of the study, we defined the concept of "education of the basics of patriotism in older preschoolers" as a holistic, personally oriented educational process aimed at enriching children's knowledge and ideas about the family, the

native land, the Motherland, its history, traditions, customs and cultural assets, which are realized in behavior and actions as a manifestation of an emotional and value attitude.

It was concluded that "education of the basics of patriotism of older preschoolers" is the result of a holistic, personally oriented educational process aimed at enriching children's knowledge and ideas about family, native land, the Motherland, its history, traditions, customs and cultural heritage, which are realized in children's behavior and actions manifestation of an emotional and valuable attitude.

It was established that during the period under study, the situation of the Ukrainian state was characterized by complex socio-economic and geopolitical challenges associated with the absence of a consolidating patriotic ideology, the search for unifying national dominants, changes in traditional social structures, as well as the improvement of patriotic education of children and youth. In the specified period, three contradictory processes were felt in the spiritual and cultural life of Ukraine: revision, rethinking, and reassessment of the previously prioritized views, guidelines, and guidelines for behavior; return of traditional values of national culture, reproduction of religious and national forms of worldview; penetration and adaptation on the national soil of a new system of values, characteristic of the spiritual and cultural life.

The content of the concept "organizational and pedagogical conditions for the education of the basics of patriotism in older preschoolers in preschool education institutions of Ukraine (end of the 20th - beginning of the 21st century)" is defined as a dynamic integral integrated pedagogical process, which represents a set of interdependent and mutually conditioned external and internal circumstances of the educational environment in the institution of preschool education and is the result of purposeful selection, construction and implementation of conceptual content, methods, organizational forms with the aim of educating the basics of patriotism in older preschoolers in preschool education institutions of Ukraine at the end of the 20th - at the beginning of the 21st century. On the basis of the

historical and pedagogical analysis, the organizational and pedagogical conditions for the education of the basics of patriotism among older preschoolers in preschool education institutions of Ukraine (end of the 20 th - beginning of the 21st century) were identified, in particular: conceptual and regulatory definition of the content and expected results of education of the basics of patriotism in older preschoolers; ensuring the variability of forms, methods, methods of education of the basics of patriotism in children of older preschool age in preschool education institutions during the researched period; updating the content of increasing the professional competence of the teacher of the preschool education institution in accordance with the regulatory requirements of the organization of the educational process in the researched period.

An analysis of the content, forms, and methods of educating the basics of patriotism of senior preschoolers in the researched period was carried out, and the prospects of educating the basics of patriotism of senior preschoolers of Ukraine in the conditions of the introduction of a new Ukrainian school were outlined. An experimental pedagogical model of increasing the effectiveness of education of the basics of patriotism of older preschoolers in preschool education institutions of Ukraine in the innovative space of the National Academy of Sciences was developed, the main components of which are the goal, approaches, principles, blocks, organizational and pedagogical conditions, forms, methods, components, criteria, their indicators and the expected result.

The development trends of the preschool education system during the late 20th and early 21st centuries in the context of educating the basics of patriotism among older preschoolers are determined, in particular: creation of a legislative and regulatory framework for preschool education; updating the content of preschool education; educational and methodological provision of ethnographic content of patriotic education; reorientation of the educational process on the basis of personally oriented, activity-based, competence-based approaches and the implementation of activity-based methods of education.

Summarizing the above, we concluded: the leading trends in the

development of preschool and primary education based on the Concept of the New Ukrainian School have common methodological approaches to the organization of the educational process, in particular: humanism as a norm of respect for the individual; recognizing the self-worth of each age period and focusing on the child's age characteristics; taking into account individual psychological characteristics, interests, abilities of the child; taking into account the achievements of the previous stage of the child's development; formation and development of cognitive and mental processes, focus on social activity, constructive motivation of behavior, positive self-esteem, tolerance.

Therefore, in the context of the development of the perspective of observing the principles of continuity and continuity between preschool education and the new Ukrainian school regarding the patriotic education of older preschoolers, the priority in the organization of the educational process should be the idea of the development of the child, in particular the older preschool age, and the center should be the renewal of the content, forms and methods of the specified process.

Key words: patriotism, education, national-patriotic education, older preschoolers, civic education, humanization, innovative technologies, value orientations, organizational and pedagogical conditions, periods, new Ukrainian school, trends, educators of preschool education institutions, partnership interaction.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Лушпай Т. Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ- початок ХХІ століття). *Науковий журнал «Академічні студії*. Серія «Педагогіка» Випуск 4, 2022. С. 178-182.

2. Лушпай Т., Якименко С. Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Наука і*

техніка сьогодні. №11 (25). 2023. С. 457-466.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11\(25\)-457-466](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11(25)-457-466)

Особистий внесок автора полягає у вивченні наукових підходів до тлумачення ключових понять дослідження із проблеми виховання основ патріотизму в досліджуваній період.

3. Лушпай Т. І., Якименко С. І. Ключові перспективи розвитку системи патріотичного виховання старших дошкільників в умовах НУШ. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. № 12(18).

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-)

Особистий внесок автора полягає у здійсненні аналізу основних чинників формування державою змісту виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку).

4. Лушпай Т., Якименко С. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Вісник науки та освіти.* 2023 №8 (14). 2023. С. 615-624.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8\(14\)-615-624](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8(14)-615-624)

Особистий внесок автора полягає у визначенні й описі суспільно-історичних та соціально-педагогічних передумов виховання основ патріотизму у старших дошкільників у зазначений період.

Статті в періодичних зарубіжних виданнях:

1. Лушпай Т. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти. *Virtus: Scientific Journal.* 2020. № 45. С. 88-91.

2. Лушпай Т. Концептуальне та нормативно-законодавче формування змісту виховання основ патріотизму у старших дошкільників (1991-2000 рр.). *Colloquium-journal* №27 (186), Część 1 Warszawa, Polska. 2023. С. 73-75.

Тези та матеріали наукових конференцій:

1. Лушпай Т. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. *Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень*: матеріали міжнародної студентської наукової конференції (Т.2), 25 вересня, 2020 р. Івано-Франківськ, Україна: Молодіжна наукова ліга. 2020. С. 83-84.
2. Лушпай Т. Зміст патріотичного виховання дошкільників у програмах 1917-1930 рр. *Korszeru muszerek es algoritmus a tapasztalati es elemeleri tudomanyos kutatasi*, Szeptember 18, 2020. Budapest, Magyarország: European Scientific Platforme. С. 32-33.
3. Лушпай Т. Виховання у дошкільників почуття любові і поваги до своєї країни в умовах сьогодення. *Science and practice: implementation to modern society*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції м. Манчестер, Великобританія 4-5 червня 2021 р. Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2021. С. 189-191
4. Лушпай Т.І. Наступність у патріотичному вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи*: Зб. матеріалів Всеукр. з міжнародною участю науково-практ. конф. 29 листопада 2022 р. Житомир. 2022. С. 192-195.
5. Лушпай Т. І. Наукові підходи, методи та принципи історико-педагогічного дослідження проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. The I International Scientific and Practical Conference «New ways of creating scientific ideas for implementation», September 18-20, 2023, Varna, Bulgaria. С. 151-155.
6. Лушпай Т. І. Теоретичні основи виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХІХ-початок ХХІ століття). The 1st International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (March 26-28, 2023) SPC «Sciconf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2023. С. 505.

7. Лушпай Т. І. Формування основ патріотичного виховання у дошкільників (кінець ХІХ -початок ХХІ століття). The 4th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (June 19-21, 2023) SPC «Sciconf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2023. С. 392-394.

SPYSOK OPUBLIKOVANYKh PRATs ZA TEMOIu DYSERTATsII

Statti u fakhovykh vydanniakh:

1. Lushpai T. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykhovannia osnov patriotyzmu starshykh doshkilnykiv u zakladakh doshkilnoi osvity Ukrainy (kinets KhKh- pochatok KhKhI stolittia). Naukovyi zhurnal «Akademichni studii. Seriia «Pedahohika» Vypusk 4, 2022. S. 178-182

2. Lushpai T., Yakymenko S. Definityvnyi analiz kliuchovykh poniat doslidzhennia problemy vykhovannia osnov patriotyzmu starshykh doshkilnykiv u zakladakh doshkilnoi osvity (kinets KhKh – pochatok KhKhI stolittia). Nauka i tekhnika sohodni. №11 (25). 2023. S. 457-466
DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11\(25\)-457-466](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11(25)-457-466)

3. Lushpai T. I., Yakymenko S. I. Kliuchovi perspektyvy rozvytku systemy patriotychnoho vykhovannia starshykh doshkilnykiv v umovakh NUSh. Aktualni pytannia u suchasni nautsi. 2023. № 12 (18). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-)

4. Lushpai T., Yakymenko S. Suspilno-istorychni ta sotsialno-pedahohichni peredumovy vykhovannia osnov patriotyzmu starshykh doshkilnykiv u zakladakh doshkilnoi osvity (kinets KhKh – pochatok KhKhI stolittia). Visnyk nauky ta osvity. 2023 №8 (14). 2023. S. 615-624. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8\(14\)-615-624](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8(14)-615-624)

Statti u zarubizhnykh vydanniakh:

1. Lushpai T. Vykhovannia pochuttia patriotyzmu v ditei doshkilnoho viku v suchasnykh zakladakh doshkilnoi osvity. Virtus: Scientific Journal. 2020. № 45. S. 88-91

2. Lushpai T. Kontseptualne ta normatyvno-zakonodavche formuvannia

zmistu vykhovannia osnov patriotyzmu u starshykh doshkilnykiv (1991-2000 rr.).
Colloquium-journal №27 (186), Część 1 Warszawa, Polska. 2023. S. 73-75

Tezy ta materialy naukovykh konferentsii:

1. Lushpai T. Vykhovannia pochuttia patriotyzmu v ditei doshkilnoho viku v zakladakh doshkilnoi osvity. Nauka sohodennia: vid doslidzhen do stratehichnykh rishen: materialy mizhnarodnoi studentskoi naukovo konferentsii (T.2), 25 veresnia, 2020 r. Ivano-Frankivsk, Ukraina: Molodizhna naukova liha. 2020. S. 83-84

2. Lushpai T. Zmist patriotychnoho vykhovannia doshkilnykiv u prohramakh 1917-1930 rr. Korszeru muszerek es algoritmusa tapaszatalati es elemeleti tudomanyos kutatasi, Szeptember 18, 2020. Budapest, Magyarorszag: European Scientific Platforme. C. 32-33

3. Lushpai T. Vykhovannia u doshkilnykiv pochuttia liubovi i povahy do svoiei krainy v umovakh sohodennia. Science and practice: implementation to modern society: materialy X Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii m. Manchester, Velykobrytaniia 4-5 chervnia 2021 r. Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2021. S. 189-191

4. Lushpai T.I. Nastupnist u patriotychnomu vykhovanni ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi z mizhnarodnoiu uchastiu nauково-praktychnoi konferentsii Spetsyfika fakhovoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv na zasadakh kompetentnisnoho pidkhotu: dosvid, realii, perspektyvy 29 lystopada 2022 r. Zhytomyr. 2022. S. 192-195

5. Lushpai T.I. Naukovi pidkhody, metody ta pryntsypy istoryko-pedahohichnoho doslidzhennia problemy vykhovannia osnov patriotyzmu u starshykh doshkilnykiv u zakladakh doshkilnoi osvity Ukrainy v kintsi KhKh – na pochatku KhKhI stolittia. The I International Scientific and Practical Conference «New ways of creating scientific ideas for implementation», September 18-20, 2023, Varna, Bulgaria. S. 151-155

6. Lushpai T.I. Teoretychni osnovy vykhovannia osnov patriotyzmu starshykh doshkilnykiv u zakladakh doshkilnoi osvity Ukrainy (kinets KhIKh-

pochatok KhKhI stolittia. The 1st International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (March 26-28, 2023) SPC «Sciconf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2023. S. 505.

7. Lushpai T.I. Formuvannia osnov patriotychnoho vykhovannia u doshkilnykiv (kinets KhIKh-pochatok KhKhI stolittia. The 4th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (June 19-21, 2023) SPC «Sciconf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2023. S. 392-394

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДНЗ – дошкільний навчальний заклад

ДВЗ – дошкільний виховний заклад

ЗДО – заклад дошкільної освіти

МО України – Міністерство освіти України (1993)

МОН – Міністерство освіти і науки

НУШ – нова українська школа

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	16
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ).....	31
1.1. Історіографія проблеми та джерельна база дослідження	31
1.2. Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження.....	58
1.3. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваній період.....	75
Висновки до першого розділу	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1.....	96
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)	112
2.1. Організація процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників України в досліджуваній період.....	112
2.2. Зміст, форми, методи, засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України в досліджуваній період.....	130
2.3. Перспектива розвитку системи патріотичного виховання старших дошкільників в умовах нової української школи.....	150
Висновки до другого розділу	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2.....	177
ВИСНОВКИ.....	191
ДОДАТКИ.....	194

ВСТУП

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої держави, в умовах російсько-української війни виникає нагальна потреба у переосмисленні досвіду патріотичного виховання дітей та молоді, здійснення системних заходів, спрямованих на формування нового українця, готового захищати суверенітет і територіальну цілісність України та діяти на основі національних і європейських цінностей. Сутність патріотичного виховання дітей дошкільного віку відображено в законодавчо-нормативних документах: у «Концепції національної системи виховання» (1996), «Концепції національно-патріотичного виховання» (2009), «Концепції Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр.», «Концепції громадянської освіти та виховання в Україні» (2012); «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016/2020 рр.» затверджено Указом президента України від 13. 10. 2015 р. за № 641, «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (від 16. 06. 2015 р. № 641), Постанові МОН України «Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015 р.), інструктивно-методичних рекомендаціях МОН України «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах» (2016 р.).

Актуальні напрями державної політики щодо виховання основ патріотизму у старших дошкільників визначено у Законах України «Про освіту» (1996, 2017), «Про дошкільну освіту» (2001, 2021), у БКДО в Україні (1998, 2012, 2021), «Державному стандарті дошкільної освіти України» (2021), «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020), в Указі Президента України від 18.05.2019 №286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання»; у «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації до 2025 року»; у Концепції «Нова українська школа» (2016), у «Державній цільовій

соціальної програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року». У зазначених вище нормативно-законодавчих документах окреслено концептуальні положення, відповідно до яких метою виховання дітей та молоді в Україні є формування у них патріотичних цінностей, патріотичної свідомості, любові та поваги до батька та матері, своєї Батьківщини, діяльності на благо своєї країни, народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку, збереження цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної держави.

Актуальність проблеми зумовлена також необхідністю виховання основ патріотизму, починаючи з дошкільного дитинства, оскільки саме на цьому етапі життя особистості формуються її культурно-ціннісні орієнтації, відбувається розвиток її відчуттів, сприймань, емоцій, мислення, соціальної адаптації в суспільстві та національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі. Серед класиків педагогічної науки, проблема патріотичного виховання розглядалася в наукових працях А. Макаренка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Теоретичні аспекти проблеми патріотичного виховання дітей дошкільного віку у контексті національної системи виховання представлено у наукових працях таких учених, як: А. Алексюк, І. Бех, А. Богущ, О. Вишневський, К. Журба, П. Ігнатенко, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.. Вчені І. Бех та К. Чорна розробили Програму українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Наукова проблема прилучення дітей та молоді до етнокультурних цінностей українського народу досліджується на основі концептуальних положень, визначених О. Вишневським, М. Євтухом, В. Лаппо та ін.). Учені (А. Богущ, Н. Лисенко, Н. Луцан, О. Макаренко, Н. Рогальська та ін.) розробили методичні основи забезпечення народознавчого змісту виховання дітей дошкільного віку.

У контексті проблеми дослідження виховання основ патріотизму у

старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ- на початку ХХІ століття здійснено наукову розвідку з метою трактування ключових понять, зокрема: сутність наукової категорій «патріотичне виховання», «національно-патріотичне виховання» (І. Бех, О. Биков, О. Вишневський, В. Гонський, С. Гончаренко, П. Кононенко, Ю. Руденко, К. Чорна та ін.), «патріотичні почуття» (В. Гарнійчук, К. Журба, К. Чорна та ін.); теоретико -методологічні засади громадянсько-патріотичного виховання підростаючого покоління (В. Кремень, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.); зміст, мета, форми, методи та засоби національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку (Л. Артемова, А. Богущ, Н. Гавриш, О. Ковшар, К. Крутій, Н. Майборода, Т. Поніманська, Л. Шкрєбтієнко та ін.). Проблемі патріотичного виховання дітей дошкільного віку присвячені також наукові праці: Л. Косинської («Виховання у дошкільників любові до рідного міста»); С. Тесленко, О. Трифонової («Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності»); Н. Борисової, І. Логвіненко, О. Тарасової, О. Христич, Л. Швайки («Патріотичне виховання в закладі дошкільної освіти»); В. Майбороди («Патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами мистецтва»), А. Солонської («Батьківсько-виховательська взаємодія як чинник патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку»), Л. Шкрєбтієнко («Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури»). Історико-педагогічні проблеми розвитку дошкільної освіти та її окремих аспектів досліджувалися: Т. Степановою («Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки: методологія, теорія, практика (кінець ХІХ – ХХ століття»)), С. Васильєвою («Тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття»)), С. Чередніченко («Розвиток культурологічної складової змісту дошкільної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ століття»)).

Отже, дослідження проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття є актуальним у контексті збагачення та розвитку як історико-педагогічної науки в Україні, так і змісту національно-патріотичного виховання. Водночас, незважаючи на багатоаспектність досліджень проблема патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку залишається недостатньо розробленою, про що свідчать наявні *суперечності* між:

- суспільною значущістю виховання основ патріотизму у старшому дошкільному віці й недостатнім рівнем осмислення вітчизняного досвіду й сучасного стану реалізації виховної діяльності в закладах дошкільної освіти;

- об'єктивною потребою в оновленні змісту, форм, методів і прийомів виховання основ патріотизму старших дошкільників й недостатнім методичним забезпеченням зазначеного процесу;

- доцільністю переосмислення історико-педагогічної спадщини кінця ХХ- початку ХХІ століття зі створення організаційно - педагогічних умов виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти й відсутністю його ретроспективного аналізу.

Отже, актуальність даної проблеми, відсутність комплексних історико - педагогічних досліджень з виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, потреба в системному дослідженні та науковому осмисленні й використанні вітчизняного педагогічного досвіду в сучасних умовах, а також необхідність розв'язання виокремлених суперечностей зумовили вибір теми дисертації: **«Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової роботи кафедр

дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Теоретико-методичні засади формування готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в новій українській школі», (січень 2019-грудень 2021 рр.), державний реєстраційний номер: 0119U000596; та кафедри педагогіки, психології та інклюзивної освіти з теми «Освіта ХХІ століття: теорія і практика в контексті гуманізму Василя Сухомлинського» (січень 2021-грудень 2024 рр.), державний реєстраційний номер: 0121U109373. Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 4 від 24.10.2022 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 29.11.2022 р.).

Об’єкт дослідження – виховний процес у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття).

Предмет дослідження – генеза організаційно-педагогічних умов виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття) в теорії та практиці вітчизняних педагогів.

Мета дослідження – розкрити теоретичні засади й організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття та спроектувати експериментальну модель підвищення ефективності процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ.

Відповідно до мети окреслено виконання таких **завдань дослідження:**

1. Дослідити теоретичні засади проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття.
2. Здійснити дефінітивний аналіз ключових понять дослідження, зокрема «організаційно-педагогічні умови», «патріотизм», «виховання», «патріотичне

виховання старших дошкільників», «вихованість основ патріотизму старших дошкільників».

3. З'ясувати суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

4. Дослідити генезис організаційно-педагогічних умов виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

5. Розробити експериментальну педагогічну модель підвищення ефективності виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в умовах інноваційного простору нової української школи.

Для розв'язання поставлених завдань використано дослідницькі **методи**, зокрема:

1) загальнонаукові – аналіз, синтез, індукція і дедукція історико-педагогічного досвіду, зіставлення й порівняння для визначення спільного й відмінного в організаційно-педагогічних умовах виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти в кінці ХХ та на початку ХХІ століття, систематизація і класифікація законодавчих і нормативно-правових документів, узагальнення – для формулювання висновків;

2) конкретно-наукові – історико-генетичний – для проведення структуризації історико-педагогічних джерел; конструктивно-генетичний – з метою здійснення періодизації розвитку патріотичного виховання в Україні на досліджуваному часовому відрізку, історико-структурний – для визначення логіки дослідження, зокрема його етапів і виявлення організаційних і процесуально-змістових особливостей на кожному з них, термінологічний аналіз спеціальної літератури для конкретизації ключових понять відповідно до предмета дослідження;

3) пошуково-бібліографічний – для одержання інформації,

систематизації наукової літератури з історіографії та джерельної бази дослідження;

4) історико-типологічний – для з'ясування чинників, тенденцій та особливостей організації процесу виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ та на початку ХХІ століття;

5) системно-історичний – для аналізу суспільно-історичних і соціально-педагогічних передумов виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Комплексне застосування зазначених методів забезпечило достовірність отриманих результатів та узагальнення висновків дослідження.

Хронологічні межі дослідження організаційно-педагогічних умов виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ- початок ХХІ століття) охоплюють період з 1991 до 2019 рр.

Вибір *нижньої межі* (1991 р.) визначається проголошенням незалежності України та пов'язана з ухваленням Закону України «Про освіту» 4 червня 1991 р., в якому, незважаючи на відсутність пріоритетності патріотичного виховання дітей і молоді, було наголошено на духовному і культурному розвитку суспільства на засадах взаємоповаги між націями і народами та розвитку національної самосвідомості. Зазначений Закон став поштовхом для розбудови державою ідеї патріотичного виховання, що викликало нагальну потребу в актуалізації й розвитку автентичної української педагогіки на основі національної ідеї та розробці раціональних шляхів її реалізації, зокрема, такими засобами: національно-родинного виховання; піднесення престижу української мови; вивчення найкращого досвіду української педагогіки; переходу до національної, гуманної, демократичної педагогіки; активізації творчо-пошукової діяльності науковців та педагогів-практиків; врахування зарубіжного педагогічного досвіду.

Верхня межа (2019 р.) зумовлена реформуванням національної системи освіти, зокрема розбудовою Нової української школи, зміною парадигми патріотичного виховання в усіх типах закладів освіти України, декларуванням нових пріоритетів в умовах євроінтеграції відповідно до Указу Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки», яка визначає патріотизм невід’ємною складовою забезпечення національної безпеки України та основні напрями національно-патріотичного виховання дітей та молоді, розвиток відповідних інститутів держави і суспільства та забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання. Напрямами реалізації зазначеної вище Стратегії визначено: розроблення та впровадження сучасних виховних систем, технологій і методик у сфері національно-патріотичного виховання; узагальнення та поширення кращого досвіду педагогів і ЗДО; підтримка, розвиток сімейних традицій та активне залучення сім’ї до процесу національно-патріотичного виховання.

Джерельну базу дослідження становлять:

– *нормативно-правові документи загальнодержавного рівня* що регламентували діяльність закладів дошкільної освіти у досліджуваній період, відповідно, розвиток теорії і практики патріотичного виховання старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ- початок ХХІ століття) (законодавчі, нормативні акти України, документи Міністерства освіти і науки, а саме: «Інформаційні збірники Міністерства освіти і науки України»; статистичні дані; накази, положення, концепції); програми навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку («Я у Світі», «Українське дошкілля», «Дитина», «Впевнений старт», «Українотворець» та ін.);

– архівні матеріали й документи, зміст яких відтворює організаційні засади функціонування закладів дошкільної освіти в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, методи і форми виховання основ патріотизму старших дошкільників: документація періоду, який досліджувався: звіти, доповідні

записки, листи, протоколи та стенограми засідань державних органів управління освіти, програми діяльності дитячих садків, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК України) (ф. 707), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) (ф. 166, 2201, 2581, 2582, 3889); основний фонд бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету (науково-методичний журнал для педагогів і батьків «Дошкільне виховання» (примірники з 1991 по 2019 рр.); основний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського;

– *нративні* джерела: публікації на сторінках періодичної преси означеного періоду («Виховна робота», «Учительська газета», «Освіта України», «Педагогічна газета», «Рідна школа» (щомісячний науково-педагогічний журнал. ISSN 0131-6788 №5-6 (797-798), травень-червень 1996), «Історико- педагогічний альманах», «Шлях освіти», «Педагогіка і психологія»), оригінал авторського посібника С. Якименко «Любисточок» (1996) та методичних рекомендацій для вихователів дошкільних закладів (1993);

– *інтерпретаційні джерела*: монографії, дисертації, автореферати дисертацій, наукові праці українських і зарубіжних учених; статистичні звіти, довідкова література;

– *інтернет-ресурси*, у яких представлено законодавчу та нормативну базу; психолого-педагогічна та історико-педагогічна література.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дисертаційної роботи полягають у тому, що *вперше*:

- системно й цілісно *досліджено* організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття;
- *розроблено* періодизацію трансформації змісту педагогічних ідей виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття у

- хронологічній послідовності;
- *здійснено аналіз* суспільно-політичних та соціально-педагогічних передумов патріотичного виховання старших дошкільників упродовж досліджуваного періоду;
 - *розроблено та обґрунтовано* організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття): концептуальне та нормативно-правове визначення змісту та очікуваних результатів виховання основ патріотизму старших дошкільників; забезпечення варіативності форм, методів, прийомів виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти України в досліджуваний період; оновлення змісту підвищення професійної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти відповідно до нормативних вимог організації виховного процесу в досліджуваний період;
 - *здійснено проектування* перспективи розвитку системи виховання основ патріотизму старших дошкільників в умовах інноваційного освітнього простору нової української школи та з метою підвищення рівня ефективності зазначеного процесу запропоновано розроблену експериментальну педагогічну модель ;
 - *введено* до наукового обігу архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф. 166, оп. 17, спр. 122; оп. 17, спр. 78);
 - *уточнено* та обґрунтовано зміст ключових понять дослідження: «організаційно-педагогічні умови», «патріотизм», «патріотичне виховання», «виховання основ патріотизму старших дошкільників» «патріотична вихованість старших дошкільників»;

Подальшого розвитку набули:

- історіографія проблеми дослідження, теорія загальної та дошкільної педагогіки, зокрема: теорія та практика виховання основ

патріотизму старших дошкільників; структура, зміст, методи і форми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в досліджуваний період.

Практичне значення дослідження полягає в розробці спецкурсу «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» та впровадженні його змісту у процес професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база можуть скласти підґрунтя для подальших наукових розвідок з історії педагогіки. Матеріал історико-педагогічного дослідження доцільно використати в укладанні навчальних програм з історії педагогіки, теорії і методики виховання, спецкурсів і спецсемінарів; написанні підручників і посібників, навчально-методичної літератури для закладів вищої освіти педагогічного спрямування; підготовці навчально-методичної літератури та оновлення контенту змістових модулів лекційних занять, проведенні практичних занять з майбутніми вихователями з навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика виховної роботи у закладах дошкільної освіти»; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Теоретичне значення результатів дослідження: введено в науковий обіг архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України, зокрема Ф. 707 та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Ф. 166, 2201, 2581, 2582, 3889); проаналізовано і теоретично узагальнено на основі системного аналізу в історичній ретроспективі структуру, зміст, методи і форми виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти в досліджуваний період.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес фахової підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету (довідка № 06/24 від 17.10. 2023 р.),

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 345/04 від 19.10.2023 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-24/01/2849 від 31.10. 2023р.), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 01-12/01/797 від 10.11.2023р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження представлено автором у доповідях на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня:

– *міжнародних*: «Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень» (м. Івано-Франківськ, 2020); «Korszeru muszerek es algoritmus a tapasztalati es elemleti tudomanyos kutatasi» (Budapest, Magyarorszag, 2020); «Пріоритетні шляхи розвитку науки» (м. Київ, 2020); «Science and practice: implementation to modern society» (Great Britain, Manchester, 2021); «The I International Scientific and Practical Conference «New ways of creating scientific ideas for implementation» (Varna, Bulgaria, 2023); 1st International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (Kyiv, 2023); 4th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (Kyiv, 2023);

– *всеукраїнських*: «Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи» (м. Житомир, 2022); «Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї» (Умань, 27 жовтня 2022).

Особистий внесок автора в роботах у співавторстві. *Особистий внесок автора* у статті «Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» полягає у вивченні наукових підходів до тлумачення ключових понять дослідження із проблеми виховання основ патріотизму в досліджуваний період (73%). У статті «Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ

патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» *особистий внесок автора* полягає у визначенні й описі суспільно-історичних та соціально-педагогічних передумов виховання основ патріотизму старших дошкільників у зазначений період (74%). У статті «Ключові перспективи розвитку системи патріотичного виховання старших дошкільників в умовах НУШ» *особистий внесок автора* полягає у здійсненні аналізу основних чинників формування державою змісту виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку (76%).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 13 публікаціях, з них 4 – у фахових журналах, 2 – зарубіжних періодичних видань, 7 – апробаційного характеру; а також апробовано в доповідях на науково-практичних конференціях: 7 міжнародних та 2 Всеукраїнській.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (усього 295 найменувань), додатки на 104 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 298 сторінок, основний текст викладено на 164 сторінках. Робота містить 2 таблиці, 2 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ- ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

1.1. Історіографія проблеми та джерельна база дослідження

Одним із визначальних факторів актуалізації вітчизняного історико-педагогічного досвіду, зокрема щодо виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття є актуалізація духовно-моральних принципів життєдіяльності особистості в умовах духовного відродження України, зокрема генези освіти, оскільки саме вона є впливовим чинником соціального прогресу.

Сучасна система освіти надає вагоме значення патріотичному вихованню. Його важливість випливає з положень Національної доктрини розвитку освіти, яке «має здійснюватися на всіх етапах навчання і виховання дітей та молоді, забезпечуючи всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток талантів і здібностей, збагачення інтелектуального потенціалу, духовності та культури нації». [88, с. 22-25].

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, визначено основні завдання щодо формування у молодого покоління національно-патріотичної вихованості серед них такі: «виховання високої патріотичної свідомості, любові до Батьківщини, зокрема у контексті розвитку духовного потенціалу особистості дитини дошкільного віку» [65, с. 7].

Історіографія заявленої нами проблеми дослідження є основою історико-педагогічного пошуку для визначення його мети, завдання, наукової новизни. Оскільки історіографічний метод є загальнотеоретичним підходом до історико-педагогічних досліджень [42, с. 7–8], то важливим завданням дослідження є узагальнення історіографічних наукових пошуків вчених з

проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Проведені історико-педагогічні дослідження дозволили науково виокремити два послідовні етапи розвитку системи виховання основ патріотизму старших дошкільників в обраному часовому проміжку (кінець ХХ - початок ХХІ ст.) (перший – 1991-2000 рр., другий – 2001-2019рр.), які визначені з врахуванням змін у законодавстві та програмному забезпеченні освітнього процесу у закладах дошкільної освіти, що впливало на трансформацію мети, завдань, змісту, принципів.

Застосований нами системний підхід у дослідженні проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., має на меті розкрити цілісність освітнього об'єкта, виявити різні типи зв'язків в середині нього і звести їх в єдину теоретичну картину. Зокрема, система патріотичного виховання дітей дошкільного віку включає такі компоненти: мету, завдання, принципи, суб'єкти діяльності та взаємодія між ними; організаційно-педагогічні умови, в яких здійснюється зазначений процес; управління, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему та забезпечує її розвиток [111].

Найбільш ґрунтовними є дослідження окремих аспектів патріотичного виховання дітей дошкільного віку у період незалежності української держави. Найбільш важливим планом актуальності дослідження проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття є соціально-педагогічний, який пояснюється потребою змін парадигми вітчизняної освіти та виховання для досягнення європейських освітніх стандартів і при цьому виникає необхідність зберегти національну своєрідність, досвід патріотичного виховання, прогресивні ідеї.

Одним із напрямів історико-педагогічного дослідження проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної

освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття є історіографія проблеми у контексті аналізу генезису освітніх парадигм і гуманістичних ідей. Підґрунтям зазначеного вище дослідження є методологія, завданнями якої є визначення основних напрямів та програми дослідження, постановка проблем, вибір методів і принципів, визначення наукових підходів.

У дослідженні застосовано конкретно-історичний підхід, який передбачає вивчення та викладення конкретних, вивірених фактів історії освіти в Україні досліджуваного періоду у широкому соціокультурному аспекті з подальшим їх аналізом. Варто зазначити, що у досліджуваній період було розроблено нову методологію розвитку української освіти, яка була зорієнтована на розвиток особистості, ґрунтуючись на демократичних цінностях та на європейських освітніх і наукових просторах, що потребувало активізації процесу патріотичного виховання дітей та молоді.

У контексті вирішення зазначеної проблеми було прийнято Закони України «Про освіту» (1991, 1996, 2017), «Про охорону дитинства» (2001) та концепції з національно-патріотичного виховання, якими було передбачено дотримання принципів безперервності та наступності у названому процесі.

Слід зауважити, що стан освіти у перехідний період після проголошення незалежності України наприкінці ХХ ст. визначали два основні чинники: по -перше, розвиток українського суспільства, що зумовило розробку нових форм, методів і засобів навчання, а, по-друге, системна криза в суспільстві, яка гальмувала розвиток нововведень в освітній галузі.

На основі формаційного підходу здійснено оцінку проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття в контексті соціально-економічної формації. Застосування системно-історичного підходу дозволило нам розглянути проблему виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття в єдності із середовищем, соціальним розвитком, запитами українського суспільства.

На думку О. Сухомлинської «новим явищем в історико-педагогічній науці на початку 90-х рр. другої половини ХХ століття стала активізація наукової думки у сфері освіти, викликана невідповідністю між потребами українського суспільства, яке зазнавало значиних змін, таких як: політичних, економічних і духовних, і фактичним станом освіти та виховання» [124].

З проголошенням Україною незалежності у 1991 році, освіта стала першою із соціальних інститутів, яка потребувала нового спрямування ідеології на основі повернення до національних засад побудови змісту навчально-виховного процесу. У науковому вимірі зазначене вище активізувало дослідження проблем національного виховання та національної освіти в Україні. Варто зазначити, що провідні українські педагоги, психологи і філософи (І. Бех, І. Зязюн, О. Киричук, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Струманський, Б. Ступарик та ін.) розробили теоретико-методологічні та концептуальні засади національно-патріотичного виховання, обґрунтовували педагогічні умови всебічного розвитку особистості на засадах національних і загальнолюдських цінностей, що значно посилило інтерес до розуміння ролі етнографії у формуванні національної свідомості на засадах гуманізації, демократизації та єдності цінностей.

Отже, у контексті зазначеного вище, дійшли висновку, що в 90-х рр. ХХ ст. складались сприятливі умови для вивчення свого роду, оточення, духовного і матеріального досвіду, на якому зростає особистість. Науковим підтвердженням зазначеного вище є думка В. Струманського, який переконаний, що «вихованню дитини та її соціалізації сприяє цілісне змістовне поле народно-педагогічного середовища, яке її оточує» [119, с.13-15]. Дотичну думку висловив дослідник М. Соловей, вважаючи, що у зазначений період в українському суспільстві важливим системним явищем став розвиток краєзнавства, що цілком відповідало соціально-педагогічними процесам [110].

Починаючи з другої половини 90-х рр. ХХ ст., педагогічні дослідження краєзнавства здійснюються на основі методології національного виховання та заміною принципу ідейно-політичної спрямованості зазначеного процесу на принцип гуманізації, відповідно до якого визнається пріоритет особистості, її якостей, засвоєння загальнолюдських цінностей. Варто зазначити, С. Гончаренко вважає, що на зміст освіти впливають як об'єктивні чинники, що характеризуються потребами суспільства в розвитку праці, науки і техніки, так і суб'єктивні, що відображають політику суспільства і методологічну позицію наукової думки) [40].

Зазначеної наукової позиції притримується В. Кульчицький, який встановив залежність між становленням змісту національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні та історичними періодами, зокрема, другий історичний період, визначений автором охоплює добу незалежності (1991–2019 рр.) та є національно спрямованим за своїм характером. Дослідник виокремлює також у межах зазначеного вище періоду два субперіоди:

перший субперіод (1991–2013 рр.) характеризується врахуванням здобутків української національної культури та гуманістичної педагогіки, збільшенням кількості україномовних шкіл, відродженням історичної пам'яті, виданням історичних праць, поширенням творів, що відображають умови життя та історичне минуле українського народу, поширенням фактів про національно-визвольну боротьбу українського народу, демократизацією освіти та виховання, індивідуалізацією навчально-виховного процесу.

другий субперіод (2014–2019 рр.) – посиленням патріотичного виховання у зв'язку з внутрішніми та зовнішніми політичними подіями в умовах посилення зовнішніх загроз та подій на сході України; реформуванням національної системи освіти, зокрема розбудовою Нової української школи» [71, с. 94].

Застосований нами соціально-історичний підхід був сконцентрований на врахуванні та відтворенні всіх деталей та етапів досліджуваної проблеми,

на соціальних механізмах, які детермінують процес патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, на особливостях розвитку соціуму в Україні у досліджуваний період. Згідно із цивілізаційним підходом патріотичне виховання розглядалась крізь призму цивілізації, дозволивши розрізнити сферу взаємодії з урахуванням загальнолюдських цінностей особистості.

Культурологічний підхід до вивчення проблеми патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку дав можливість проводити аналіз сфери освіти та педагогіки через призму системи утворюючих культурологічних понять, таких як: українська культура, культурні цінності, українські ідеали, норми, ціннісно-сміслові системи. Так, із проголошенням незалежності України загострилось питання державної підтримки розвитку культури як ефективного інструменту оновлення суспільства.

Одним із основних завдань змісту дошкільної освіти у напрямі патріотичного виховання через ознайомлення дітей з художньою мовою є активізація національно-культурних елементів, заборона ідеологізації та політизації змісту, зосередження уваги на формуванні активної читацької позиції дітей у художньо-естетичному сприйнятті літературних текстів, спілкуванні рідною мовою в сім'ї та в дошкільному навчальному закладі, активізація пізнавальної діяльності, розвиток творчих та мистецьких навичок у різних формах діяльності, виховання. О. Бойко висловлює думку, що «саме зазначена вище історична подія спричинила суперечливі процеси в духовно-культурному житті, зокрема переосмислення та переоцінку донедавна пріоритетних поглядів, орієнтирів, настанов поведінки; повернення традиційних цінностей національної культури, відтворення релігійних та національних форм світосприйняття; проникнення та адаптацію на національному ґрунті нової системи цінностей» [22].

З метою розкриття у хронологічній послідовності впродовж досліджуваного періоду способів проєктування виховних цілей педагогами та взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу закладу дошкільної освіти був

застосований праксеологічний підхід. Варто зазначити, що на основі антропологічного підходу до вивчення проблеми історико-педагогічного дослідження нами проведено аналіз історії педагогіки з позиції концентрації уваги на дитині старшого дошкільного віку як базової цінності та мети виховання у досліджуваній період.

На основі аксіологічного підходу в історико-педагогічному досвіді виявлено ціннісно-сміслові орієнтири патріотичного виховання в закладах дошкільної освіти з метою його подальшої екстраполяції на сучасні проблеми виховання. Н. Осухова розкрила гуманістичний образ виховання в незалежній Україні, який полягає в «організації спільної життєдіяльності, створення умов для саморозвитку, турботу для розуміння внутрішнього світу вихованців, їх успішної соціалізації в суспільстві» [99, с. 61-63]. О. Савченко визначила, що шляхом реалізації зазначеного вище образу виховання є «розуміння вихователем цілісності людської особистості, яка об'єднує в собі природне, соціальне і культурне» [99, с. 3]. У контексті зазначеного вище науковий інтерес має думка В. Кульчицького, який стверджує, що «виразником головних соціокультурних традицій і менталітету народу в умовах пострадянської України стала українська національна ідея, яка до цього часу перебуває в стані розвитку, ґрунтується на патріотизмі та повинна була набути статусу державної ідеології» [71, с. 63].

Завдяки застосуванню синергетичного підходу, отримали наукову інформацію з уже відомих джерел для відкриття нових світоглядних орієнтирів, таких як: цілісність, плюралізм (світоглядний, методологічний), відкритість пізнання, що дозволило глибше зрозуміти історико- педагогічний процес у досліджуваній періоду.

З метою реконструкції історико-педагогічного досвіду патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, розкриття загальних та конкретно-історичних форм дошкільної освіти, їх генезису, трансформації досягнень та прогалин, логіки, умов і тенденцій, напрямів, закономірностей

та альтернатив розвитку досліджуваного предмета нами був використаний парадигмальний підхід.

Провідним методологічним принципом трактування явищ, фактів подій у досліджуваній період є історико-педагогічна об'єктивність і пов'язані з нею принципи: історико-часової корекції, який передбачає врахування історичних подій в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, в якій розвивався освітній процес; науково-дослідницької ексклюзивності, який є особливо значущим для аналізу суспільно - історичних, соціально-педагогічних передумов розвитку дошкільної освіти. Використання в дослідженні голографічного принципу дозволило значно збільшити базу джерел, що, в свою чергу, дозволило використовувати для історичного та логічного аналізу, як наукову, публіцистичну та періодичну літературу, Інтернет-ресурси й архівні джерела; ретроспективно-прогностичної спрямованості, що реалізовано засобами виокремлення тенденцій освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в кінці ХХ століття, їх наступності та перспектив на початку ХХІ століття.

Важливим методом дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття є історико-генетичний аналіз, який передбачає, по-перше, актуалізацію освітнього досвіду попередніх поколінь, як учених так і практиків, по-друге, вивчення та аналіз протиріч зазначеного явища, що уможливило дослідити об'єктивно та комплексно стан і перспективи історико-педагогічних процесів, виокремити гуманістичні традиції та особливості з метою їх подальшої екстраполяції в освітній процес в сучасних умовах.

Отже, узагальнюючи зазначене вище, дійшли висновку про те, що розроблена методологія нашого історико-педагогічного пошуку дозволяє цілісно та системно вивчити і проаналізувати проблему виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

У контексті проблеми дослідження важливим концептуальним підґрунтям є наукові позиції класиків педагогічної науки щодо завдань, змісту, форм, методів і засобів патріотичного виховання старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. До проблем патріотичного виховання дітей, зокрема дошкільного віку, зверталися видатні педагоги: М. Стельмахович, Г. Сковорода, Г. Ващенко, О. Духнович, С. Русова, А. Макаренко, О. Огієнко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та інші. У наукових працях видатних українських педагогів акцентується увага на вихованні у дітей любові до рідної мови, до Батьківщини; на повазі до історичного минулого та на формуванні національної самосвідомості особистості. Г. Ващенко розглядав патріотичне виховання як «цілеспрямований процес залучення дітей до національних і загальнолюдських цінностей, до високого рівня культури та освіти, науки та мистецтва, до глибокої віри у Бога» [28, с. 108]. Учений висловив свою позицію щодо змісту патріотичного виховання: «молодь мусить чітко уявляти собі, в чім благо Батьківщини» [27, с. 173–175]

У контексті актуалізації освітнього досвіду учених попередніх поколінь важливими є наукові погляди С. Русової щодо національного виховання дітей дошкільного віку. За вченою, «альтернативи українському національному вихованню немає, бо тільки воно формує національно свідомих, патріотично налаштованих українців, вірних громадян незалежної України й забезпечує українському народові, націоналізацію, демократизацію і гуманізацію освіти, осягнення через рідну мову й національну культуру здобутків цивілізації» [108, с. 206]. С. Русова презентувала ідею створення розвивального рідномовного середовища на засадах національного виховання в дитячих садках для загального розвитку та підготовки до школи [136].

Вітчизняний педагог В. Сухомлинський висловлював думку, що «патріотизм є тяжкою для розуміння цінністю, якій в повсякденному житті важко знайти міру» [124, с. 62]. На думку науковця, важливо особливу увагу

приділяти патріотичному вихованню дітей та молоді, оскільки «патріотизм утворюють любов до вітчизни і любов до людей» [124, с. 401]. Педагог зазначав, що «першою школою громадянськості є любов і відданість своїй матері, і, якщо дитина не засвоїла цієї школи, то в майбутньому вона не оволодіє вищою школою громадянськості – відданості інтересам Вітчизни» [12, с. 4].

Василь Сухомлинський вважав, що важливим напрямом патріотичного виховання є ознайомлення дітей з традиціями і культурою українського народу, підкреслюючи, що «тривалий процес пізнання моральних цінностей починається в дитинстві: безмежна любов до Батьківщини, бажання стати справжнім патріотом, справжнім борцем». На переконання вченого, почуття патріотизму «...формується в живій діяльності під час залучення дітей до суспільно корисної праці, цінність якої не стільки в її наслідках, скільки у виховному ефекті» [124, с. 34].

Отже, В. Сухомлинський висловлює думку щодо необхідності застосування діяльнісних методів виховання основ патріотизму у дітей, а продуктивним засобом зазначеного процесу, на думку педагога, має стати суспільно корисна праця.

К. Ушинський також надавав пріоритетного значення патріотичному вихованню дітей, стверджуючи, що «любов до Батьківщини дає вихованню вірний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами» [130, с. 73]. Вчений наголошував на тому, що «саме патріотичне виховання формує і зміцнює народність, розвиває водночас її розум і самосвідомість, вносить світло в таємниці народного характеру та здійснює сильний і благородний вплив на розвиток суспільства, його мову, літературу, закони, на всю історію» [130, с. 43–103].

З метою відродження національної системи виховання дітей та молоді М. Стельмахович визначив педагогічні проблеми, які потребували розв'язання: розвиток теорії родинно-громадського виховання; виховання

дітей в сім'ї; виховання дітей в закладах освіти; педагогізація батьків; використання виховних традицій українців засобами розвитку етнопедагогіки [119].

Отже, провідним концептом у поглядах зазначених вище вітчизняних педагогів на зміст патріотичного виховання дітей, починаючи з дошкільного віку є становлення духовної особистості патріота засобами засвоєння національних і загальнолюдських культурних цінностей, рідної мови, української культури і звичаїв, історії, великої любові й відданості Батьківщині.

В умовах розбудови національно-патріотичного змісту української освіти цілком логічною є необхідність об'єктивної оцінки історико-педагогічних досліджень минулого та творчого застосування їх найкращих здобутків. Теоретичне осмислення психолого-педагогічних підходів до процесу патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти України актуалізує вивчення наукових праць педагогів кінця ХХ - початку ХХІ століття, оскільки проблема патріотичного виховання постійно перебуває в полі зору педагогічної науки.

Т. Анікіна висловила свою наукову позицію щодо трактування поняття «виховання патріотизму», як педагогічного процесу, що цілеспрямовано забезпечує організацію та мотивацію особистості до активної діяльності на основі загальнолюдської культури й цінностей щодо засвоєння соціально-культурного досвіду людей» [2, с. 4].

Завданням патріотичного виховання, на думку І. Беха, є «формування морального ставлення дитини до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, своєї маленької батьківщини, причетності до надбань свого народу, бережливого ставлення до живої природи, поваги до культури та історії свого народу та Батьківщини» [9, с. 67]. І. Бех висловлює думку, що «від виховання в дошкільному дитинстві, коли починають формуватися високі соціальні мотиви і благородні почуття, багато в чому залежить наступний розвиток дитини» [9, с. 154]. Подібної наукової позиції дотримується А. Пономаренко,

наголошуючи на тому, що «найбільш сприятливим для формування патріотичних цінностей у дитини, коли вона проявляє інтерес до соціального світу, який її оточує та до суспільних явищ є старший дошкільний вік» [104, с. 40].

Більшість учених висловлюють думку, що важливу роль у патріотичному вихованні особистості відіграє дошкільне дитинство, зокрема О. Вишневський характеризує перший етап реалізації патріотичного виховання – дошкільний, як «формування раннього етнічного самоусвідомлення, яке розпочинається в родині шляхом передачі традицій та обрядів» [29, с. 97].

У Національній доповіді про сучасний стан та перспективи розвитку освіти в Україні В. Кремень наголосив на трьох ключових аспектах (особистісний, суспільний та державний) у вихованні в молодого покоління почуття патріотизму. Так, особистісний аспект виховання почуття патріотизму характеризує діяльну любов особистості до Батьківщини, прагнення до вільного духовно-морального розвитку особистості і збереження індивідуальності. «Суспільний аспект вихованості патріотизму у дітей та молоді проявляється у зацікавленні демократичного суспільства в повноцінному саморозвитку особистості та в становленні її патріотичної самосвідомості на міцній моральній основі. Державний аспект виховання почуття патріотизму дітей та молоді полягає у забезпеченні умов для становлення національно свідомих громадян, які прагнуть та здатні забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі...» [89, с. 80].

Цілком логічним є висновок про те, що для ефективної реалізації завдань патріотичного виховання особистості надзвичайно важливим є врахування вікових особливостей.

У контексті проблеми дослідження науковий інтерес представляє думка О. Кононко, згідно з якою «становлення особистості, закладення її ціннісної основи, формування у неї початкових світоглядних уявлень відбувається саме в дошкільному дитинстві» [63, с. 1].

У Законі України «Про дошкільну освіту» (2001р.) також наголошується на тому, що «формування культурно-ціннісних орієнтацій, духовно-етичної основи особистості дитини, розвиток її емоцій, відчуттів, мислення, механізмів соціальної адаптації в суспільстві та національно-культурна самоідентифікація, усвідомлення себе в навколишньому світі – розпочинаються у старшому шкільному віці» [51, с. 12].

Вагоме значення для розробки сучасних підходів до формування у дітей старшого дошкільного віку основ патріотизму містяться у концепції розвитку українського дошкілля, розробленої українськими вченими Л. Артемовою, А. Богуш, Н. Лисенко, Т. Поніманською, О. Шевченко. На думку Т. Поніманської, «процесу етнізації дітей сприяє розвиток у них позитивного емоційного ставлення до своєї держави засобами їх долучення до культурних надбань, їхнє природне входження у духовний світ свого народу» [103, с. 255]. О. Столяренко наголошує, що формування любові до рідного краю, до його природи, до народних ремесл, звичаїв і традицій можливе краєзнавством, як ефективним педагогічним засобом виховання гуманності у дитини [122].

А. Богуш зазначає, що освітні процеси дітей старшого дошкільного віку потребують поєднання загальнонаціонального та регіонального аспектів української етнічної культури, а «стрижнем народознавчої програми має стати «базовий компонент» народознавчих знань, викладених у доступній для дітей дошкільного віку формі» [19, с. 9]. Як стверджує І. Газіна, «виховання свідомого громадянина і патріота потребує формування в дитини патріотичної свідомості, громадської відповідальності, ініціативності, активності, шанобливого ставлення до культури, традицій і звичаїв народів України» [35, с. 51]. Учені висловлюють думку, що «становлення патріотичних почуттів у дитини дошкільного віку відбувається засобами цілеспрямованого впливу на формування у неї громадянських рис, національних і загальнолюдських цінностей у процесі вивчення державної мови» [55, с. 15].

М. Кривоніс стверджує, що «педагог повинен виховувати патріотизм дітей дошкільного віку на яскравих фактах, доступних дітям і використовувати спостереження, знайомство з художніми образами дитячих книжок, картинами, піснями та образним мовленням. Результатом патріотичного виховання дітей має стати система знань, яка відображає взаємозв'язок предметів і явищ з їх основними ознаками» [69, с. 13].

М. Човрій та Л. Сухацька, досліджуючи особливості та виховний потенціал вітчизняного музичного фольклору, переконані, що саме українська народна творчість концентрує в собі етнічну філософію, етику й естетику та є невід'ємною складовою виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку. «Зазначений феномен характеризується чітко вираженою виховною і патріотичною спрямованістю, формуючи основи національної самосвідомості особистості дитини» [138, с. 323-325].

О. Каплуновська зазначає, що «формування основ патріотичних й інтернаціональних почуттів у дошкільні роки передбачає, окрім накопичення у дитини певних знань та уявлень, вплив на їхні почуття, формування толерантного ставлення до культур інших національностей» [54].

Вивчаючи психологічний аспект виховання основ патріотизму у старших дошкільників у досліджуваний період нами з'ясовано, що О. Кононко стверджує, що «в основі моральної регуляції дитини дошкільного віку лежить усвідомлення протиріч між образом-Я і конкретним вчинком» [64, с. 34]. В. Степова наголошує на важливості ціннісно-сміслового компоненту патріотизму, показниками якого є уявлення про цінності національної культури та усвідомлення своєї національної приналежності. Автор пов'язує формування національного образу «Я» у дошкільників «із формуванням основ національної самосвідомості особистості дитини» [121, с. 11].

Автори (В. Мусієнко, Л. Філатова) надають пріоритетного значення у процесі виховання основ патріотизму у дошкільників» пізнавальному

розвитку дитини, її поінформованості про патріотизм, про добро, історичних та сучасних героїв, про захисників Батьківщини» [86; 127].

Учені (О. Кононко, О. Кочерга, Є. Лук, В. Мусієнко, Т. Піроженко, Л. Степова), пов'язують процес виховання патріотизму з емоційним розвитком дитини. Так, на думку В. Мусієнко, саме «емоційно-почуттєва складова процесу виховання патріотизму у старшого дошкільника зумовлює його діяльнішу активність» [86, с. 55].

На думку вчених (Г. Шевченко, С. Рашидова), «потреба в самоідентифікації та спільності зі своїм народом і Батьківщиною є ключовою у формуванні почуття патріотизму особистості» [142, с. 48].

Учені (І. Бех і К. Чорна) наголошують на тому, що пріоритетна роль у процесі становлення громадянина-патріота України належить національній ідеї, в основі якої ідеал справжнього українця – громадянина-патріота, демократа, гуманіста» [10, с.15]. М. Лепський переконаний, що «стратегічним напрямом патріотичного виховання, як зміцнення суспільства, є виховання національних інтересів у громадян, гармонізація їх з, одного боку, приватними – індивідуальними, груповими, організаційними, інституціональними, з іншого боку, соціетальними – загальнолюдськими, у цілісності людства, як мета системи» [75, с. 23].

Як бачимо, сучасні українські вчені збагачують теорію і практику патріотичного виховання дітей дошкільного віку, зокрема старших дошкільників. Учені (Н. Гавриш та К. Крутій) визначають моральну та національну складові процесу виховання основ патріотизму у дітей: «відповідно до першої – дитина засвоює загальнолюдські цінності, норми життя в суспільстві, а відповідно до другої – формується почуття любові до батьківщини, ціннісне ставлення до Батьківщини, до українського народу та його історії, культури і традицій» [34, с. 3].

На основі вивчення та аналізу наукових праць дослідників (Н. Бондаренко, В. Коваль, В. Лаппо, С. Тесленко, Л. Філатова, Л. Шкрєбтієнко та інш.) з проблеми виховання патріотизму старших дошкільників, ми дійшли висновку, що процес виховання патріотизму як результат тісно пов'язаний з усіма психічними процесами дитини.

Учені (А. Солонська та Н. Майгутяк) переконані, що «виховання патріотичних почуттів починається з ознайомлення дітей з близьким для них і доступним змістом, на основі якого виховуються первинні почуття, які поступово перетворюються на осмислене й обґрунтоване їхнє ставлення до навколишнього» [114, с. 90].

Виходячи із зазначеного вище, нами з'ясовано, що до особливостей виховання основ патріотизму у старших дошкільників відносяться:

- по-перше, формування пізнавального інтересу до історії своєї родини, рідного міста (села), культури українського народу, природи рідного краю;
- по-друге, спільна емоційно-чуттєва діяльність дітей та дорослих;
- по-третє, партнерська взаємодія вихователів з батьками у процесі створення пізнавально-патріотичного середовища у закладі дошкільної освіти та в сім'ї.

На основі узагальнення вивчення та аналізу історіографічних джерел з проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ- на початку ХХІ століття визначено етапи змісту трансформації педагогічних ідей вітчизняних учених у досліджуваний період, що подано в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Зміст трансформації педагогічних ідей вітчизняних учених щодо виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ - початок ХХІ століття)

Етапи трансформацій	Зміст провідних педагогічних ідей
---------------------	-----------------------------------

<p>Становлення педагогічних ідей щодо виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (1991–2000).</p>	<p>1. <i>Формування ідей гуманістично й демократично спрямованої національної парадигми виховання.</i></p> <p>2. Зорієнтованість на розробку засад гуманістично орієнтованої, демократичної системи виховання та варіативних моделей виховного процесу.</p> <p>3. Парадигма словесного споглядально-абстрактного виховання патріотизму старших дошкільників.</p> <p>4. Поступова відмова представників теорії виховання від функціонального підходу до виховання особистості та перехід на розвиток особистісно орієнтованого підходу.</p> <p>5. Формування культуро- та природовідповідної особистості, здатної в дорослому житті забезпечити прогрес українського суспільства.</p> <p>6. Орієнтація на тісніший зв'язок патріотичного виховання з інтересами, потребами і перспективами розвитку дитини дошкільного віку.</p> <p>7. Застосування інноваційних методів і форм патріотичного виховання, заснованих на взаєморозумінні та співпраці всіх суб'єктів.</p> <p>8. Диференціація національно-патріотичного виховання молоді як відмінності у змісті, моделях, програмах, форматах і методах.</p>
--	--

	8. Гуманітаризація у зростанні ролі інтелектуальних та розвиваючих елементів у національно-патріотичному вихованні.
Етап оновлення змісту педагогічних ідей щодо виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (2001–2019).	9. Активна ревіталізація національно-культурних елементів у змісті дошкільної освіти, Розвиток національно-культурних цінностей у змісті дошкільної освіти з акцентом на застосування компетентнісного підходу.
	10. Інтеграція змісту, форм, методів патріотичного виховання старших дошкільників.
	11. Освіта позиціонується як ефективний інструмент виховання нового покоління, здатного жити і працювати в умовах динамічних змін.
	12. Активна психолого-педагогічна орієнтація на реалізацію принципу дитиноцентризму у вихованні старших дошкільників.
	13.. Визначення національної та регіональної складових у змісті програм дошкільної освіти.
	14. Концепція НУШ – наскрізне виховання
	15. Проєктування розвитку системи патріотичного виховання на засадах євроінтеграції, актуалізації людиноцентричних концепцій виховання, інтенсифікацією інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому просторі Нової української школи,

	<p><i>школи</i> виховання компетентностей дитини у XXI столітті.</p> <p>16. Зміна парадигми національно-патріотичного виховання – від словесного споглядально-абстрактного до активного, дієвого, співпричетного.</p> <p>17. «Забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання на основі: формування національно-культурної громадянської ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку суспільно державницьких та духовно-моральних цінностей Українського народу» [146].</p>
--	---

Зазначимо, що цінною науковою позицією в контексті проблеми виховання патріотизму старших дошкільників є вивчення сучасних тенденцій зарубіжних науково-педагогічних досліджень. Питання виховання патріотизму серед дітей та молоді в європейських країнах в умовах глобалізації та інтернаціоналізації розглядається з точки зору універсального громадянства та освіти з акцентом на людській природі патріотизму [146].

Європейські дослідники висловлюють думку, що «зближення» між патріотизмом і правами особистості має враховувати, що патріотичні почуття, як форма прояву любові до своєї країни, є особливою складовою «емоційної освіти», яка викликає емоційні зобов'язання патріотизму й прав та наслідки цих зобов'язань [148]. У контексті проблеми дослідження сучасних підходів зарубіжних країн до патріотичного виховання дітей і молоді, ми звернули увагу на те, що лише у 2006 р. Японія прийняла новий Закон «Про освіту», який передбачає важливість виховання любові до країни, регіону, японської культури і традицій, з особливим акцентом на моральному вихованні (моральні цінності: вірність, дружба, співчуття і добробут), що

вважається найважливішим елементом у вихованні патріотизму серед дітей. [151].

Отже, резюмуючи зазначене вище, маємо підстави зробити висновок, що моральний аспект є центральним у вихованні японського патріотизму в дітей і молоді.

У процесі дослідження проблеми патріотичного виховання дітей у Польщі, нами з'ясовано, що зазначений процес розпочинається, як і в Україні, з дошкільного віку, а його зміст полягає у вивченні національного польського гімну, ознайомленні з державним гербом і прапором. Формами виховання активного патріотизму дітей дошкільного віку є відвідування музеїв рідного міста, пам'ятників, знайомство з героями та локальними традиціями [147].

Виховання почуття патріотизму, гордості за свою країну в США виховується у дітей з раннього віку батьками та всіма осередками суспільства [150].

Таким чином, досвід зарубіжних досліджень проблеми виховання патріотизму дітей дошкільного віку, дає підстави стверджувати про подібність наукових підходів до зазначеного процесу, яка полягає у дотриманні принципів: гуманізму, національної спрямованості, моральності, етнізації та діяльності.

У зв'язку із зазначеним вище постає необхідність схарактеризувати джерельну базу дослідження. Досліджуючи історіографію проблеми, нами було визначено такі напрями наукових робіт вчених: цільові орієнтири патріотичного виховання старших дошкільників; зміст, форми, методи та засобами виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку; психологічні аспекти зазначеного процесу.

Отже, резюмуючи зазначене вище, маємо підстави зробити висновок, що моральний аспект є центральним у вихованні японського патріотизму у дітей і молоді. У процесі дослідження проблеми патріотичного виховання дітей у Польщі, нами з'ясовано, що зазначений процес розпочинається, як і в

Україні, з дошкільного віку, а його зміст полягає у вивченні національного польського гімну, ознайомленні з державним гербом і прапором. Формами виховання активного патріотизму дітей дошкільного віку є відвідування музеїв рідного міста, пам'ятників, знайомство з героями та локальними традиціями.

Таким чином, досвід зарубіжних досліджень проблеми виховання патріотизму дітей дошкільного віку, дає підстави стверджувати про подібність наукових підходів до зазначеного процесу, яка полягає у дотриманні принципів: гуманізму, національної спрямованості, моральності, етнізації та діяльності.

У зв'язку із зазначеним вище постає необхідність схарактеризувати джерельну базу дослідження. Досліджуючи історіографію проблеми, нами було визначено такі напрями наукових робіт вчених: цільові орієнтири патріотичного виховання старших дошкільників; зміст, форми, методи та засобами виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку; психологічні аспекти зазначеного процесу. Усі опрацьовані джерела комплексного історико-педагогічного дослідження проблеми були умовно поділені на кілька груп, до першої віднесено: нормативно-правові документи загальнодержавного рівня, що регламентують діяльність закладів дошкільної освіти та розвиток теорії і практики виховання основ патріотизму з 1991 по 2019 рр., зокрема: законодавчі, нормативні акти України, нормативні документи Міністерства освіти і науки України, «Інформаційні збірники Міністерства освіти і науки України»; статистичні дані, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України, Президента України, Верховної Ради, накази, концепції та положення тощо.

До другої групи джерел слід віднести архівні матеріали та документи, в основі яких лежать організаційні засади функціонування дошкільних навчальних закладів, методи і форми патріотичного виховання в певний період.

До третьої групи належать нарративні джерела, а саме публікації на сторінках преси досліджуваного періоду: «Виховна робота», «Учительська газета», «Освіта України», «Педагогічна газета», «Рідна школа», «Директор школи», «Історико-педагогічний альманах», «Шлях освіти», «Бібліотечка вихователя дитячого садка» (2014, 2015, 2016, 2017, 2018), «Дошкільний навчальний заклад» (2015, 2016), «Методична скарбничка вихователя» (2014, 2015, 2016, 2017.), «Дошкільне виховання» (2015, 2016). «Дитячий садок. Фантазії вихователя» (2014), Серія «Дошкільний навчальний заклад. Вихователю» (2016), «Дитячий садок» (2016), «Педагогічний вісник» (2018), «Дошкільне виховання» (2015, 2018) «Нива знань» (2015), «Вихователь-методист дошкільного закладу» (2015), Бібліотека «Шкільного світу» «Дитячий садок» (2014), «Дитячий садок» Управління (2015), «Рідна мова» (2014).

Інтерпретаційні джерела: монографії, дисертації, автореферати дисертацій, наукові праці українських і зарубіжних учених, довідкова література склали четверту групу історіографії.

До п'ятої групи увійшли джерела з Інтернет ресурсів, у яких представлено законодавчу та нормативну базу; сучасні матеріали про розвиток патріотичного виховання в Україні, збірники матеріалів всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій, практичний досвід діяльності ЗДО з патріотичного виховання дошкільників, зокрема здійснено вивчення змісту патріотичного виховання на веб сайтах закладів дошкільної освіти різних регіонів України та зокрема міста Миколаєва.

Опрацювання зазначених вище джерел дало змогу об'єктивно репрезентувати історіографію проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України у 1991–2019 рр.

З метою об'єктивності наукового пошуку з проблеми дослідження нами було здійснено аналіз «Бібліографічного покажчика про захищені дисертації за роки незалежності України (1991–2021 рр.) за спеціальностями:

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, 13.00.07 – теорія і методика виховання, 13.00.08 – дошкільна педагогіка» [48].

У більшості дисертаційних досліджень вчені висвітлюють окремі аспекти проблеми патріотичного виховання старших дошкільників: зміст, форми, методи, засоби, особливості зазначеного процесу в закладах дошкільної освіти. Г. Беленька в дисертаційному дослідженні «Виховання елементів культури праці у дітей старшого дошкільного віку» [17], стверджує, що «в основі засвоєння дітьми знань про значення культури праці лежить поетапне оволодіння ними елементарними практичними діями з основ культури трудової діяльності. Одним із важливих елементів культури праці автор вважає самостійність, адже, якщо дитина не виявляє ініціативності, то в майбутньому не зможе стати творчою особистістю» [17, с. 80].

Л. Редькина акцентує увагу на пріоритетності у процесі формування народознавчих уявлень старших дошкільників на ідеях національної філософії, на традиціях, звичаях, обрядах і культурно-історичному досвіді свого народу [105]. У науковій праці З. Мустафаєвої «Виховання дошкільників засобами етнопедагогіки у кримськотатарських сім'ях» зазначено, що важливим аспектом засвоєння дітьми національної культури є взаємодія дошкільного закладу та сім'ї щодо використання виховного потенціалу етнопедагогіки. Учена надає великого значення у вихованні дітей засобам етнопедагогіки в родині, зокрема: мові, традиціям, фольклору, декоративно-прикладному мистецтву, сімейним цінностям [87].

М. Роганова (2001) стверджує, що формування духовного світу всебічно гармонійно розвиненої особистості можливе через виховання ціннісного ставлення до соціального і природного довкілля, яке виражається в пізнавальному та емоційному ставленні до предметів і явищ природи та вмінні їх оцінювати.. У науковій праці з проблеми формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи, дослідниця довела, що таким засобом є саме мистецтво [106].

Досліджуючи психолого-педагогічні особливості формування у дошкільників першооснов національної самосвідомості, І. Газіна стверджує, що результатом зазначеного процесу є сформованість патріотичної свідомості, громадської відповідальності, ініціативності, активності, поваги до Батьківщини, української мови, своєї родини, до природи; гуманність та шанобливе ставлення до культури, традицій і звичаїв всіх народів України [35]

Науковий інтерес у контексті проблеми дослідження викликає наукова праця С. Семчук «Особливості впливу засобів масової інформації на соціалізацію дітей дошкільного віку» [111] (2010). Дослідниця стверджує, що джерелом впливу на дітей дошкільного віку, яке сприяє формуванню у них уявлень про довкілля, соціокультурні цінності та соціальний досвід є засоби масової інформації. Автор зробила висновок, що формування соціальної компетентності дитини реалізує її потребу активно освоювати довкілля, культуру, людей і себе.

На думку О. Батухтіної, народна іграшка має велике значення в процесі формування елементів народної культури у дітей до шести років. Авторка вважає, що народна іграшка зберігає якості народного мистецтва і в цьому відношенні є потужним засобом емоційного пізнання дитиною навколишнього світу, розвитку її здібностей та мислення. Дослідниця зазначає, що існує певна залежність між процесом виготовлення дитиною іграшки з певного матеріалу та вмінням нею виокремлювати орнаментальні особливості, використовуючи елементи розпису, поєднання кольорів» [8, с. 96].

У процесі дослідження змісту й методів формування у старших дошкільників уявлень про історію України, становлення в них основ патріотизму, автор О. Денисюк зосереджує увагу на важливості співпраці закладу дошкільної освіти з родиною, що «створить умови для предметно-відчуттєвого досвіду дітей, підвищення рівня їхнього емоційного й природнього сприйняття зазначеного матеріалу» [43, с. 4].

Наукова розвідка Н. Бондаренко у дисертаційному дослідженні «Формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної культурно-історичної спадщини» [24] (2007 р.) не лише представила форми роботи з формування духовних цінностей у дітей засобами регіональної культурно-історичної спадщини, а й звернула увагу на цінність родинного та суспільного у вихованні основ патріотизму.

В історико-педагогічному дослідженні В. Мусієнко наголошується на «важливості збагачення життєвого досвіду дітей дошкільного віку, сприяння формуванню життєвих компетенцій національно-патріотичного спрямування» [86, с. 203-207]. У науковому доробку В. Лаппо досліджено вплив змісту регіонального компонента на виховання основ патріотизму у дошкільників, у зв'язку з чим акцентувалась увага автора на «формування у дітей ціннісного ставлення до рідного краю засобами вивчення етнокультури» [73, с. 3]. Теоретично підтвердивши положення про основи національної свідомості у дітей старшого дошкільного віку, дослідниця І. Газіна розробила методику формування цієї свідомості засобами української народної музики, зокрема фольклорними матеріалами [35]. З огляду на зазначене вище наукову цінність представляє думка О.Кисельової, яка переконана, що засвоєння національних традицій, багатства духовної культури народу, моральних норм і якостей є засобами морального виховання дітей. Авторка переконана, що одним з «основних засобів морально-етичного виховання дітей є фольклор, який збагачує їхні знання етичними поняттями та сприяє розвитку їхніх моральних і творчих здібностей» [57, с.178-179].

О. Стаєнна застосовує інтегративний підхід до розуміння поняття «громадське виховання», оскільки зазначений феномен поєднує в собі як формування у дитини певних моральних норм, основ правових знань, так і почуття любові до Батьківщини. Авторка зосереджує увагу на тому, що традиції рідного краю є важливим засобом виховання громадянських якостей у дітей 6-7 років [116].

У науковому доробку Л. Шкрєбтієнко ґрунтовно проаналізовано особливості патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. Авторка трактує процес патріотичного виховання як «цілеспрямовану педагогічну дію, як системний цілеспрямований процес змістовного та сутнісного наповнення емоційно-почуттєвого компоненту патріотизму особистості, що забезпечується діяльнісним механізмом гідної взаємодії особистості із собою як представником свого народу, з власним народом та його надбаннями, а також іншими народами» [143, с. 56].

У контексті визначеної проблеми важливим є практичний внесок дослідниці С. Тесленко, яка розробила та теоретично обґрунтувала педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності, зокрема, визначивши їх як: українськомовний супровід та інтегрований підхід до зазначеного процесу, забезпечення взаємодії закладу дошкільної освіти і батьків. За вченою, педагогічним результатом національно-патріотичного виховання дитини старшого дошкільного віку є її національно-патріотична вихованість, «як інтегративна властивість, що характеризується рівнем сформованості патріотичних знань, почуттів, якостей, вираженням національної свідомості та діями і вчинками» [128, с. 4].

Отже, з середини 90-х років ХХ ст., у дисертаційних дослідженнях українських учених активно висвітлюється проблема культурологічної складової змісту дошкільної освіти, зокрема української національної культури в різних її проявах, однак відсутнє комплексне історико-педагогічне дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в означений хронологічний період - кінець ХХ- початок ХХІ століття.

Ретроспективний аналіз проблеми виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття дає підстави стверджувати, що процес

патріотичного виховання старших дошкільників характеризується суспільною діяльністю, що формує їхнє ставлення до себе, до свого народу й до Батьківщини, яке виявляється у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях, цінностях.

На підставі вивчення та аналізу наукової літератури нами зроблено висновок, що впродовж кінця XX – початку XXI століття простежується наступні тенденції ув становленні та розвитку змісту виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України:

1. Зміни у стратегії розвитку національної системи дошкільної освіти в незалежній Україні, що характеризувались відродженням національно-культурної складової її змісту.
2. Національна ідея стала системою, складовими якої визнано інтелектуальні, духовні, історичні та інші цінності українського народу.
3. Активне дослідження вченими ролі краєзнавства та народознавства у вихованні особистості в соціокультурному просторі.
4. Посилення уваги вчених до дослідження національного змісту виховання основ патріотизму у старших дошкільників.
5. Трансформація всієї сфери патріотичного виховання старших дошкільників за рахунок внесення вченими до педагогічної системи знань про соціальну реальність.

Вивчення та аналіз наукової літератури дає підстави зробити висновок, що в сучасних умовах активно актуалізуються пошуки і розробки інноваційних підходів до якісно нового процесу виховання основ патріотизму у старших дошкільників, орієнтованих на оновлену структуру його цінностей та інтересів, які відповідають провідним тенденціям розвитку українського суспільства. У контексті завдань патріотичного виховання дітей та молоді в сучасних суспільно-політичних умовах педагогам вкрай важливо закласти фундамент знань патріотичних почуттів у дошкільному віці, зокрема потрібно навчити дітей жити в повазі, переконати їх в тому, що сила українців в їхній єдності та в українських та загальнолюдських цінностях.

1.2. Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження

Актуальність проблеми дослідження зумовлена необхідністю виховання основ патріотизму з дошкільного віку, оскільки саме на цьому етапі життя особистості у неї формуються культурно-ціннісні орієнтації, відбувається соціальна адаптація, відбуваються процеси національно-культурної самоідентифікації та усвідомлення навколишнього світу. Слід зазначити, що в різні періоди розвитку українського суспільства ключові поняття з проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників «виховання», «патріотизм», «патріотичне виховання» трактувались у науково-педагогічних джерелах відповідно до методологічних позицій дослідників. На сучасному етапі розвитку суспільства більшість вчених, науковців звертають увагу у різних наукових тезах, статтях, дослідженнях на актуальні поняття: «виховання», «патріотизм», «патріотичне виховання», «громадянське виховання», «національно-патріотичне виховання», «патріотичні цінності» тощо.

Логіка дослідження дефініції ключових понять потребує розгляду наукових підходів учених до тлумачення терміну «виховання», зокрема у довідковій літературі. С. Гончаренко трактує поняття «виховання», як «процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» [40, с. 53]. У загальному розумінні автор пояснює зазначений процес «як спеціально організований інтегрований вплив закладів освіти та суспільних інституцій на психіку вихованця, спрямованих на його підготовку до активної життєдіяльності. У вузькому розумінні зазначений феномен є планомірним впливом батьків і закладу освіти на вихованця» [40, с. 53]. Цінною в контексті дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників є думка С. Гончаренка щодо акцентуації уваги на психолого-педагогічних умовах, зазначеного процесу, зокрема: «виховання особистості засобами засвоєння національних норм і традицій,

духовної культури народу, моральних норм і якостей, що регулюють взаємовідносини у суспільстві, узгоджують дії і вчинки людей» [40, с 216]. Автор роз'яснює, що до зазначених вище норм в українському суспільстві відносяться: «гуманізм і демократизм, які виявляється в ідеалі вільної людини, здатної до чесної співпраці, з високорозвиненим почуттям власної гідності і такої ж поваги до гідності іншої людини: любов до батьків, до Вітчизни, до рідної мови; правдивість і справедливість, працьовитість і скромність; готовність захищати слабших, турбуватися про молодших, зокрема дітей; шляхетне ставлення до дівчини, жінки, матері, бабусі; вміння скрізь і всюди діяти благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти» [40, 216].

М. Ярмаченко переконаний, що поняття «виховання» тісно пов'язане із етнопсихологічними особливостями та умовами життя. У широкому розумінні автор пояснює наукову категорію «виховання» як соціалізацію особистості, тобто як процес формування її інтелекту, фізичних і духовних сил. Як педагогічна категорія «виховання» характеризує цілеспрямовану діяльність, у результаті якої формується система якостей особистості, її погляди і переконання відповідно до виховних ідеалів в суспільстві» [144, с.85].

Дотичною до вищеназваних авторів є позиція вчених (В. Галузяк, М.Сметанський, В. Шахов), які трактують наукову категорію «виховання» як спеціально організований, цілеспрямований і керований вплив вихователя на мотиваційно-ціннісну сферу особистості вихованця та його розвиток» [37, с. 8].

Отже, представники педагогічних наукових студій одностайні у розумінні феномену «виховання», як спеціально організованого, цілеспрямованого процесу впливу вихователя на вихованця, з метою розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості, формування системи її якостей, поглядів і переконань відповідно до суспільних цінностей та ідеалів.

Розглянемо наукові підходи представників психологічних студій на тлумачення ключового поняття «виховання». Автор психологічного

тлумачного словника В. Шапар визначає поняття «виховання», «по-перше, як процес передачі новим поколінням суспільно - історичного досвіду; по-друге, як спланований і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку дитини з метою формування у неї певних установок, понять, принципів, цілісних орієнтацій, які забезпечують умови для її розвитку та підготовку до громадського життя і праці» [141, с. 78].

У контексті проблеми дослідження цілком логічним є звернення до поняття «виховання дітей дошкільного віку», яке тлумачиться в «Енциклопедії освіти», «по-перше, як організований і цілеспрямований процес формування інтелектуальних, громадянських і патріотичних якостей під педагогічним впливом батьків і вихователів; по-друге, як процес соціалізації, адаптації до життя, становлення і розвитку як особистості, як майбутнього громадянина своєї країни; по-третє, як формування загальноприйнятих суспільством загальнолюдських і національних цінностей, моральних і правових норм, зразків поведінки, правил і норм спілкування, внутрішньої і зовнішньої активності й цілеспрямованих педагогічних впливів батьків і педагогів дошкільного навчального закладу: по-четверте, як формування основ духовності особистості в контексті національних традицій, рідної культури та мови» [50, с. 87–89]. У зазначеному вище трактуванні поняття «виховання дітей дошкільного віку» простежується пріоритет впливу природного, соціального, культурного середовища, сім'ї і педагогів закладу дошкільної освіти, оскільки дитина не має значного життєвого досвіду.

Відповідно до логіки дослідження необхідно з'ясувати сутність ключової наукової категорії «патріотизм» у довідкових джерелах та працях вітчизняних учених.

Філософський словник трактує поняття «патріотизм» як «любов до Батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам. Як соціально-психологічне почуття, патріотизм проявляється у гордості за досягнення Вітчизни, повазі до історичного минулого, дбайливому ставленні

до народної пам'яті, збереженні та опануванні національними і культурними традиціями» [132, с. 593].

С. Гончаренко пояснює поняття «патріотизм» як «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури» [40, с. 249].

Зміст поняття «патріотизм» представлено в енциклопедії «Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри» (1998), «по-перше, як суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людини до своєї Батьківщини, яке проявляється в любові до неї; а, по-друге, як соціально-історичне явище, яке характеризується власною внутрішньою структурою, що наповнювалася соціальним, національним і класовим змістом під час суспільного розвитку» [84, с. 615]. Зазначене вище тлумачення поняття «патріотизм» представлено не лише як суспільний і моральний принцип, але і як соціально-історичне явище.

У Тлумачному словнику української мови А. Івченко висловлює подібну позицію щодо розуміння наукової категорії «патріотизм», як «почуття любові до своєї батьківщини, як відданість своєму народові» [53, с. 314].

С. Натансон переконаний, що поняття «патріотизм» проявляється в «особливому почутті любові до своєї Батьківщини, у відчутті особистої ідентичності з нею, у тривозі за її благополуччя та готовності жертвувати собою заради неї» [143, с.34-35]. Дослідники тлумачать патріотизм, трактуючи власне розуміння зазначеного феномена. Так, В. Кіндрат пояснює зазначене вище поняття як «почуття любові, яке єднається з усвідомленням особистістю свого обов'язку перед народом і особистою відповідальністю, з готовністю служити Батьківщині, своєму народові, що вище особистих інтересів і особистого життя» [58, с. 57].

У кінці ХХ століття поняття «патріотизм» набуло нового тлумачення як суспільного і морального принципу, що характеризується ставленням особистості до своєї країни, що проявляється у любові до неї. Як культурно-

історичний феномен зазначена наукова категорія є явищем синтетичним, що яке відображає все цінне і збережене українською нацією [127].

У контексті узагальнення наукових підходів вітчизняних учених до пояснення поняття «патріотизм» цінною є думка О. Вишневського. Автор стверджує, що представники ідеологічного підходу розуміють патріотизм як готовність служити Батьківщині; відповідно до соціально-філософського підходу дослідники тлумачать патріотизм як відображення духовності особистості і суспільства загалом; згідно з соціологічним підходом, термін «патріотизм» є орієнтацією на ціннісне ставлення до Батьківщини; відповідно до педагогічного підходу, виховання і розвиток почуття патріотизму стосується всіх громадян країни» [30, с. 382].

О. Діденко переконаний в нерозривній єдності національного і громадянського змісту зазначеного вище поняття [49, с. 6]. На думку Н. Гавриш і К. Крутій «одним з найглибших почуттів особистості, гордістю за матеріальні й духовні досягнення свого народу, своєї Батьківщини є патріотизм, який проявляється в бажанні зберігати її культурні надбання та захищати інтереси свого народу» [34, с. 2].

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді термін «патріотизм» характеризується філософським рівнем, як відображення системи поглядів особистості на природу та суспільство; на побутовому рівні – як вираження успадкованої й культивованої в народі любові до рідної мови, культури, традицій тощо; на раціонально-суспільному – як буття народу в часі, самоусвідомлення й самоутвердження себе як етносу; на особистісному рівні – сповідування почуття любові та відповідальності за долю свого народу» [67, с. 2].

О. Вишневський виокремлює три основні види патріотизму. Етнічний - це почуття приналежності до певного етносу, його мови, культури та історії; регіональний - ідентифікація особистості з певним регіоном; національний - розвиток громадянської ментальності. Таким чином, згідно з наведеним вище поглядом, патріотичні цінності пов'язані з певною етнічною та національною

культурою, і як прояв цього свідомо формується носій та патріотична особистість [29].

На переконання С. Козлової, патріотизм є синтетичною якістю, що характеризується емоційно-моральним та дієвим ставленням до себе та інших людей, до рідної землі та своєї нації, до матеріальних і духовних надбань суспільства» [61, с.104]. Як стверджує Л. Качур патріотизм є стійким соціально-психічним утворенням, складною інтегральною якістю особистості, яка проявляється в культуротворчій діяльності та характеризується ціннісним ставленням до Батьківщини в органічній єдності національно-етнічного та національно-громадянського аспектів [61].

К. Чорна трактує поняття «патріотизм» як стійку, особистісно пріоритетну рису, що виявляється у свідомості людини, її моральних ідеалах і цінностях, а також у її реальній поведінці та вчинках. На думку вченої, український патріотизм характеризується дієвістю у перетворенні патріотичних почуттів у конкретні дії та вчинки в інтересах Батьківщини. [139].

На думку О. Майбороди, «патріотизм є одним із найсильніших почуттів, що утворює емоційний світ людини та є невід'ємним від осмислення і вибору шляхів і засобів реалізації інтересів своєї Вітчизни...» [4, с. 39]. За О. Абрамчук, патріотизм є «моральною якістю особистості, що виявляється в її здатності ідентифікувати себе з рідним народом, у любові та відданості своїй батьківщині, у потребі в постійному власному духовному й інтелектуальному зростанні заради честі і слави своєї вітчизни» [2, с. 7]. Досліджуючи в зазначений період понятійний аспект патріотичного виховання, О. Онопрієнко переконаний, що «патріотизм є інтегративною якістю особистості, яка успішно самостверджується, самоідентифікує себе серед інших народів світу та проявляє почуття любові до Батьківщини і відповідальності за її долю ...» [94, с. 156].

На основі аналізу соціально-гуманітарних, психолого-педагогічних джерел можна сказати, що «патріотизм» - це моральна якість особистості, що

виявляється у здатності до засвоєння Батьківщини, любові та відданості їй, потребі постійного духовного та інтелектуального розвитку в ім'я її величі та слави, готовності відстоювати справжню демократію та національні інтереси народу, готовності зміцнювати його силу та незалежність практичними діями за будь-яких обставин [2].

Дослідники (А. Світлицький, В. Межейко, Н. Власова, М. Лепський, М. Мальований., О. Притула, О. Мірошніченко, І. Зубко), конкретизуючи «патріотизм українця», характеризують його як системоутворювальне поняття національної свідомості і самосвідомості, що відображається у любові до України, в знаннях історії та надбань народу, в гордості та відданості своїй Батьківщині, в готовності діяти заради неї» [109, с.9].

Згідно з аксіологічним підходом, В. Карлова пояснює феномен «патріотизм» як «систему цінностей, які поділяються як окремими людьми, так і суспільством у цілому та як почуття любові до своєї Вітчизни, усвідомлення обов'язку перед нею і відповідальності за її майбутнє, як сукупність ідей, емоцій, настроїв, переконань і дій, спрямованих на її процвітання» [56, с. 22].

Досліджуючи соціально-філософський вимір наукової категорії «патріотизм» в українському суспільстві, Н. Волошина висловлює думку, що зазначене поняття є «сформованою в соціумі соціально-психологічною властивістю, притаманною особистості, сім'ї, соціальній групі, етносу, що проявляється у вірі й безкорисливій любові до Батьківщини, готовності до самовідданої праці заради її процвітання, здатності до самопожертви при захисті її інтересів від загроз й спроможністю консолідувати суспільство» [32, с. 17]. На думку І. Чернової, термін «патріотизм» є однією з домінантних соціально-психологічних характеристик особистості, що «ґрунтується на вищих людських почуттях, які характеризують її як громадянина, носія певних духовних якостей» [137, с. 236].

У психологічних дослідженнях поняття «патріотизм» характеризується синтетичною єдністю когнітивного, емоційного і діяльнісного компонентів.

Когнітивний компонент охоплює зміст роботи, спрямованої на навчання дітей дошкільного віку основам патріотизму. Ключовим у вихованні основ патріотизму у дошкільників є емоційний компонент, який передбачає формування системи моральних, гуманістичних цінностей, стійких оцінювальних ставлень і суджень. Діяльнісний компонент поняття «патріотизм» характеризується вміннями і навичками, що проявляються в поведінці дитини, зокрема щодо усвідомлених дій, пов'язаних з державними та народними символами України. І. Бех розуміє поняття «патріотизм як «єдність духовності, громадянськості та соціальної активності особистості, яка усвідомлює свою нероздільність, нерозривність з Вітчизною» [10, с. 87].

У контексті досліджуваного питання цінним є оцінка науковця, який розглядає патріотизм не лише як емоцію, а й як важливу цінність у системі суспільних та індивідуальних ціннісних орієнтацій. За своєю внутрішньою структурою патріотизм є розумово-емоційним утворенням; розумовий компонент надає йому усвідомленості, а емоційний - смислу та суб'єктивної значущості. Вчений переконаний, що «саме завдяки зазначеній вище внутрішній структурі патріотизму формується будь-яка цінність, адже без цього дитина набуває лише знання про важливість любові до Батьківщини, яке не спонукає її до конкретного вчинку» [11, с. 3].

У філософських, психологічних та педагогічних дослідженнях поняття «патріотизм» розуміється по-різному: як принцип, цінність, моральне почуття, соціальне та духовне утворення, ціннісна орієнтація, моральний ідеал.

О. Барилко відносить патріотизм до духовних цінностей, які, як зазначає автор, «у зазначений вище період почали втрачати свою вартість» [7, с. 2].

За О. Каплуновською науковий термін «патріотизм» є моральним почуттям, яке «вимагає від дитини глибокого емоційного переживання та його усвідомлення і прийняття як цінності» [54, с. 8].

М. Лепський трактує наукову категорію «патріотизм» як «системоутворююче поняття національної свідомості і самосвідомості народу, що відображається в любові до України, в надії та вірі на краще майбутнє суспільства, в знанні історії та надбань народу, в гордості та відданості своїй Батьківщині, в служінні Вітчизні заради України» [74, с. 291].

Отже, патріотизм розглядаємо комплексне явище духовного життя особистості та спільноти, яке відображається в моральних якостях і ціннісних орієнтаціях, індивідуальній і суспільній свідомості, що інтегрує їх і виступає вирішальним чинником сприйняття особистістю загальнолюдських цінностей.

Варто зазначити, що вчені по-різному представляють структуру поняття «патріотизм», зокрема у наукових працях В. Гонського вона представлена як система таких компонентів та якостей як: «патріотичні почуття (любов до рідного краю, гордість, захоплення, відповідальність за долю Вітчизни); національна гідність; потреба в задоволенні своїх національних інтересів, національному самовиявленні; патріотична свідомість на основі національної свідомості; національний такт і повага до національної гідності людей інших націй, інтерес до пізнання їхніх культур; потреба у збереженні й передачі іншим людям вітчизняних духовно-культурних цінностей; потреба і готовність до діяльності патріотичного змісту» [39, с. 10].

На думку М. Фіцули, структура патріотизму в соціальних, гуманітарних, психологічних і педагогічних науках складається з системи якостей і компонентів, кожен з яких поєднує в собі когнітивні, емоційні, вольові та поведінкові елементи, зокрема: «патріотична свідомість як результат осмислення індивідом своєї громадянської ролі у суспільстві ; патріотичні почуття (любов до рідного краю, мови, культури, повага до історичного минулого, турбота, відповідальність за долю Вітчизни, відданість національній ідеї, толерантність тощо); патріотична поведінка та діяльність

(виконання громадянських обов'язків, дотримання Конституції України, загальнолюдських та національних моральних ідеалів, вшанування національних традицій, повага до національної гідності інших народів, толерантність та ін.)» [133].

Дослідниця Е. Кулішенко вважає, що «патріотизм є складною й потужною системою, компонентами якої є окремі патріотичні якості емоційно-почуттєвого, інтелектуального та поведінкового характеру. У контексті зазначеного вище автор виокремлює три духовні пласти патріотизму: перший – поверхневий, який характеризується любов'ю до свого народу, як до себе і своєї родини, до рідного слова, природи, яка сприймається серцем; другий- усвідомленням розумом свого обов'язку перед народом стати на захист його інтересів, необхідністю протистояти, витримувати натиск; третій – готовністю служити Батьківщині, своєму народові, до співпраці задля справи, яка вища за особисті інтереси й особисте життя, – що підтверджує сформованість національно-патріотичної свідомості особистості» [70, с. 128-129].

Вчені (Л. Загоруйко, Н. Тарновецька, М. Чепіль) дотримуються думки, що структура патріотизму розглядається як такий, що включає змістовий елемент, який передбачає засвоєння дитиною знань про довкілля, устрій суспільства, життя українського народу, історію країни, культуру і традиції народу, природу Батьківщини та вироблення правильних поглядів на реалії суспільного життя в країні; емоційно-мотиваційний елемент, що характеризується переживанням особистістю позитивного емоційного ставлення до набутих знань; діяльнісний елемент, у якому дитина проявляє себе в діяльності, що реалізує емоційно-мотиваційний елемент [133].

Грунтовний аналіз наукових підходів до тлумачення наукової категорії «патріотизм» дозволяє виокремити його особливості: по-перше, що цей феномен є одним із мотивів соціальної активності особистості; по-друге, що це піднесене моральне почуття; по-третє, що це система поглядів та ідей, що виникають на основі засвоєння культури, традицій і звичаїв власного народу,

система поглядів та ідей, що виникають на основі засвоєння культури, традицій і звичаїв власного народу, система поглядів та ідей, що виникають на основі засвоєння культури, традицій і звичаїв власної країни; по-четверте, «соціально-моральний принцип, що характеризує ставлення до власної країни»; по-п'яте, «ставлення до власної країни, її природи, моральних цінностей, звичаїв, традицій і культури».

Дослідник В. Вугрич наголошує на позитивному ставленні до власної нації у патріотичному вихованні дітей дошкільного віку. Автор виділяє такі структурні блоки патріотичного виховання:

- когнітивний - система знань, яку особистість приймає внутрішньо, що вимагає набуття стійких оціночних установок і суджень;
- емоційно-вольовий - оптимізм, любов до України, наявність спонтанних якостей, що визнають історію та унікальний національний образ України, відтворення патріотичних переконань та готовність захищати незалежність України;
- діяльнісно-практичний - уміння і здатність брати участь у творчій і громадській діяльності та акціях; турбота про добробут людей; усвідомлення необхідності самореалізації та саморозвитку патріотичних рис.[38].

Сучасні науковці (А. Богуш, Л. Калуська, Т. Комарова, Т. Ротанова, В. Цимбалюк) стверджують, що саме в дошкільному віці в результаті цілісності та системності процесу виховання дитини формуються основи усвідомлення громадянства (дошкільник знає та правильно вживає терміни «Україна», «Батьківщина», «країна», «рідне місто», «вулиця» (їхні назви). Важливим є формування у дітей ціннісно-культурних та патріотично моральних основ особистості; розвивати їхню емоційну, чуттєву сфери, психічні процеси (мислення, пам'ять, увага); забезпечити психолого-педагогічні умови для готовності до соціальної адаптації в суспільстві; здійснити процес культурно-національної ідентифікації, усвідомлення себе як частини навколишнього світу.

Науковий інтерес у контексті проблеми дослідження представляє думка О. Колосової, яка переконана, що національно-патріотичне виховання у старшому дошкільному віці проявляється як потреба дитини брати участь у всіх справах на благо сім'ї, рідного міста, Батьківщини; як прояв співчуття, відчуття власної гідності й усвідомлення себе частинкою довкілля [133]. Досліджуючи проблему виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку, Л.Шкрєбтієнко визначила зміст патріотичної вихованості дитини старшого дошкільного віку як «результат цілісного виховного впливу, спрямованого на збагачення знань та уявлень дітей про родину, рідний край, Батьківщину, її історію та культурні надбання, які через емоційно-ціннісне ставлення до рідної країни, мотивацію на власну участь у практичних справах реалізується у поведінці та діяльності дітей» [143, с. 228]. Автор акцентує увагу на «наповненні емоційно-почуттєвого складника патріотизму особистості дитини, що забезпечується діяльнісним механізмом гідної взаємодії особистості із собою як представником свого народу, із власним народом та його надбаннями, з іншими народами» [143, с. 228].

С. Тесленко стверджує, що результати національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є такими: «її національно-патріотична вихованість, яку автор розуміє як інтегративну властивість особистості, що характеризується наявністю та рівнем сформованості патріотичних знань, почуттів, якостей, достатнім запасом слів національно-патріотичного змісту, що є вираженням національної свідомості, та виявляються у практичних діях у різних видах художньо-мовленнєвої діяльності» [128, с. 4].

У Законі України «Про дошкільну освіту» визначено, що дошкільна освіта - це цілісний процес, який виховує у дитини любов до України, своєї родини, національних традицій і звичаїв, державної мови, мов національних меншин та рідної мови, етнічних цінностей українського народу, усвідомлені ціннісні ставлення до інших країн і народів, до себе, свого оточення та

довкілля, формує її особистість, розвиває творчі здібності, набуває соціального досвіду [51].

У контексті змісту зазначеного закону можна сформулювати поняття «патріотична вихованість дитини старшого дошкільного віку» як прояв: любові та поваги до своєї Батьківщини, шанобливого ставлення до батька та матері, поваги до народних звичаїв і традицій, до рідної мови та мов національних меншин, до національних цінностей українського народу та цінностей інших народів, свідомого ставлення до себе та своєї приналежності до української держави.

Короткий ретроспективний аналіз теми патріотизму у вітчизняній педагогіці свідчить, що в розробці цього поняття вчені минулого насамперед дотримувалися принципів демократизму, гуманізму, системності, послідовності та наступності, а також визначали зміст і спрямованість процесу виховання патріотизму у підростаючого покоління. Узагальнюючи опрацьовану літературу, можна сказати, що патріотизм - це багатогранне поняття, в основі якого лежить система знань, почуттів і переконань, що визначають ставлення людини до самої себе, свого народу і своєї країни. Різноманітність і неоднозначність у розумінні патріотизму пояснюється складною природою цього явища, його багатим змістом і різними проявами.

У контексті проблеми історико-педагогічного дослідження важливою є думка щодо «історично обумовленого контексту патріотичного виховання особистості, тісного зв'язку зазначеного процесу з умовами буття в суспільстві, зі світоглядом його народу та з психологією нації» [95, с. 8].

Поняття «патріотичне виховання» по-різному пояснюється у науково-педагогічних джерелах. На переконання Л. Чупрій, пріоритетним завданням патріотичного виховання є прищеплення дітям і молоді любові до рідного краю. У реалізації зазначеного завдання дослідник відводить велику роль сім'ї і найближчому оточенню, які мають передати дітям певні культурні традиції, національні звичаї, обряди та вірування» [140, с. 290]. Т. Поніманська переконана, що патріотичне виховання у закладі дошкільної

освіти є «сукупністю послідовних взаємодій вихователя і колективу, спрямованих на досягнення ефективності і якості педагогічної діяльності і належного рівня виховання патріотичних якостей особистості дитини» [103, с. 98]. До основних напрямів патріотичного виховання дитини старшого дошкільного віку авторка відносить: «формування уявлень про найближчих людей: сім'ю, родину, рід і родовід; краєзнавство; ознайомлення з явищами та подіями суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення з традиціями, звичаями, фольклором і культурою свого народу; формування знань про людство» [103, с. 252].

За І. Бехом, «патріотичне виховання передбачає широкі знання конституційних і правових норм, державної політики, сформованість патріотичних думок та дієвих заходів із відстоювання національних форм життєдіяльності й поведінки в усіх сферах суспільного життя» [9, с. 136].

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні В. Кремень наголосив на трьох ключових аспектах (особистісний, суспільний та державний) у вихованні в молодого покоління почуття патріотизму. «Особистісний аспект характеризує діяльну любов особистості до Батьківщини, прагнення до вільного духовно-морального саморозвитку і збереження власної індивідуальності. Суспільний аспект у вихованні в дітей та молоді почуття патріотизму проявляється у зацікавленні демократичного суспільства в повноцінному саморозвитку особистості, в становленні її патріотичної самосвідомості на міцній моральній основі. Державний аспект полягає у забезпеченні умов для становлення національно свідомих громадян, які прагнуть та здатні забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі» [89, с. 80].

Українські вчені І. Бех та К. Чорна трактують патріотичне виховання дітей та учнівської молоді як «комплексну, системну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, інших соціальних інституцій з метою формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до Батьківщини, турботи

про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» [10, с. 28]. Подібне визначення поняттю «патріотичне виховання» дає О. Діденко, акцентуючи також увагу на «систематичній, цілеспрямованій діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, структур громадянського суспільства у зазначеному процесі» [49, с. 6-7].

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015р.) визначено духовно-моральний, історико краєзнавчий, громадянсько-патріотичний, соціально-патріотичний, військово-патріотичний, героїко-патріотичний, спортивно-патріотичний напрями патріотичного виховання дітей та молоді, а зазначена наукова категорія тлумачиться як «складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин» [66; 67]. Водночас, на думку Г. Коваль, патріотичне виховання на сучасному етапі визначається через «систему ставлень до держави (державно-патріотичне виховання, орієнтоване на національні інтереси); до суспільства (громадянське виховання, орієнтоване на виховання соціальних якостей особистості – громадянськості, поваги до закону, соціальної активності та відповідальності; до культури (повага до культурних цінностей і досягнень, виховання духовності, національної самобутності)» [59].

На думку Л. Кокуєвої, патріотичне виховання - це поступовий, цілеспрямований процес спільної діяльності дітей і дорослих, який визнає суб'єктну позицію дитини і заохочує її активність на наступних етапах [62].

Досліджуючи понятійний аспект патріотичного виховання, О.Онопрієнко висловлює думку, що патріотизм є «інтегративною якістю

особистості, яка дає їй змогу соціально, культурно, духовно, інформаційно, емоційно, дієздатно та успішно самостверджуватися. Автор пояснює «вихованість патріотизму як любов до рідного, як самоідентифікацію себе серед інших народів світу, як почуття любові і відповідальності за долю Батьківщини...» [94, с. 156].

У контексті дослідження сучасних наукових дискусій вчених щодо трактування поняття «патріотичне виховання» з'ясовано, що відсутній єдиний термінологічний підхід до його трактування. Наукова категорія «патріотичне виховання» трактується як складова національного виховання, головною метою якого є формування самостійних громадян і патріотів України, гуманістів, демократів, готових до виконання своїх громадянських і конституційних обов'язків, увічнення духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин.

Теорія патріотичного виховання особистості О. Вишневського базується на таких цінностях: мораль (вічна і абсолютна цінність), патріотизм (національна цінність), демократія (громадянська цінність), спорідненість (сімейна цінність), особистість (цінність особистого життя) і природосвідомість (екологічна цінність) [30].

У Базовому компоненті дошкільної освіти (2012 р.) конкретизовано завдання з патріотичного виховання старшого дошкільника, зокрема: «він має орієнтуватися в тому, що рідна країна має свою територію, на якій проживають українці, що мають свою культуру, звичаї, мову» [20, с.10]. Патріотичні почуття належать до найбільш складних і найвищих проявів духовного світу людини і тому саме у дошкільному віці закладаються їх основи у результаті сприймання дитиною подій навколишнього життя [33]. Патріотичні почуття як інтегральне утворення, що об'єднує в одне ціле моральну, трудову, розумову, естетичну, фізичну сторони розвитку особистості, виникають як результат цілеспрямованого виховного впливу на дитину та поступово формуються під впливом суспільного та освітнього середовища. Автор Г. Кравченко стверджує, що патріот - це людина, яка

любить рідну мову, свою Батьківщину, своїх батьків, усіх людей, природу і традиції, поважає традиції і працю свого народу, намагається не тільки зберегти, а й примножити його духовний скарб [68].

Дослідження наукових підходів до трактування наукової категорії «патріотичне виховання» дозволило зробити висновок, що важливим його аспектом є процес свідомого формування поваги і любові до України та її історичного минулого, віри в духовну силу та єдність нації, вміння розуміти історію, культуру, мистецтво, цінності, мораль, звичаї та символи Батьківщини.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема патріотичного виховання дітей у досліджуваний період було в центрі уваги філософів, соціологів, педагогів, психологів та інших.

Слід зазначити, що Ідея гуманізації та демократизації освіти в Україні вивела педагогічну категорію «патріотичне виховання» на новий рівень концептуального визнання. У сучасному контексті це поняття трактується як цілеспрямована і динамічна взаємодія вихователів і вихованців на засадах співробітництва і партнерства. Саме різноманітні види діяльності дітей старшого дошкільного віку створюють умови для самовизначення, самореалізації, розвитку та саморозвитку як українських патріотів.

Отже, проведена наукова робота з дефінітивного аналізу ключових понять дослідження показало, що проблема «виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку» є актуальною і важливою для розвитку педагогічної науки і практики. Відповідно до поставлених завдань ми дійшли таких висновків: поняття «патріотизм» є міждисциплінарною категорією, що досліджується у філософії, психології, педагогіці, історії та соціології.

Узагальнюючи наукові підходи вчених до розуміння базових понять дослідження, здійснено дефініцію поняття «виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку» як організований і цілеспрямований процес засвоєння особистістю дитини національних цінностей і культурних норм, формування національної та громадянської свідомості і

самосвідомості, патріотичних переконань і дій в інтересах народу і країни, підготовка до захисту Батьківщини.

1.3. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваній період

На сучасному етапі розвитку нашої держави українська освіта має приділяти достатньо уваги аналізу історичного педагогічного досвіду, розвитку перспективних ідей у теорії та практиці дошкільної освіти з урахуванням національної самобутності українського народу та проблем патріотичного виховання підростаючого покоління. У сучасних умовах ідеї вітчизняних науковців і практиків потребують актуалізації та сприяння розвитку національної системи освіти. Успіх виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти залежить від того, як буде реалізовано на практиці минулий досвід з точки зору збереження традицій, застосування ефективних форм і методів виховання та запобігання педагогічним помилкам.

Вивчення суспільно-історичних та соціально-педагогічних передумов виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття на засадах патріотизму дасть змогу виявити вплив на освіту загалом та патріотичне виховання зокрема. Осмислення та систематизація історико-педагогічного досвіду є необхідною умовою розвитку педагогічної науки і практики, особливо в періоди реформ і змін, адже трансформація змісту патріотичного виховання дітей і підлітків в Україні наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття відбувалася у складних історичних, соціально-економічних і суспільних умовах. Культурні умови, які гальмували та негативно впливали на розвиток українського суспільства в цілому.

Дослідниця О. Лановенко зазначає, що початок 90-х років ХХ с. в ідеологічній сфері українського суспільства характеризувалися величезним

розривом в ідеологічній сфері українського суспільства. На думку автора, «ідеологічна криза є сутністю кризи кожної цивілізації суспільного ладу, так само як кожна суспільна реконструкція починається з очищення і оновлення суспільних ідеалів, утвердження нової системи цінностей, тобто створення нової ідеології» [72].

З розпадом Радянського Союзу розвалилася тодішня система ідеологічного та етичного виховання, але незалежна Україна не створила замість неї цілісної системи патріотичного виховання. «Майже повністю збереглися здобутки напівколоніального становища у сфері культури і мови. Більше того, у дечому вони примножилися. Якщо наприкінці 80-х та на початку 90-х років у атмосфері піднесення національного руху та ейфорії від здобуття державної незалежності відчутно зросло зацікавлення українською мовою навіть з боку російськомовних, вона здобувала престижність, і володіння нею уявлялося перспективним, то невдовзі глибока економічна криза, господарський нелад, політична нестабільність, масове зубожіння населення призвели до компрометації української ідеї, що болісним чином позначилося і на ставленні до української культури та мови як носія національності» [47, с. 464].

Соціально-економічні та геополітичні виклики української держави пов'язані з відсутністю об'єднуючої патріотичної ідеології та зміною традиційного суспільного устрою. Водночас, зазначимо, як свідчать архівні джерела, Верховна рада проявляла активну позицію щодо патріотичного виховання дітей, підтвердженням чого є Звернення комісії Верховної ради Української РСР з питань народної освіти і науки, культури та духовного відродження до батьків на початку 1990-1991 навчального року, в якому наголошується, «що однієї з найбільших проблем виховання молодого покоління є проблема мовної культури, культури спілкування, стану української мови в середовищі дітей, оскільки зречення рідної мови, незнання історії рідного народу, забуття національних коренів стало однією з

причин глибокої духовної і моральної кризи, яку переживає українське суспільство» [95, с. 1] (Додаток А).

Дослідження архівних джерел, зокрема матеріалів рішення колегії міністерства народної освіти свідчить про те, що ще в 1990 до проголошення незалежності України при обговоренні проекту «Концепції загальної середньої школи республіки» виконуючий обов'язки міністра В. Тараненко висловив чітку проукраїнську позицію галузі освіти: «За всіх часів школа була моделлю суспільства, провідним інститутом виховання підрастаючого покоління, який формує й оберігає національну культуру, невідривний від національного ґрунту і коріння свого народу, тому організацією, змістом і формами роботи має відповідати національно-культурним потребам України, а національне самовизначення школи є необхідною умовою її розвитку» [139]. У проекті Концепції розкрито зміст національного компоненту освіти, який має включати «знання рідної мови й літератури, історії свого народу, його традицій, звичаїв та ідеалів, витоків і особливостей української культури, усної народної творчості, знання про суспільний і державний устрій України, її міжнародне становище, населення, природні умови і ресурси, економіку, науку, культуру, про культуру та побут інших народів, що проживають на території України, сучасні етнічні процеси. У Концепції схарактеризовано процес національного самовизначення школи, який полягає в широкому відображенні національних елементів у виховній діяльності, відродження краєзнавчої роботи у всіх можливих напрямках, залучення дітей до активної участі в збереженні й охороні святинь свого народу, пам'ятників історії, культури і природи, до освоєння традиційних ремесел і народних промислів» [95] (Додаток Б).

Зазначимо, що після проголошення незалежності України Міністр народної освіти звернувся до Комісії з питань освіти і науки Верховної Ради України з пропозицією внести зміни щодо назви держави до тексту Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про освіту», зокрема в такій редакції: слова «республіка», «республіканський», «республіканського

значення» відповідно змінити на «держава», «державний», «загальнодержавного значення» [96] (Додаток В).

Отже, цілком об'єктивним є твердження О. Бойко щодо трьох суперечливих процесів, які відбувалися в духовно-культурному житті України після проголошення незалежності, зокрема: по-перше, переосмислення та переоцінка пріоритетних поглядів, орієнтирів і способів дій; по-друге, відновлення традиційних цінностей національної культури, відтворення релігійних і національних форм світосприйняття, проникнення і локальна адаптація нових ціннісних систем, властивих духовно-культурному життю західної цивілізації [22].

Вітчизняний академік Р. Гула [41] вказує на історичний досвід, який негативно вплинув на формування українського національного патріотизму. По-перше, були заперечені патріотичні ідеологічні засади наших попередників, здобутки та подвиги вітчизняної історії, втрачені патріотичні орієнтири народу; у 1990-х роках були зруйновані традиційні патріотичні цінності та система героїчних символів радянської епохи.

Важливим джерелом дослідження суспільно-історичних та соціально-педагогічних передумов виховання основ патріотизму у старших дошкільників у кінці ХХ – на початку ХХІ століття) стали дисертаційні дослідження вчених А. Артемової, Васильєвої, Л. Пісоцької, Т. Степанової [6, с. 25; 101; 256; 99; 116, с. 426–471; 120, с. 159–175].

На основі вивчення результатів дослідження Л. Покроєвої, встановлено, що чинниками, що зумовили розвиток дошкільних виховних закладів у період з 1991р. по 2000 р. стали зміни, по-перше, суспільного ладу й політичної системи в Україні; по-друге, як законодавчої бази системи освіти загалом та і дошкільної освіти, зокрема; по-третє, розроблення й упровадження в освітню практику ДВЗ нової виховної парадигми, метою якою стало формування особистості. Серед найважливіших економічних проблем, які є індикаторами глибокої економічної кризи в Україні та впливають на стан дошкільної освіти в Україні, дослідники виявили

наступні: фінансова неспроможність більшості бізнесів у ринковому середовищі і, як наслідок, їхня неспроможність підтримувати соціальний простір [102].

У дисертаційному дослідженні С. Васильєвої представлено ретроспективний погляд на проблеми розвитку системи різних типів дошкільних закладів в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття). Зокрема, згідно з аналізом мережі різних дошкільних закладів на основі історичних даних за період 1991 - 2000 рр., мережа різних дошкільних закладів за ці роки скоротилася на 8751 одиницю (Додаток Г, Д) [26].

Згідно з даними Державної служби статистики України за роки незалежності спостерігається позитивна динаміка охоплення дітей 5-річного віку дошкільною освітою: з 1995 р. зазначений показник постійно зростає і становив по Україні у 1995 р. – 54,5 %, тоді як у 2020 р. – 66,2 %. На сільській території зазначений показник збільшився відповідно з 35,5 до 48,7 %, у міських поселеннях – із 64,2 до 75,2 % (див. рис. 1.1).

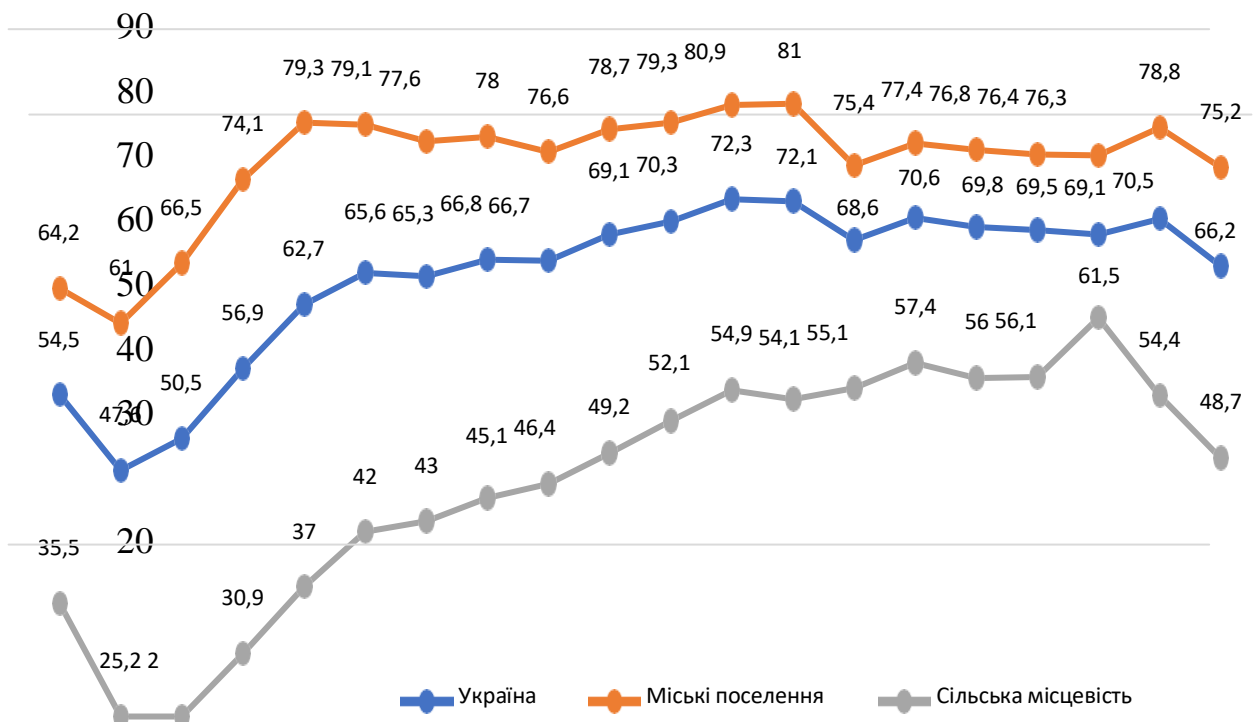

Рис. 1.1. Динаміка охоплення дітей 5-річного віку дошкільною освітою в 1995–2020 рр., % осіб від чисельності населення відповідного віку [115].

Згідно зі статистичними даними, у 2001 р. в Україні функціонувало лише 17,2 тис. дитячих дошкільних закладів, якими було охоплено лише 39% дітей від загальної кількості, що свідчить у контексті нашого дослідження про неможливість забезпечення виховання основ патріотизму відповідно до державного змісту у 61% дітей дошкільного віку. Не зважаючи на відкриття приватних закладів дошкільної освіти у зазначений період, виховання й розвиток особистості дошкільника ігнорувалась, оскільки зазначені заклади спрямовували свою освітню діяльність на інтенсивний інтелектуальний розвиток дітей та якісну підготовку їх до навчання в школі дошкільників [31].

Перехід України до капіталістичної економіки та відхід від соціалістичної ідеології вплинули на філософію держави, особливо на ставлення суспільства до таких цінностей, як патріотизм, честь та обов'язок. Нові пріоритети виховання дітей та молоді в Україні ще не були визначені, а суб'єкти виховного процесу (державна та відповідні педагоги) не мали чіткого розуміння мети, завдань, принципів та змісту патріотичного виховання. У 1991 році, після проголошення незалежності України, було прийнято національний законодавчий документ (Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Державна програма «Освіта України XXI століття»), в якому на основі поєднання духовних національних і загальнолюдських цінностей, виховання в дусі любові до Батьківщини та усвідомлення громадянських обов'язків було визначено роль і значення розвитку особистості, а стратегічним завданням - підвищення рівня усвідомлення громадянських обов'язків та формування якостей громадянина і патріота України. Відхід від соціалістичної ідеології та перехід до капіталістичної економіки призвів до зміни національної ідеології. Країна втратила ціннісні орієнтири, була відсутня загальна система патріотичного виховання. У суспільстві змінилося ставлення до таких цінностей, як патріотизм, честь і обов'язок.

Те, що майже не було зроблено спроб розвивати патріотичне виховання в навчальних закладах, значною мірою було пов'язано з розгубленістю

органів управління освітою та вчителів. Ані освітні суб'єкти на державному рівні, ані вчителі не мали чіткого розуміння мети, завдань, принципів та змісту патріотичного виховання. Процес патріотичного виховання дітей та молоді ускладнюється економічною нестабільністю в Україні, безробіттям та трудовою міграцією.

Дослідники (В. Даніл'ян та Г. Ковальова) виокремлюють «зовнішні чинники (ринок праці західних країн, приваблива матеріальна оцінка праці, зростання попиту розвинених країн на працю іноземців) та внутрішні (нестача робочих місць і безробіття, різниця в оплаті праці на батьківщині та за кордоном, політична і соціально-економічна криза, спад виробництва, поширення корупції, відсутність можливостей для розвитку та самореалізації, загальна нестабільна ситуація в країні) чинники трудової міграції з України» [60, с. 237]. Виїзд українців за кордон у пошуках роботи спричинив інтенсифікацію процесу постійної трудової міграції. Перебуваючи за кордоном, українці мали можливість оцінити рівень життя в Європі, що вплинуло на трудову міграцію за кордон. Така соціально-економічна ситуація в Україні ускладнила процес патріотичного виховання дітей та молоді. Міністр освіти України П. Таланчук у своїй доповіді на загальнодержавній нараді працівників освіти 22 липня 1992 р. зазначив, що «у спадщину від тоталітаризму країна отримали глибоку кризу в економіці, пограбовану культуру, викривлену історію, зденаціоналізовану особистість...» [97, с. 3].

У контексті дослідження суспільно-історичних передумов виховання основ патріотизму у старших дошкільників у кінці ХХ- на початку ХХІ століття, цінною є наукова позиція Т. Пахотіної щодо аналізу зазначеної проблеми. Дослідниця висловлює думку, що «фактична відмова держави впродовж довгого часу від більш-менш послідовної політики патріотичного виховання, мобільність соціальної структури суспільства та відсутність ціннісної єдності в ньому призвели до деградації та занепаду інститутів соціалізації молоді та появи різного роду субкультур, екстремістських течій

та угруповань, віртуалізації дозвілля, які стали для молодих людей інформаційними фільтрами, і як наслідок зазначеного вище – зниження якості сприйняття цінностей та нормативних зразків на які опирається держава в галузі патріотичного виховання» [99, с.288].

Як стверджує С. Мофа, «в умовах трансформації суспільства виникла певна ідеологічна пустота, що деформувала суспільну етику та мораль, нівелювала патріотичні почуття та почуття громадянської відповідальності, причиною яких стало «імпортування» не найкращих зразків масової західної культури (кінопродукція, література тощо), які пропагували жорстокість, насилля, жадібність, марнославство, вседозволеність ...» [85, с. 403].

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні здійснено аналіз впровадження після 1991 р. виховних концепцій, програм, проєктів, які розроблялися як громадськістю, так і державними органами. У зазначених документах регламентувались громадянський, духовний, моральний, патріотичний напрями виховання, однак вони не були повною мірою реалізованими. Спочатку 1991 року популяризувалася концепція позаідеологічного та політичного неутручання в освіту, але незабаром вона була замінена розвитком національно орієнтованого освітнього процесу, що базувався на етнографічних та українських принципах побудови навчального процесу. Відтак «у концептуалізації виховання поєднувалися абсолютно різні контексти, взаємозв'язки, директивно-офіційні уявлення та реальні вимоги всіх учасників виховного процесу» [89, с. 78]. Зокрема, у листопаді 1993 р. було прийнято Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття»), згідно з якою пріоритетними напрямками виховання, зокрема, декларувалися такі: «формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу; формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою; прищеплення шанобливого

ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну; утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродійностей» [44].

У зазначеному вище документі визначено завдання зокрема, дошкільної освіти, яка «спрямовується на практичне оволодіння вихованцями рідною мовою в сім'ї та в дошкільному виховному закладі... виховання ... поваги й любові до батьків, родини, батьківщини...» та пріоритетні напрями виховання дітей та молоді, зокрема:

- «формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;
- оволодіння українською мовою та формування високої мовної культури;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів України;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродійностей» [45].

У 1994 р. Всеукраїнська педагогічна рада працівників освіти схвалила Концепцію національного виховання, в основі якої була «ідея звільнення виховання від ідеології, що обмежувала свободу переконань, поглядів, думок» [93, с. 6]. Водночас, аналіз тексту Концепції засвідчив, що в її основі лежить ідеологія націє - і державотворення, зокрема «формування патріотичних почуттів означає вироблення і зміцнення високого ідеалу служіння своєму народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання своєї держави, прагнення бачити її незалежною» [93, с. 6]. Вказано й на роль педагога у процесі національного виховання дітей та молоді, який «...організовуючи навчально-виховну роботу, зобов'язаний

вміти проєктувати розвиток особистості, уявляти, яким повинен стати його вихованець як громадянин незалежної України» [66, с. 12].

Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, затверджена у 1999 році, в першу чергу спрямована на впровадження в національну свідомість загальнолюдських цінностей. Варто зазначити, що у Програмі не акцентується увага на національних цінностях. Основними завданнями Програми було визначено перш за все: «формування у громадян України історично притаманних українському народові високих моральних цінностей, засобами засвоєння кращих взірців вітчизняної та світової духовної спадщини; забезпечення духовно-морального розвитку населення, виховання патріотизму, високої політичної культури та трудової моралі; спонукання громадян до суспільно корисних справ; сприяння утвердженню соціального оптимізму в світогляді населення» [44]. Водночас слід зазначити, що зміст і методи реалізації патріотичного виховання дітей та молоді у вищезазначених програмах є недостатньо конкретизованими щодо здійснення патріотичного виховання дітей та молоді освітньою спільнотою.

Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) став важливим нормативним документом, який визначив принципи «патріотизму, гуманізації, демократизації, на яких ґрунтувалось реформування загальної середньої освіти та методологічну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетентностей» [52, с. 5]. Важливим чинником патріотичного виховання дітей та молоді стала зміна статусу української мови як державної [117].

Узагальнення досягнень та втрат у сфері освіти України періоду незалежності здійснено в «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (за ред. В.Г. Кременя). У зазначеному документі розкрито зміст здобутків та основних втрат реформування української освіти. Зокрема, до здобутків віднесено: розробка нової методології розвитку освіти в Україні на основі цілей і цінностей демократичного суспільства; увага до

європейського та світового освітнього і наукового простору, що загострює проблему патріотичного виховання дітей та молоді; розробка нової законодавчої бази для реалізації виховної функції, зокрема Закону "Про освіту" (1991, 1996, 2017), Закону "Про дошкільну освіту" (2001), Закону "Про вищу освіту" (2002, 2014), Закону "Про охорону дитинства" (), прийняття Концепції розвитку освіти (2014), яка привертає увагу педагогів до питання національно-патріотичного виховання дітей та молоді, збереження єдиного виховного простору в країні, забезпечення безперервності та наступності у вище зазначених процесах, уніфікації вимог до патріотичного виховання відповідно до національних стандартів та обсягу патріотичного виховання.

У зазначеній вище програмі окреслено завдання дошкільної освіти, які спрямовані на «практичне оволодіння дитиною рідною мовою в сім'ї та дошкільному виховному закладі, виховання поваги й любові до батьків, до родини в Батьківщини...». Наголошено також на ролі педагогічних працівників, які «мають стати основною рушійною силою відродження та створення нової національної системи освіти і саме вони мають забезпечити реалізацію завдання «формування цілісної, всебічно розвинутої особистості, відданої інтересам Української держави» [45].

Аналізуючи проблему виховання у дітей старшого дошкільного віку основ патріотизму, у звіті визначено основні втрати в освітніх реформах в Україні: «значне послаблення консолідуючої, культуротворчої місії освіти у зв'язку з відсутністю системної науково обґрунтованої ідеології її розвитку; відсутність організованого суспільного виховання, що спричинило прогалини у патріотичному вихованні дошкільників; відсторонення влади від розв'язання проблем дошкільля і, як наслідок, зменшення мережі закладів дошкільної освіти; відсутність прогнозування демографічної ситуації і потреб розвитку освіти в регіонах...» [89, с. 11-12].

Пріоритетні напрями освіти були визначені в листопаді 1993 року Державною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття»), яка визначила

завдання дошкільної ланки освіти, як «спрямовання на практичне оволодіння рідною мовою в сім'ї та дошкільному виховному заклад виховання поваги й любові до батьків, родини, батьківщини...» [45, с. 12].

У 2004 році була прийнята «Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні», в якій було задекларовано, що національна філософія сприяє розвитку суспільства і держави в цілому та є основою національної системи освіти. Зміст освіти ґрунтується на ціннісному ставленні особистості до суспільства і держави, яке проявляється в таких якостях, як патріотизм, національна ідентичність, правосвідомість, політична культура та культура міжнаціональних відносин. Патріотизм визначено як «прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою» [90].

У новому виданні Базового компонента дошкільної освіти (2012) патріотичне виховання дітей дошкільного віку представлено в кожному освітньому елементі.

У контексті історико-педагогічних досліджень важливим є виявлення особливостей розвитку педагогіки в Україні у другій половині ХХ століття, що виствітлено в дисертаційному дослідженні О. Адаменка «Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950-2000 рр.), зокрема розвиток теорії виховання. Авторка характеризує 90-ті роки як «етап формування гуманістично й демократично спрямованої національної парадигми виховання, зорієнтованої на розробку засад гуманістично орієнтованої, демократичної системи виховання і створення варіативних моделей виховного процесу» [3, с. 25]. Важливо зазначити, що розвиток педагогіки рухався від становлення авторитарної системи виховання до розробки основ гуманістичної та демократичної системи освіти, педагогічна теорія поступово відмовлялася від функціонального і рухалася в напрямку розвитку особистісно-орієнтованого підходу до виховання особистості.

Як стверджує О. Адаменко, «головними векторами становлення нової гуманістично та демократично орієнтованої національної парадигми виховання були визначені: загальнолюдські цінності (духовність), національні цінності (національна свідомість, громадянськість); реалізація природного потенціалу особистості (креативність). Саме єдність зазначених вище векторів національної парадигми виховання передбачала формування культуро- та природо відповідної особистості, здатної в дорослому житті забезпечити прогрес українського суспільства» [3].

Важливою суспільно-культурною подією в Україні на початку 90-их років ХХ століття (4-5 грудня 1993 року) став ІV з'їзд Всеукраїнського товариства «Просвіта» та ювілейне засідання, присвячене 125-річчю організації. Просвітяни продовжили взятий курс на відродження української національної культури через видавничу, лекційно-просвітницьку діяльність, визначили як пріоритетну економічну просвіту народу. Метою освітян була побудова незалежної Самостійної Соборної Української Держави, в якій українці відчували б себе повноправними господарями, а не зденационалізованим народом України» [83].

У своїй дисертації О. Діденко представив теоретичні засади формування та реалізації політики національно-патріотичного виховання молоді в сучасних умовах. З метою розробки національно-патріотичної виховної політики для молоді в сучасну епоху дослідник визначив такі пріоритетні напрями: «соціалізація (орієнтація на тісніший зв'язок патріотичного виховання з інтересами, потребами і перспективами розвитку молоді як найбільш конгломератної, активної і динамічної соціальної групи); гуманізація (увага до патріотичного виховання в рамках моральних цінностей, створення максимально сприятливих умов для розвитку здібностей і розширення можливостей сучасної молоді); демократизація (застосування інноваційних методів і форм національно-патріотичного виховання, що базуються на взаєморозумінні і співпраці всіх його суб'єктів і об'єктів); диференціація (варіативність змісту, моделей, програм, форм і

методів національно-патріотичного виховання молоді); гуманітаризація (зростання ролі в національно-патріотичному вихованні освіти, культури, історії, тобто інтелектуально-розвиваючого компонента)» [49, с. 3-4].

Таким чином, 90-ті роки ХХ ст. стали періодом, коли почала формуватися нова парадигма гуманістичного та демократичного національного виховання, основними векторами якої були визначені загальнолюдські та національні цінності. У пострадянській Україні на сьогоднішній день українська національна ідеологія є вираженням основних соціокультурних традицій і менталітету народу, перебуває в стані постійного розвитку, базується на патріотизмі і набула статусу загальнонаціональної ідеології.

Як справедливо зазначає О. Барілко, в епоху науково-технічної революції внаслідок панування раціоналістичних ідей та утилітарного ставлення до життя (що правильно, те корисно) гуманітарна сфера життя людей зазнала необмеженої комерціалізації, а духовні цінності, зокрема патріотизм, почали втрачати своє значення. Так, ЗМІ заповонила низькопробна продукція, яка відволікає дітей та молодь від реалій життя, заохочує аморальну поведінку, викликає агресію та провокує антисоціальні вчинки. Поняття патріотизму, любові до Батьківщини, служіння суспільству майже зникли з газетних шпальт або виражаються в потворних і навіть гротескних формах. Як зазначає науковець «Девальвація духовних цінностей обернулася для України значними втратами в галузі економіки, культури, негативно позначилася на здоров'ї людей, призвела до скорочення народонаселення, поглиблення економічної кризи. Вихід зі скрутного становища, в якому опинилася наша держава, пов'язується з поновленням високого статусу відсторонених цінностей, в числі яких патріотизм посідає почесне місце» [7, с. 2].

Загалом розвиток української педагогічної науки у другій половині ХХ століття характеризувався поступовим розширенням дослідницької проблематики, поглибленням системи педагогічних знань, зміцненням

педагогічної науки як соціального інституту, інтенсифікацією комунікаційних процесів, значним зростанням кількості друкованої продукції, наукових кадрів, дослідницьких центрів тощо. Упродовж досліджуваного періоду українська педагогіка збагачувалася теоретичними концепціями, розвивався її понятійний апарат, удосконалювалися технології дослідження педагогічних явищ [3].

У контексті дослідження соціально-педагогічних передумов патріотичного виховання старших дошкільників у досліджуваній період нами проаналізовано вплив тенденцій розвитку освіти у світовому освітньому просторі на зміст освіти в Україні, зокрема: «орієнтація більшості країн на перехід від елітної освіти до високоякісної освіти для всіх; поглиблення міждержавного співробітництва у галузі освіти, яке залежить від потенціалу національної системи освіти і від рівня умов партнерства держави й окремих учасників; збільшення гуманітарної складової у світовій освіті в цілому за рахунок введення людиною орієнтованих наукових і навчальних дисциплін: значне поширення нововведень за умов збереження національних традицій, що склалися, та національної ідентичності країн і регіонів; інтеграція культури українського народу в загальнолюдську» [100, с. 190].

На початку XXI століття світові, цивілізаційні тенденції, зокрема до яких належать глобалізація та інформатизація життя, вплинули на зміну ставлення українського суспільства до підготовки майбутнього покоління до життя. На думку В. Кременя, глобалізація поступово перетворює світ на єдиний простір, і це також впливає на освіту [18, с. 11]. В умовах глобалізації не лише зростає роль інформації та знань у суспільстві, а й освіта позиціонується як ефективний інструмент підготовки нових поколінь до життя і роботи в умовах динамічних змін. Як зазначає В. Кремень «людина майбутнього повинна бути мобільнішою, а також критично і творчо мислячою, громадянсько активною і відповідальною, а відтак, мотивованою до свого розвитку, навчання, освіти» [18, с. 10].

У науковій розвідці О. Локшиної зазначено, що процес глобалізації зумовив необхідність оновлення всіх ланок освіти в Україні, в тому числі й дошкільної, а її зміст розглядали як системоутворювальну основу нової державної політики, нових цивілізаційних запитів та устремлінь [76].

Важливою подією в Україні стало зібрання 5 листопада 2010 року першого Всеукраїнського з'їзду працівників дошкільної галузі освіти, на якому було визначено перспективи її розвитку у Державній цільовій програмі розвитку освіти на період до 2017 р. і прийнято Програму розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» [46].

Варто зазначити, що «Державна цільова програма розвитку освіти на період до 2017 р.» визначила такі стратегічні кроки розвитку дошкільної освіти в Україні: «збереження та підтримка мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності; створення умов для обов'язкового здобуття якісної дошкільної освіти дітьми п'ятирічного віку; розширення мережі дошкільних навчальних закладів художньо - естетичного, фізкультурно-оздоровчого, музичного, гуманітарного та інших; запровадження в освітній процес дошкільних навчальних закладів сучасних освітніх технологій, у тому числі проведення комп'ютеризації дошкільних навчальних закладів, забезпечення підключення до мережі Інтернет; підвищення рівня науково-методичного забезпечення дошкільної освіти, створення інформаційно-методичних комплектів (електронні посібники, віртуальні лабораторії, електронні бази, освітні портали тощо) та забезпечення умов їх використання у системі дошкільної освіти; здійснення моніторингу якості дошкільної освіти на різних її рівнях; формування у дітей та їх батьків культури здорового способу життя; налагодження випуску вітчизняного виробництва навчально- методичного, ігрового обладнання і дидактичних засобів навчання та забезпечення ними відповідно до потреби дошкільних навчальних закладів; модернізація змісту психолого-педагогічної, методичної, практичної підготовки та підвищення кваліфікації

педагогічних кадрів; реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі; створення Міжвідомчої ради при Міністерстві освіти і науки з питань дошкільної освіти з метою координації діяльності всіх структур системи дошкільної освіти; вдосконалення змісту роботи з батьками дітей засобами створення ресурсних центрів професійного консультування, енциклопедії для батьків; розроблення та запровадження медіа-освіти, створення інформаційних дошкільних програм («Електронна пошта для батьків» тощо)» [46].

У дисертаційному дослідженні доктора педагогічних наук Т. Степанової конкретизовано «перспективні стратегічні тенденції змісту дошкільної освіти в Україні на початку XXI століття, до яких дослідниця віднесла такі: стандартизація змісту; орієнтація на реалізацію принципу дитиноцентризму; охоплення дітей дошкільного віку обов'язковою освітою; варіативність програм та методик; національна і регіональна складова у змісті програм; орієнтація на духовний розвиток особистості; модернізація змісту, форм, методів і новітніх технологій професійної підготовки майбутніх педагогів та перепідготовки фахівців дошкільної освіти» [120, с. 409].

Після проголошення незалежності України в 1991 році відбулися зміни в різних системах дошкільної освіти. Так, догляд та виховання дітей раннього та дошкільного віку були спрямовані на визнання цінності індивідуальності дитини. На функціонування різних типів дошкільної освіти вплинули суспільно-політичні та соціально-педагогічні передумови, зокрема сфера дії українського законодавства про дошкільну освіту, а також розвиток наукової спільноти, спрямований на зміну різних типів і форм власності дошкільних навчальних закладів.

На думку О. Бойка, «проголошення незалежності України стало початком переходу на якісно новий рівень суспільного розвитку: в

політичній сфері – від тоталітаризму до демократії; в економічній – від командної до ринкової економіки, де людина є активним творцем загальнолюдських цінностей та власної долі» [22, с. 686–687].

Законодавчі документи Уряду України внесли зміни в українську систему освіти, в тому числі дошкільної, перетворивши різні типи дошкільних закладів на дошкільні заклади різних типів і форм власності (1993 р.). Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) визначила довгострокову стратегію розвитку освіти в Україні у XXI столітті та забезпечила стрімкий розвиток усієї освітньої галузі. Суттєві зміни у розвитку дошкільних виховних закладів різних типів, визначені у Програмі напрями реформування дошкільного виховання в Україні, зокрема «створення дошкільних виховних закладів нового покоління, стверджується, що дошкільне виховання є вихідною ланкою в системі безперервної освіти, становлення й розвитку особистості; існує необхідність створення дошкільних виховних закладів різних типів і профілів з метою розвитку обдарованих дітей, а також тих, що потребують корекції здоров'я, що внесло суттєві зміни у розвиток дошкільних виховних закладів різних типів» [45, с. 2-4].

На початку XXI століття «процес патріотичного виховання, з одного боку, полегшується тим, що світогляд молоді, на відміну від попередніх поколінь, не обмежений вантажем застарілої ідеології і вона несе в собі потужний потенціал життєдіяльності, відкритості, налаштованості на єдність національних і загальнолюдських пріоритетів. Саме це покоління усвідомлює міру своєї відповідальності за долю незалежної України» [92, с. 416]. У наш час потенціал життєдіяльності, відкритість, налаштованість на єдність національних і загальнолюдських пріоритетів, особлива відповідальність за долю незалежної України характеризує світогляд дітей та молоді в Україні, що сприяє ефективності патріотичного виховання.

Висновки до першого розділу

У дисертаційному дослідженні розроблена методологія історико-педагогічного пошуку, що дозволяє цілісно та системно вивчити і проаналізувати проблему виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Визначено наукові підходи до проведення історико-педагогічного дослідження, зокрема:

- конкретно-історичний (вивчення та викладення конкретних, вивіренних фактів історії освіти в Україні досліджуваного періоду в широкому соціокультурному аспекті з подальшим їх аналізом);
- формаційний (оцінка проблеми дослідження в контексті соціально-економічної формації);
- системно-історичний (розгляд проблеми в єдності із середовищем, соціальним розвитком, запитам українського суспільства);
- соціально-історичний (врахування та відтворення всіх деталей та етапів досліджуваної проблеми, соціальних механізмів, які детермінують процес патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, особливостей розвитку соціуму в Україні);
- цивілізаційний (взаємодії з урахуванням загальнолюдських цінностей особистості),
- культурологічний (аналіз сфери освіти та педагогіки через призму системоутворюючих культурологічних понять, таких як: українська культура, культурні цінності, українські ідеали, норми, ціннісно-сміслові системи);
- праксеологічний (проєктування педагогами виховних цілей та взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу закладу дошкільної освіти), аксіологічний (виявлення ціннісно-сміслових орієнтирів патріотичного виховання);
- парадигмальний (генезис, трансформація досягнень і прогалін, логіки, умов і тенденцій, напрямів, закономірностей та альтернатив розвитку

досліджуваного предмета); синергетичний (наукова інформація для відкриття нових світоглядних орієнтирів, таких як: цілісність, плюралізм (світоглядний, методологічний), відкритість пізнання).

З'ясовано, що провідним концептом у поглядах вітчизняних педагогів на зміст патріотичного виховання дітей, зокрема старших дошкільників, є становлення духовної особистості патріота засобами засвоєння національних і загальнолюдських культурних цінностей, рідної мови, української культури і звичаїв, історії, прояву великої любові й відданості Батьківщині.

Здійснено дефінітивний аналіз ключових понять дослідження «патріотизм» та «патріотичне виховання» в науково-педагогічній літературі та зроблено висновок, що відсутність чіткого тлумачення цих наукових категорій зумовлена, з одного боку, різними позиціями авторів, а з іншого - багатогранністю цих понять та їх різним трактуванням на різних історичних етапах суспільного розвитку. Сучасний етап характеризується багатогранністю трактувань поняття «патріотизм», зокрема виокремлено декілька підходів до його тлумачення: ідеологічний, «патріотизм» є готовністю служити Батьківщині, проявляти любов до неї як почуття, що виникає історично під впливом економічно-соціальних реалій; соціально-філософський, «патріотизм» є відображенням духовності людини і суспільства загалом; соціологічний, «патріотизм» є ціннісною орієнтацією, основа якої – в ціннісному відношенні людини до Батьківщини; педагогічний, «патріотизм» є результатом цілеспрямованого, організованого, спланованого виховного впливу на особистість з метою засвоєння нею національних цінностей і культурних норм та формування національної громадянської свідомості, патріотичних переконань, усвідомлення відповідності власних дій і поведінки інтересам народу і держави, готовності до захисту Батьківщини.

З'ясовано, що вчені виокремлюють із-поміж засобів виховання патріотизму старших дошкільників такі: краєзнавство, яке формує любов до рідного краю, до його природи, до народних ремесл, звичаїв і традицій;

поєднання загальнонаціонального та регіонального аспектів української народної культури; пізнання національних та загальнолюдських цінностей через опанування державної мови; художні образи дитячих книжок, картин, пісень; народна творчість, яка концентрує в собі етнічну філософію, етику й естетику.

Встановлено, що у досліджуваній період в українському суспільстві важливим системним явищем став розвиток краєзнавства, що цілком відповідало соціально-педагогічними процесам, а починаючи з другої половини 90-х рр. ХХ ст., педагогічні дослідження краєзнавства здійснюються на основі методології національного виховання та заміною принципу ідейно-політичної спрямованості зазначеного процесу на принцип гуманізації, відповідно до якого визнається пріоритет особистості, її якостей, засвоєння загальнолюдських цінностей.

У результаті дослідження суспільно-історичних і соціально-педагогічних умов, стали початком формування нової парадигми гуманістичної та демократичної освіти, основними векторами якої були визначені загально людські та національні цінності.

Таким чином, протягом аналізованого періоду національна ідеологія України постійно еволюціонувала на основі патріотизму, набуваючи статусу загальнонаціональної ідеології та стаючи вираженням основних соціокультурних традицій і ментальності населення.

Основний зміст першого розділу висвітлено в таких публікаціях автора [77; 78; 79; 80; 81; 82].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Абрамчук О. В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2006. 20 с.
2. Абрамчук О.В., Фіцула М.М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів. Монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 147 с.
3. Адаменко О. В. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950-2000 рр.): дис. д-ра пед. наук: 13.00.01. Луганський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2006. 613 с.
4. Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / під заг.ред. Ю. Тищенко. Київ, 2004. 311 с.
5. Анікіна Т. О. Патріотичне виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства: автореф. дис. ... к-та пед. наук: 13.00.01 / Інс-т педагогіки АПН України. Київ, 1993. 29 с.
6. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник. Київ: Либідь, 2006. 424 с.
7. Барилко Є.О. Виховання патріотизму в учнів середніх шкіл США : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кан. пед. наук : 13.00.07. СХУ ім. В. Даля. Луганськ. 2011. 22 с.
8. Батухтіна О. Г. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки: дис... к-та пед. наук :13.00.01. Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 1999. 232 с.
9. Бех І. Виховання особистості: У 2-х кн. Кн.1.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. видання. Київ: Знання, 2003. 280 с.

10. Бех І. Д., Чорна К.І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: (програмно-виховний контекст). Київ : ІПВ АПН України, 2008. 40 с.
11. Бех І. Патріотизм має бути дієвим. Сучасний підхід до патріотичного виховання. *Дошкільне виховання*. 2016. № 8. С.2-3.
12. Бех І. Своєрідність громадянськості педагога за В.О.Сухомлинським. *Педагогічна газета*. 2007. № 12. С.4
13. Бех І.Д., Чорна К.І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст). Київ, 2014. 48 с.
14. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. К.: Либідь, 2003. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ. 280 с.
15. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: навч.-метод. Посібник. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
16. Бех І.Д., Чорна К.І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст). Київ, 2014. 48 с.
17. Беленька Г.В. Виховання елементів культури праці у дітей старшого дошкільного віку: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01; Український державний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 1994. 171 с.
18. Біла книга національної освіти України / за ред. В. Г. Кременя. Київ: ТОВ«Інформаційні системи», 2010. 342 с.
19. Богуш А. М. Народознавча обізнаність дітей дошкільного віку. *Наук. записки Рівнен. Держ. Пед. Ін-ту*: зб. Наукових праць. Рівне, 1999. Вип. 5. С. 8–11.
20. Богуш А.М. Базовий компонент дошкільної освіти України / А.М.Богуш, Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.В. Гавриш та ін. Київ: Видавництво, 2012. 26 с.
21. Бойко О. Д. Історія України: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2005. 688 с.

22. Бойко О.Д. Історія України. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 656 с. URL: http://ebk.net.ua/Book/history/boyko_iu/chapter18/1802.htm (дата звернення 25.05.2023)
23. Бойко О.Д. Історія України. К. : Видавничий центр «Академія», 2002. 656 с. URL : http://ebk.net.ua/Book/history/boyko_iu/chapter18/1802.htm (дата звернення 12.04.2023)
24. Бондаренко Н. Б. Формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної історико-культурної спадщини : дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук; 13.00.07. Луганськ, 2007. 239 с.
25. Будає В. Д. Патріотичне виховання студентської молоді: теоретичний аспект. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки: зб. Наук. Пр. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2017. Вип. 2(57). С. 77–83.
26. Васильєва С.А. Тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): Дис... на здобуття наукового ступеня к-та пед. наук 13.00.01. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2017. 232 с.
27. Ващенко Г. Виховний ідеал («Записки виховника»). Брюссель; Торонто; Нью-Йорк; Лондон; Мюнхен: Вид-во Центральної Управи Співки Української Молоді, 1976. 209 с.
28. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 191 с.
29. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси; Львів. Обл. Наук.-метод. Ін-т освіти; Львівське обласне пед. Т-во імені Г. Ващенка. Львів, 1996. 238 с.
30. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич : Коло, 2003. 528 с.
31. Волкова Н. П., Даніл'ян В.О. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів Київ: Вид.центр «Академія», 2001. 576 с.

32. Волошина Н.М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства: автореф. дис. к-та філос. наук : 09.00.03. Київ, 2010. 22 с.
33. Гавриш Н. Моя країна – Україна. *Методична скарбничка вихователя*. 2014. № 7. С. 4–7.
34. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*. 2015. №8. С. 2–7.
35. Газіна І. О. Формування першооснов національної самосвідомості удітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук; 13.00.08. Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 20 с.
36. Газіна І.О. Формування в дошкільників першооснов національної самосвідомості (психолого-педагогічні особливості). *Педагогіка*. 2005. № 1. С. 8–10.
37. Галузяк В. М, Сметанський М. І, Шахов В. І. Педагогіка: навчальний посібник. Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукарня», 2001. 200 с.
38. Гасанов З.Т. Цілі, завдання та принципи патріотичного виховання. *Педагогіка*. 2005. № 6. С. 59–63.
39. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–13.
40. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
41. Гула Р.В. Патріотизм в Україні: уроки минулого, сучасний стан, погляд у майбутнє. *Архіви України*. 2013. № 6. С. 38–45.
42. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (Історіографічнийаспект): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2001. 486 с.

43. Денисюк О. М. Формування уявлень у дітей старшого дошкільного віку про історію України: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2000. 20 с.
44. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р., № 896) URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF/page>. (дата звернення 10.05.2023)
45. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») Державна національна програма «Освіта» Україна XXI століття. Київ: Райдуга, 1994. 61 с.
46. Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року URL: <http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2010/281010.doc>. (дата звернення 05.05.2023)
47. Дзюба І. Русифікація вчора, сьогодні... і завтра? Нагнітання мороку: від чорносотенців ХХ ст. До українофобів початку ХХІ ст. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. С. 405–488.
48. Дисертації з питань освіти (1991–2021) : наук.-допом. Бібліогр. Показч. / упоряд.: Пономаренко Л. О., Зоріна Н. Є., Коваленко С. Г., Кропачева Н. М., Павленко Т. С.; наук. Ред. Пономаренко Л. О.; бібліогр. Ред. Пономаренко Л.О.]; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця: Твори, 2022. 1099 с.
49. Діденко О.Г. Формування і реалізація державної політики національно-патріотичного виховання молоді в умовах націокультурних трансформацій в Україні : автореф. дис. на здобуття к-та наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02. Київ, 2014. 20 с.
50. Енциклопедія освіти / гол. Ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
51. Закон України «Про дошкільну освіту», 2020 Закон України «Про дошкільну освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення 12.06.2023)

52. Закон України «Про загальну середню освіту». *Освіта України*. 1999. № 25. С. 5.
53. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. Харків : «Фоліо», 2002. 541 с.
54. Каплуновська О. М. Патріотичне та інтернаціональне виховання» особливості організації з дітьми дошкільного віку. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2011. URL: http://www.zoippo.zp.ua/pages/e1_gurnal/pages/vip5.html. (дата звернення 03.07.2023)
55. Каплуновська О.М. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О.М. Каплуновська, І.І. Кичата, Ю.М. Палець; за наук. Ред. О.Д. Рейпольської. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 72 с.
56. Карлова В. Формування патріотизму в сучасному українському суспільстві: стан, проблеми та шляхи розв'язання. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України* / за заг. Ред. Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2010. Вип. 2. С. 14–23.
57. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору: дис. ... к-та пед. наук : 13.00.08. ДЗ «Південноукр.. Нац. Пед. Ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2009. 279 с.
58. Кіндрат В. К. Формування патріотизму в школярів у концепції В. О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія*. 1998. № 3. С. 56–63.
59. Коваль Г. Система патріотичного виховання в Україні. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/6/33.pdf>. (дата звернення 25.05.2023)
60. Ковальова Г.П. Даніл'ян В.О. Україна у світових і глобалізаційних процесах: виклики і відповіді. *Науковий вісник*. Серія «Філософія». Харків: ХНПУ, 2015. Вип. 45 (частина І). С. 229–241.
61. Козлова С.А., Куликова С.А. Дошкольная педагогика: Учеб. Пособие для студ. Сред, пед. Учеб. заведений. М.: Изд. центр «Академия», 2002. 416 с.

62. Кокуева Л. В. Воспитание патриотизма у детей старшего дошкольного возраста : дис ... канд. пед. наук : 13.00.01, 13.00.07 «Общая педагогика и история педагогики», «Теория и методика дошкольного образования». Ярославльський державний університет. Ярославль, 2002. 228 с.
63. Кононко О. Душевність, людяність, щирість. *Дошкільне виховання*. 1999. № 2. С. 8–9.
64. Кононко О. Л. Психолого-педагогічні засади особистісно орієнтованого виховання дошкільників. Гуманістично-спрямований виховний процес і становлення особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Зб. Наук. Праць. Київ: Віра Інсайт, 2001. Кн. I. С. 30–38.
65. Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 16.06. 2020 №641. URL: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/16/nacjonalno-patriotichne-vihovannya/>. (дата звернення 28.04.2023)
66. Концепція національного виховання. *Освіта*. 1994. 26 жовтня. С. 5–6.
67. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/aboutministry/normative/4068-148>. (дата звернення 10.05.2023)
68. Кравченко Г.Ю., Кугуєнко Н.Ф. Метод проектів у розвитку якості дошкільної освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2016. 176 с.
69. Кривоніс М.Л., Дроботый О.Л. Патріотичне виховання в ДНЗ. Харків: Вид-во «Ранок», 2016. 192 с.
70. Кулішенко Л.А. Проблеми національного виховання у засобах масової інформації: Навчальний посібник. Суми: сумду, 2007. 173 с.
71. Кульчицький В. Й. Теорія і практика патріотичного виховання в школах України (1945–2019 рр.): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Тернопільський

національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2020. 490 с.

72. Лановенко О. Будь-яке суспільне відродження починається з формування нової ідеології. URL : www.niss.gov.ua/analit/Seminar/02.htm. (дата звернення 12.06.2023)

73. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етнорегіону): дис. ... к-та пед. наук: 13.00.08. Івано-Франківськ. 2008. 287 с.

74. Лепський М. А. Методологічні аспекти патріотичного виховання. Матеріали IV міжнародної науково-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді: міжнар. Наук.-практ. Конф., 2-3 груд. 2010 р.: статті Запоріжжя, 2010. С. 291–294.

75. Лепський М.А Стратегічні напрями діяльності з патріотичного виховання в Україні. *Національно-патріотичне виховання молоді в сучасних умовах*. Матеріали VI Міжнародної науково-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді «Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян» (18-19 жовтня 2012 року, м. Запоріжжя, друкарня «Акцент» (ФОП Систеров В.М)) С. 23.

76. Локшина О. І. Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського союзу: автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра наук: 13.00.01; Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2011. 40 с.

77. Лушпай Т.І. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти. *Virtus: Scientific Journal*. 2020. № 45. С. 88–91.

78. Лушпай Т.І. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. *Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень*: матеріали міжнародної студентської наукової конференції (Т.2), 25 вересня, 2020 р. Івано-Франківськ, Україна: Молодіжна наукова ліга. С. 83–84

79. Лушпай Т.І. Виховання у дошкільників почуття любові і поваги до своєї країни в умовах сьогодення. *Science and practice: implementation to modern society*: матеріали X Міжнародної науково-практ. конф. м. Манчестер, Великобританія 4-5 червня 2021 р. Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2021. С. 189–191
80. Лушпай Т.І. Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець XX – початок XXI століття). *Наука і техніка сьогодні*. №11 (25). 2023. С. 457–466
81. Лушпай Т.І. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець XX – початок XXI століття). *Вісник науки та освіти*. 2023 №8 (14). 2023. С. 615–624.
82. Лушпай Т.І. Теоретичні основи виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XIX- початок XXI століття). *The 1st International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society»* (March 26-28, 2023) SPC «Sciconf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2023. С. 505.
83. Мельник І. Виникнення Товариства «Просвіта» як української народовської просвітницької організації. Нарис історії «Просвіти» / Р. Іванчук, Т Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. Львів – Краків – Париж: Просвіта, 1993. С. 15–17.
84. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упор. Ю. І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. Київ:Довіра, 1998. 912 с.
85. Мофа С.О. Національно-патріотичне виховання молоді в сучасних умовах. *Матеріали VI Міжнародної науково-практ.конф. з питань патріотичного виховання молоді «Соціальний розвиток України та*

- патріотичне виховання громадян»* (18-19 жовтня 2012 року, м. Запоріжжя, друкарня «Акцент» (ФОП Систеров В.М) С. 403.
86. Мусієнко В. С. Формування почуття патріотизму в дітей у дошкільних навчальних закладах України (1930-1992 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Тернопіль, 2007. 324 с.
87. Мустафаєва З. І. Виховання дошкільників засобами етнопедагогіки у кримськотатарських сім'ях: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.08; І-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2001. 19 с.
88. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті. *Освіта України*. 2001. № 1. С.22-25
89. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. Акад. Пед. Наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В.І.Луговий (заст. Голови), А. М. Гуржій (заст. Голови), О. Я. Савченко (заст. Голови)] ; за заг. Ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.
90. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні URL: <http://uazakon.com/document/fpart68/idx68425.htm> (дата звернення 06.06.2023)
91. Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP991697.html (дата звернення 25.06.2023)
92. Національно-патріотичне виховання молоді в сучасних умовах. Матеріали VI Міжнародної науково-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді «Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян» (18-19 жовтня 2012 року, м. Запоріжжя, друкарня «Акцент» (ФОП Систеров В.М)).
93. Недостатній рівень патріотизму пояснюється низькою якістю життя українців експерти URL: http://newsradio.com.ua/2013_04_03/Nedostatn-j-r-ven-patr-otizmu-pojasnju-tsja-nizkoju-jak-stju-zhittja-ukra-nc-v-eksperti/ (дата звернення 25.05.2023)

94. Онопрієнко О. Патріотичне виховання як науково-педагогічна проблема: понятійний аспект. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : наук. зб. Умань : РВЦ «Софія», 2007. Вип. 20. С. 149–157.
95. Освіта. 1990. № 64 (4077), 10 серп. С. 1.
96. Основи розвитку сфери національно-патріотичного виховання: методичний посібник для фахівців у сфері НПВ / О. В. Сіра, В. О. Волков, О. В. Ярошенко. Житомир, Держ. Ін-т сімейн. та молод. Політики. 2021. 100 с.
97. Основна частина доповіді міністра освіти України П. Таланчука на загальнодержавній нараді працівників освіти 22 липня 1992 р. *Освіта*. 1992. 28 липня. С. 3.
98. Осухова Н.Г. Современные учителя о воспитании или Прошлое в настоящем. *Педагогика*, 1995. № 3. С.61–63.
99. Пахотіна Т. Патріотичне виховання як предмет порівняльно-педагогічних досліджень. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020, № 2 (96) С. 288.
100. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник/З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін. Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2002. 44 с.
101. Пісоцька Л. С. Соціально-педагогічні умови управління розвитком дошкільної освіти в регіоні : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01; Центр. Ін-т післядиплом. Пед. Освіти АПН України. Київ, 2004. 268 с.
102. Покроєва Л. Д. Організаційно-педагогічні умови функціонування сучасних дошкільних закладів : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08; Харків. Держ. Пед. Ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2001. 195 с.
103. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладв. Київ: «Академвидав» 2004. 456 с.
104. Пономаренко А.А. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку. *Нива знань*. 2011. № 4. С. 39–43
105. Редькіна Л.І. Формування народознавчих уявлень у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення їх з народними традиціями Криму:

- автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01; Південноукраїнський держ. Педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 1996. 24 с.
106. Роганова М.В. Формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв.: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08; Нац. Пед. Ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2001. 20 с.
107. Русова С. Дошкільне виховання. Вибрані педагогічні твори. Київ, «Либідь», 1996.185 с.
108. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Вибрані педагогічні твори. Кн. 1. Київ: Либідь, 1997. 258 с.
109. Савченко О. Від людини освіченої – до людини культури. *Рідна школа*. Щомісячний науково-педагогічний журнал.ISSN 0131-67888 №5-6(797-798). Травень-червень1996. 80 с.
110. Світлицький А.А., Межейко В.І. та інші. Запорізька обласна концепція патріотичного виховання громадян України. / А.А. Світлицький, В.І. Межейко, Н.Ф.Власова, М.А.Лепський, М.М. Мальований, О.Л. Притула, О.В. Мірошніченко, І.В.Зубко. Запоріжжя: «Акцент», 2009. 32 с.
111. Семчук С.І. Особливості впливу засобів масової інформації на соціалізацію дітей дошкільного віку : автореф. дис ... к-та пед. наук : 13.00.08; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2010. 21 с.
112. Системний підхід та його розвиток. URL: https://studme.com.ua/1924070111174/ekonomika/sistemnyu_podhod_ego_razviti_e.htm. (дата звернення 12.05.2023)
113. Соловей М. В. Краєзнавчо-пошукова робота учнів у загальноосвітніх школах України (1950-2000рр.) : автореф. дис.... к-та пед. наук : 13.00.01. Київ, 2000. 20 с.
114. Солонська А., Майгутяк Н. Формування патріотичних почуттів у старших дошкільників. *Науковий вісник Мелітопольського держ. пед. ун-ту*: зб. Наук. Праць. Серія: Педагогіка / ред. Кол.: І. П. Аносов (голов. Ред.) Та ін. 2017. Вип. 2 (19). С. 88–92.

115. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. *Науково-методичний журнал*. 2012. № 2. С. 58–67
116. Стаєнна О. О. Виховання громадянських якостей у дітей старшого дошкільного віку на традиціях рідного краю: дис. к-та наук: 13.00.08. Луганськ, 2013. 207 с.
117. Становище української мови в Україні у 2012 році. Аналітичний огляд URL : http://dobrovol.org/files/2012/stan_movy_2012.doc (дата звернення 03.08.2023)
118. Статистичні дані Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення 10.08.2023)
119. Стельмахович М. Школа і педагогіка в умовах становлення української державності. *Рідна школа*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. ISSN 0131-6788 №5-6(797-798). Травень-червень 1996. 80 с.
120. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки: методологія, теорія, практика (кінець XIX – XX століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 ; 13.00.08. Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2011. 595
121. Степовая В. С. Педагогические условия воспитания национального образа «Я» детей дошкольного возраста: автореф. дис. ... к-та пед. наук : 13.00.07. Ростов н/Д., 2005. 21 с.
122. Столяренко О. В. Виховання гуманності у підлітків у позакласній роботі з народознавства: дис.... к-та пед. наук : 13.00.01. Київ., 1994. 285 с.
123. Струманський В. П. Структурний зміст виховного середовища української етнопедагогіки. *Рідна школа*. 2000. № 4. С.13–15
124. Сухомлинська О. В. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини XX. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С.6–12.
125. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. Школа, 1977. Т. 5: Статті. 640 с.
126. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям; ред. Н. Бордукова. Київ: Акта, 2012. 537 с.

127. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибр.тв. в 5-ти т. Київ: Рад.шк., 1979. Т. 2. С. 149–418.
128. Тесленко С. О. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності. Дис... на здобуття наукового ступеня к-та пед. наук: 13.00.08. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. Одеса, 2021. 300 с.
129. Україна у контексті світової цивілізації/ За ред. Д.О.Тхоржевського. Київ, 1999. 175 с
130. Ушинський К. Про народність у громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори в 2 т. Київ : Рад. Школа, 1983. Т. 1. С. 43–103.
131. Филатова Л. В. Педагогические условия воспитания патриотизма ребёнка в дошкольном образовательном учреждении: дис... на здобуття наукового ступеня к-та пед. наук. Самара, 2007. 238 с
132. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
133. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.
134. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 122, арк. 72. // Міністр І. А. Зязюн Верховній Раді України, Комісії з питань освіти і науки (2 вересня 1991 р.)
135. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 78, Рішення колегії Міністерства народної освіти УРСР «Про концепцію середньої загальноосвітньої школи УРСР» (10 серпня 1990 р.) Арк. 69 – 88
136. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України Ф. 166. Міністерство народної освіти УРСР (Народний комісаріат освіти УСРР) 1917–1988 рр. Ф. 3889. Особистий фонд української емігрантки, професора Софії Федорівни Русової Спр. 116. Оп. 1. (Русова, 1918). «Нова школа» С. 12
137. Чернова І.В. Проблема патріотизму в сучасному науковому дискурсі. *Військово-науковий вісник*. 2011. Вип. 15. С. 228–238.

138. Човрій М. Я., Сухацька Л.М. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського музичного фольклору. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. ВИПУСК 1 (38) С. 323–325
139. Чорна К. Основні пріоритети виховання громадянина-патріота в умовах української державності. *Проблеми українського національного виховання : зб. наук. пр.* 2013. С. 63–73.
140. Чупрій Л.В. Державна підтримка патріотичного виховання молоді. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, 2010. Вип. 19. С. 287–297.
141. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор, 2004. 640 с.
142. Шевченко Г. П., Рашидова С. С. Духовні основи патріотичного виховання: Монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. 198 с.
143. Шкрєбтієнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури: дис... на здобуття наукового ступеня к-та пед. наук: 13.00.08. Одеса. 2019. 298 с.
144. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник. Київ. 2001, 514 с.
145. Nathanson, Stephen. Patriotism, Morality and Peace, Lanham: Rowman & Littlefield. 1993. P.34-35
146. Andrea M. Hawkman, Selena E. Van Horn. What Does It Mean To Be Patriotic? Policing Patriotism in Sports and Social Studies Education / *The Social Studies*, Volume 110, 2019. Issue 3. URL:<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00377996.2018.1553841> (дата звернення 22.06.2023).
147. Mariusz Sztaba. Wychowanie patriotyczne dziś. URL:http://www.niedziela.pl/artukul/18959/Wychowanie_patriotyczne-dzis. (дата звернення 22.06.2023)
148. Michalinos Zembylas. The Teaching of Patriotism and Human Rights: An uneasy entanglement and the contribution of critical pedagogy / *Educational*

Philosophy and Theory, Volume 46, 2014. Issue 10.
 URL:<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00131857.2013.803238> (дата звернення, 22.06.2023).

149. Muna Golmohamad. Education for World Citizenship: Beyond national allegiance / Educational Philosophy and Theory, Volume 41, 2009. Issue 4. URL:

150. Patriotic Education in the US Schools: Scient. Confer., September, 26–28, 2004. Washington. Access mode: <http://www.patriotic-education.org/patrioticlinks/10>. US Patriotic Organizations URL:

<http://www.americanpatriotweb.com/patrioticorganisations.htm/>. (дата звернення 23.05.2023)

151. Shinobu Anzai. Re-examining patriotism in Japanese education: analysis of Japanese elementary school moral readers / Educational Review, Volume 67, 2015

Issue 4. URL:

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00131911.2014.975783> (дата звернення 23.05.2023)

Архівні джерела Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Ф. 166. оп. 17

1. Спр.122. Міністр І. А. Зязюн Верховній Раді України, Комісії з питань освіти і науки (2 вересня 1991 р.). 72 ар.

2. Спр. 78, Рішення колегії Міністерства народної освіти УРСР «Про концепцію середньої загальноосвітньої школи УРСР» (10 серпня 1990 р.)
 Арк. 69 – 88

Ф. 3889. Оп. 1.

3. Спр. 116. Особистий фонд української емігрантки, професора Софії Федорівни Русової (Русова, 1918). «Нова школа».

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ - ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

2.1. Організація процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників України у досліджуваний період

Однією з основних умов ефективного функціонування суспільного та державного устрою є патріотичне виховання дітей та молоді, яке є моральною основою та виживання системи. Таким чином, держава є основним суб'єктом, що забезпечує організацію, зміст і функціонування всієї системи патріотичного виховання українських дітей та молоді. Виховання у дітей любові до України, поваги до батьків, шанобливого ставлення до свого народу, рідної мови, національних традицій і звичаїв є одним із найважливіших освітніх завдань, передбачених Законом України «Про дошкільну освіту» [37]. Метою дошкільної освіти дітей старшого віку є цілеспрямований вплив на особистість дитини з метою формування основ патріотизму. Одним з найважливіших аспектів цього процесу є створення організаційно-педагогічних умов, які гарантують успіх та ефективність навчальної програми.

У другому розділі описано теоретично визначені організаційно-педагогічні умови через аналіз форми, моделі, змісту та педагогічного інструментарію виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку в Україні. Важливим є дослідження сутності наукового конструкту «організаційно-педагогічні умови», який інтегрує поняття «організація», «умови», «педагогічні умови». Звернення до довідкових джерел дає можливість встановити основні характеристики концепту «умова», зокрема у Великому тлумачному словнику сучасної української мови представлено

зазначене поняття як «необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [19, с. 1295]. На нашу думку, визначена сутність наукової категорії «умова як «фактор, рушійна сила, причина будь-якого процесу» у філософському словнику передає важливий аспект для будь-якого педагогічного процесу, метою якого є «досягнення його ефективності» [132, с. 578].

Підтримуємо наукову позицію Н. Житника, який наголошує на тому, що «умови» є обов'язковими обставинами, що зумовлюють і визначають виникнення, існування й розвиток певного педагогічного процесу або явища [35].

У контексті деталізації тлумачення поняття «педагогічні умови» з'ясовано, що дослідники акцентують увагу на таких аспектах обставин педагогічного процесу як: цілісність, продуктивність, суб'єктність, різноплановість, системність, структурність. До прикладу, І. Зайцева зазначає, що поняття «педагогічні умови є «обставинами, від яких не лише залежить, а й за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес» [36]. Учені (Р. Серьожникова Н. Пархоменко, Л. Яковицька) пояснюють термін «педагогічні умови» як сукупність об'єктивних можливостей, методів, форм, змісту, педагогічних прийомів [108].

Як зазначають учені (А. Ашерів і В. Логвіненко), визначені та розроблені педагогічні умови мають бути системними, структурованими, враховуючи особливості досліджуваного явища [3]. За О. Войцехівським, поняття «педагогічні умови» є взаємопов'язаними обставинами і способами організації педагогічного процесу» [22]. К. Касярум визначає поняття «педагогічні умови» як взаємопов'язану сукупність обставин, засобів і заходів у педагогічному процесі» [46, с. 99-105].

О. Єжова визначає педагогічні умови наступним чином: «надзвичайно різнопланові обставини педагогічного процесу, акцентуючи увагу на їхньому психологічному аспекті, зокрема, спрямованість на формування і розвиток певних особистісних якостей та утворень» [32, с. 41]. На думку Т. Шмоніна,

до основних ознак, властивих педагогічним умовам належать: цілеспрямоване їх створення, реалізація в освітньому середовищі; ефективно забезпечення вирішення визначених педагогічних завдань [137].

У дослідженні включено до педагогічних умов організаційний аспект, що зумовлено необхідністю інтегрувати організаційні заходи для відстеження їх впливу на забезпечення ефективності виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваний період.

Досліджуючи поняття «організація» нам імпонує його трактування в «Енциклопедії освіти», в якому зазначена наукова категорія розглядається як «технологічна функція управління, організованої системи, яка забезпечує збереження її певної структури, підтримує режим діяльності, реалізацію програми, мети діяльності» [31, с. 613].

Варто зазначити, що впродовж досліджуваного періоду в наукових студіях поняття «організаційно-педагогічні умови» вивчаються з огляду на потребу досягнення ефективності певних педагогічних процесів. Так, у 1996 році А. Линенко представила новий аспект розуміння наукової категорії «організаційно-педагогічні умови», акцентуючи увагу на взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, якому властиві мета, методи, форми та засоби» [65, с. 125]. До основних ознак організаційно-педагогічних умов, дослідники відносять: «спрямованість на організацію педагогічного процесу та управління педагогічною системою» [32, с. 42; 111, с. 140].

Дяченко також звертає увагу на особливості організації освітнього процесу при тлумаченні вищезгаданого поняття [30], тоді як Т. Вдовичин визначає як «регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети» [18].

Отже, узагальнюючи науковий підхід дослідниці до тлумачення структури поняття «організаційно-педагогічні умови» та в контексті досліджуваного питання, цей феномен трактується як динамічний і цілісний, інтегрований педагогічний процес. Визначені умови - це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених зовнішніх і внутрішніх умов освітнього

середовища в закладах дошкільної освіти, які є результатом цілеспрямованого відбору, проектування та реалізації концептуального змісту, методів, форм організації, засобів і технологій.

Визначаючи організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників в закладах дошкільної освіти України в досліджуваний період ми звернулись до практичних наукових розробок дослідників. Зокрема, проаналізовано наукові дослідження вчених (Н. Бондаренко І. Газіна, М. Качур, Л. Кокуєва, О. Корнєєва, В. Лаппо, Л. Никонова, О. Стаєнна, В. Степова, О. Трифонова, Л. Шкрєбтієнко) щодо визначення та обґрунтування педагогічних умов патріотичного виховання старших дошкільників, зокрема вчені акцентують увагу на таких обставинах: «активізація суб'єктної позиції дошкільника: його обізнаності, ставлення до патріотизму як до цінності, оволодіння відповідними навичками поведінки; підвищення педагогічної кваліфікації вихователів й просвіти батьків щодо сучасних підходів до патріотичного виховання дошкільників та налагодження ефективної взаємодії педагогів та сім'ї; використання потенціалу дитячого художнього краєзнавства як підґрунтя ознайомлення дитини з рідним краєм (малою Батьківщиною)» [135, с. 39]. Л. Кокуєва теоретично обґрунтувала та експериментально перевірила ефективність педагогічних умов виховання патріотизму у старших дошкільників: евристична середовище у ЗДО й у сім'ї, тісна співпраця вихователів із членами сім'ї, готовність педагогів і батьків до вирішення проблем виховання патріотизму дітей. Авторка стверджує, що інтуїтивне середовище - це насиченість позитивними емоціями та місце, де може проявитися творчість, ініціатива та самостійність дитини. Тісна співпраця та взаємодія між педагогами та сім'єю проявляється у встановленні надійних робочих контактів; забезпеченні батьків мінімумом психолого-педагогічних знань та навчанні їх способам спілкування з дітьми; забезпеченні регулярної взаємодії між дітьми, педагогами та батьками; забезпеченні педагогічних процесів залучення сім'ї до ДНЗ та створення предметно-розвивального середовища в

домашніх умовах. Ефективність виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку залежить від цілісності освітнього процесу та взаємозв'язків між його компонентами [49]. О. Трифонова, досліджуючи проблему формування національно-мовленнєвої особистості старшого дошкільника засобами української народної іграшки, розробила педагогічні умови, які забезпечили ефективність зазначеного процесу, зокрема : наявність позитивних емоційних стимулів; поєднання різних видів діяльності для поглиблення знань дітей про народні іграшки України, створення діалогових та розмовних ігор, а також ситуацій, в яких часто згадуються власні творчі розповіді дітей про народні іграшки Україн. [125]. Зокрема, О. Стягунова визначає традиції народної педагогіки як важливий зміст і засіб патріотичного виховання дітей дошкільного віку у другій половині ХХ ст. [119]. Дослідження науковців та робота практиків призвели до зміни змісту освітніх програм у дошкільних навчальних закладах «вдосконалювались методи і прийоми здійснення програмних вимог щодо формування почуття патріотизму в дітей дошкільного віку» [81, с. 315].

В основу визначення організаційно-педагогічних умов виховання дітей старшого дошкільного віку на патріотичних засадах у закладах дошкільної освіти кінця ХХ - початку ХХІ століття покладено системний підхід, який передбачає зміну стратегії освітньої діяльності вихователів відповідно до визначених державою концептуальних і нормативно-правових документів та оновлення змісту, форм, методів і прийомів цього процесу.

Організаційно-педагогічні умови базового патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття були такими

- концептуальне та нормативно-правове визначення змісту та очікуваних результатів базового патріотичного виховання дітей дошкільного віку;

- забезпечення урізноманітнення форм, методів і прийомів базового патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах

дошкільної освіти в досліджуваний період; - забезпечення урізноманітнення форм, методів і прийомів базового патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти в досліджуваний період

- оновлення змісту підвищення кваліфікації вихователів закладів дошкільної освіти впродовж досліджуваного періоду відповідно до законодавчих вимог до організації освітнього процесу.

Визначити актуальність організаційно-педагогічних умов базового патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти (кінець ХХ - початок ХХІ ст.).

Перша організаційно-педагогічна умова - оскільки держава є основним інститутом, який гарантує організацію, зміст і функціонування всієї системи патріотичного виховання дітей та молоді в Україні, концептуальні та нормативні визначення змісту та очікуваних результатів виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку визначаються як одна з головних умов ефективного функціонування системи громадських і державних інституцій. У контексті проблеми дослідження цінною є думка В. Лозниці, який визначає «одним із головних елементів у структурі освітньої системи історичну категорію «зміст освіти», на зміни якого впливають суспільно-історичні, соціально-педагогічні чинники, а також у зв'язку з прогресом дидактики і методик» [67, с. 234].

С. Гончаренко стверджує, що «зміст освіти» впливає з її основної функції – прилучення молоді до загальнолюдських і національних цінностей [26]. Починаючи з 1991 року, процес розвитку культурологічної складової у змісті дошкільної освіти можна охарактеризувати такими тенденціями: «відродження національно-культурної складової у змісті дошкільної освіти, спрямованість на розвиток національно-культурних цінностей у змісті дошкільної освіти, на реалізацію компетентнісного підходу; полікультурність виховання тощо та визначено об'єктивні та суб'єктивні чинники (економічні, політичні, соціокультурні), які впливали як на зміст дошкільної освіти, її

культурологічну складову, так і на зміни в системі цінностей особистості дитини в культурному просторі» [134, с. 4-5].

У відборі змісту виховання основ патріотизму старших дошкільників дослідниця Л. Кокуєва доповнила загальні методологічні принципи такими специфічними:

- «принцип розширення зв'язків дитини з навколишнім світом, що передбачає подолання наявної в ЗДО замкнутості системи виховної роботи, а також збагачення спілкування дітей з навколишнім соціумом та природою, взаємопроникнення у світ інших людей, культуру, красу рідного краю;

- принцип пріоритетності регіональної культурної спадщини, що означає виховання патріотизму на місцевому матеріалі з метою формування поваги до свого будинку (сім'ї, сусідів, інших емоційно-значущих людей), природи рідного краю; залучення дитини до національної культурної спадщини, зразків національного місцевого фольклору, народних художніх промислів, національно-культурних традицій, творів місцевих письменників, поетів, композиторів, художників;

- принцип опори на емоційно-чуттєву сферу дитини, що вимагає створення умов для виникнення емоційних реакцій та розвитку емоцій, які посилюють увагу дитини на об'єкті пізнання, власну дію та вчинок, що досягається через ситуації співпереживання та прогнозування розвитку ситуації» [49, с. 113].

Розглянемо основні чинники формування державою змісту виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку у період з 1991 року по 2000 рік. По-перше, виникла необхідність визначити конкретні цілі і завдання патріотичного виховання дітей, створення відповідного освітнього середовища в закладах освіти, а по-друге, варто зазначити, що враховуючи обставини, в державі виникла потреба розробки нової стратегії цілеспрямованого та ефективного виховання українських громадян і патріотів як суб'єктів громадянського суспільства. Тому в 1993 році на замовлення Міністерства освіти України колектив науковців підготував і

опублікував проєкт Концепції дошкільного виховання в Україні (за ред. Л. Артемової). У цьому документі вперше було вжито поняття «національне дошкільля», яке трактувалося наступним чином; «національний дитячий садок», це поняття трактується як «заклад, який забезпечує етнізацію особистості, природне входження дитини в духовний світ і традиційне життя рідного народу, в культуру нації як складову загальнолюдської культури. Національний дитячий садок має забезпечувати процес виховання дитини дошкільного віку на основі пріоритету ідей гуманізму й демократизму, органічного взаємозв'язку народного й національного, збереження національних та прилучення до загальнолюдських духовних цінностей та орієнтується на перспективу розвитку особистості» [53, с. 3].

Після проголошення незалежності України в 1991 р., по-новому постало питання патріотичного виховання дітей та молоді, що знайшло своє відображення у прийнятих у зазначений період державних законодавчих документах, зокрема: у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», у Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», у «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності». Даному процесу поклало початок прийняття важливих документів: Закон України «Про освіту» (1991), Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХ століття) (1992), «Концепція національного виховання» (1994), Базовий компонент дошкільної освіти (1999), що визначили мету виховання дитини як особистості.

Вищезазначений документ, по-перше, окреслює стратегічне завдання виховання особистості, особливо в частині усвідомлення громадянських обов'язків та формування громадянсько-патріотичних якостей українця, а по-друге, визначає роль і значення навчання та виховання особистості в душі любові до Батьківщини, на основі поєднання духовних національних цінностей та загальнолюдських цінностей.

Базовий компонент дошкільної освіти (1999 р.), задекларував оновлення змісту освітньо-виховної роботи в дошкільних закладах, як одного з напрямів реформування зазначеної галузі [4].

Досліджуючи проблему трансформації змісту дошкільної освіти в кінці ХХ століття Т. Степанова встановила, що 1990 – 1994 рр. характеризувались оновленням системи дошкільного виховання як складової загальної освітньої системи України. Пріоритетні напрями зазначеного процесу були визначені Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993р.), зокрема: зміст освіти, національне виховання. «Періодом модернізації і стандартизації дошкільної освіти стали 1995 – 1996 рр. , тоді як 1997 – 2000 рр. були зорієнтовані на неперервність і наступність системи виховання і навчання дітей» [11, с. 395].

Зміст програм «Малятко», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки» реалізовував такі напрями патріотичного виховання дітей: ознайомлення дітей з народними традиціями і звичаями, розуміння поняття «берегиня», «честь роду». Важливість інформування дітей дошкільного віку про факти та події суспільного життя як засіб виховання у них патріотизму відображено у працях А. Богущ та інших. Науковиця акцентує увагу на змісті патріотичного виховання дітей дошкільного віку, зокрема на тому, що це виховання розвиває любов до сім'ї, природи та дошкільного навчального закладу [12].

Отже, зміст патріотичного виховання старших дошкільників формувалася на основі нової української ідентичності, зі збереженням кращих традицій української національної й політичної культури. Варто зазначити, що вчені активно працювали над розробкою народознавчого контенту дошкільної освіти. Починаючи з 1991 року до 1993 року активно розроблявся зміст народознавчої та україномовної спрямованості виховання в закладах дошкільної освіти, який був відображений у вітчизняних програмах й методичних посібниках.

Починаючи з 1991 року, розвиток культурної складової дошкільної освіти демонструє такі тенденції: «відродження національно-культурної

складової у змісті дошкільної освіти, спрямованість на розвиток національно-культурних цінностей у змісті дошкільної освіти, на реалізацію компетентнісного підходу; полікультурність виховання тощо та визначено об'єктивні та суб'єктивні чинники (економічні, політичні, соціокультурні), які впливали як на зміст дошкільної освіти, її культурологічну складову, так і на зміни в системі цінностей особистості дитини в культурному просторі» [135, с. 4-5]. Так, у 1991 році М. Стельмахович написав методичні посібники «Українська народна педагогіка» та «Українське дитинознавство» [114; 111], А. Богуш у співавторстві з Н. Лисенко видала методичний посібник «Українське народознавство в дошкільному закладі» (1993р.). «Українські народні рухливі ігри для дітей старшого дошкільного віку» (1992р.), Луцан Н.І. «Народні ігри дітям» [68].

У 1993 році група вчених Одеського педагогічного інституту імені К.Ушинського опублікувала першу тематичну програму «Мій рідний край, моя земля. Українське народознавство в дошкільному закладі» за редакцією А.Богуш і В. Яна. Варто зазначити, що особливістю зазначеної програми була її побудова за такими розділами: «Україно моя, Батьківщино моя», «Символи України», «Родовід, родинне деревце», «Побут України», «Національні традиції та свята», «Мова рідна, слово рідне», «Народні ігри», «Народна мете реологія», «Українське національне мистецтво», «Народно-декоративне мистецтво та промисли», «Рідна природа», зміст яких наповнювався народознавчим матеріалом за регіональним принципом. Важливим напрямом забезпечення патріотичного змісту виховання в кінці ХХ століття стала розробка тематичних програм для дітей старшого дошкільного віку.

Автори «Концепції дошкільного виховання в Україні» визначили змістові лінії виховання дітей у національному дитячому садку, зокрема: «Рідна мова», «Природа рідного краю», «Рідна історія», «Державна і народна символіка», «Фольклор», «Гра та іграшка», «Національне мистецтво». Одним із завдань національних дитячих садків було навчити дітей оволодіти рідною

мовою - найціннішим скарбом нації; пробудити в дітях любов до рідної мови - першого і наймогутнішого провідника людства та найдієвішого виразника культури й історії народу; поважати статус української мови відповідно до чинного «Закону про українську мову» [53].

На виконання вищезгаданого законодавства, науковці розробили чотири різні програми для навчання дітей української мови, а саме: «Розвиток українського мовлення у дошкільників» (автор А. Богуш, 1991 р.), «Розвиток українського мовлення у дошкільників» (автори К. Стрюк і О.Кириченко, 1991 р.), «Програма з розвитку українського мовлення дітей для дошкільних закладів з російським мовним режимом» (автори О.Хорошковська та В. Мовчанюк, Ч.І, 1991р) [11], «Програма та методичні рекомендації з розвитку українського мовлення для дошкільних закладів з російським мовним режимом» (автори О. Хорошковська, Кудикіна, Ч.ІІ, 1992р.) і «Програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом» (автор Н. Дзюбишина-Мельник, 1993р.) [71; 99].

Закон України «Про загальну середню освіту (1999р.) став важливим нормативним документом, який визначив «принцип патріотизму, гуманізації, демократизації, на яких ґрунтувалось реформування загальної середньої освіти та методологічну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості, формування основних компетентностей» [38, с. 5].

Базовий компонент дошкільної освіти, як державний документ, визначає загальний зміст виховання та розвитку дітей дошкільного віку і закладає наскрізно зміст виховання основ патріотизму в освітніх лініях (Таблиця 2.1.) [57]

Таблиця 2.1

Забезпечення патріотичного виховання дошкільників відповідно до змісту нової редакції Базового компонента дошкільної освіти (2012)

Освітня лінія	Особистість дитини	Дитина в соціумі	Дитина у природному довкіллі	Дитина у світі культури	Гра дитини	Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі	Мовлення дитини
Завдання	Формувати у дітей примітивні уявлення про себе як носія свідомості та самопізнання, усвідомлення себе у відношенні до інших.	Вона формує у дитини розуміння країни, раси, нації, суспільства та людства. Заохочує до прийняття соціального досвіду та мотивації робити добрі справи.	Встановлюють моральні норми гуманного контакту з природним середовищем. Виховують любов до рідного краю.	Виховувати повагу до українських мистецьких традицій та творчості українських митців. Підвищити інтерес до українського декоративно-прикладного мистецтва.	Знайомить з локальними іграшками та місцями їх виробництва в Україні. Вчить дітей брати на себе відповідальність за власну роль у грі.	Підвищити інтерес до навколишнього середовища і до себе. Сприяти позитивному сприйняттю людей та подій у суспільстві.	Забезпечення розуміння української мови як державної. Етикет, навчання діалогу з використанням українських слів.

Якщо завдання патріотичного виховання дітей дошкільного віку реалізується через усі освітні елементи «Базового компонента», вихователям необхідно поєднувати ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, такими як фольклор, мистецтво, практична діяльність (праця, спостереження, ігри, творчість тощо), національні та святкові свята, із засобами «Національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку» через комплексну освітню діяльність [87].

В Інструктивно-методичних рекомендаціях «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах»

відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти України, зазначено наступне «життєві компетентності дитини в контексті національно-патріотичного спрямування; визначено та обґрунтовано основні умови ефективної реалізації завдань з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти» [42, с. 53].

Одним із наукових досліджень, присвячених вихованню патріотизму, є посібник О. Якименко «Патріотичне виховання в ДНЗ». Він містить перспективний план різноманітних форм патріотичної виховної роботи з дошкільнятами та практичний матеріал з конкретної теми: позаурочні плани, сценарії свят та дозвілля, дидактичні рухливі ігри, діалоги та заходи для батьків. Зміст посібника відповідає Базовому компоненту дошкільної освіти в Україні та вимогам чинних програм. Матеріали подано в контексті реалізації принципів інтеграції. Завдання патріотичного виховання реалізуються в різних формах - заняттях та іграх, а також із залученням батьків [138].

У перших дисертаційних дослідженнях, вчені, на основі методології національного виховання довели, що саме краєзнавчо-пошукова діяльність активно впливає на становлення духовних компонентів особистості, розвиваючи її та допомагаючи їй знайти своє місце на рідній землі, пізнати народні традиції і звичаї на основі засвоєння загальнолюдських і національних цінностей. О. Столяренко наголошує, що важливим й ефективним педагогічним засобом виховання гуманності у дитини є краєзнавство, яке спрямоване на формування любові до рідного краю, до його природи, до народних ремесл, звичаїв і традицій» [114].

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» (2001) зміст дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти, який передбачає «формування основ соціальної адаптації та життєвої компетентності дитини; виховання елементів природодоцільного світогляду, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до довкілля; утвердження емоційно-ціннісного ставлення до практичної та духовної діяльності людини; розвиток потреби в реалізації власних творчих

здібностей» [37]. Т. Піроженко, досліджуючи зв'язок змісту загальної освіти і дошкільної освіти, наголошує: «дошкільна освіта є своєрідним віддзеркаленням особливостей державної політики в галузі освіти, в тому числі досягнень психолого-педагогічної науки та рівня методичного забезпечення педагогів інструментарієм, літературою, наочно дидактичним матеріалом, стану професійної підготовки студентів закладів вищої освіти до роботи з дітьми в сучасних умовах життя, а також ступеня готовності батьків до розвитку та збереження фізичного і психічного здоров'я дитини, її соціальної компетентності» [95, с. 412].

Зміст дошкільної освіти тісно пов'язаний з культурою суспільства і постійно змінюється під впливом різних чинників з метою збереження дитячих субкультур і орієнтації на їхні цінності та інтереси. Г. Беленька переконана, що «дошкільна освіта насамперед є освітою для дитини і заради дитини, а її стрижнем визнано принцип дитиноцентризму, що характеризується спрямованістю освітнього процесу на всебічний розвиток дитини через задоволення її потреб та інтересів, позитивне сприйняття особистості в її багатомірних аспектах і проявах» [93, с. 5].

Отже, в зазначений період становлення України поступово проєктується державно орієнтована модель патріотичного виховання дітей дошкільного віку, відповідно до якої, Україна як держава, має самобутню національну й політичну культуру, з особливим українським національним характером.

Друга організаційно-педагогічна умова – Концепція дошкільного виховання в Україні (1993) встановлює систему завдань, методів і засобів дошкільного виховання, що ґрунтується на принципах гуманізму, демократії, національної культури та загальнолюдських цінностей і визначає погляди суспільства на дошкільну освіту. Як стверджує О. Бичкова в контексті зазначеного вище, «підбираючи методи і прийоми патріотичного виховання вихователю потрібно враховувати всі особливості дітей дошкільного віку: емоційне сприйняття навколишнього світу, образність і конкретність

мислення, загостреність почуттів, недостатню сформованість історичної свідомості, нерозуміння певних соціальних явищ. Вихователю доцільно також добирати і поєднувати різноманітні методи і форми патріотичного виховання, уникати формалізму й одноманітності, насичувати їх патріотичними емоціями та переживаннями, активно використовувати приклади мужності й звитяги захисників України» [8, с. 8].

Цінним у контексті проблеми дослідження є теоретико-практичний внесок в історію української педагогіки О. Трифонової, яка вивчила та здійснила аналіз науково-методичних праць академіка А. Богуш в аспекті національно-патріотичного виховання, зокрема: здійснення національно-патріотичного виховання в закладах дошкільної освіти, розробка методичних рекомендацій для вихователів ЗДО, професійна підготовка майбутніх вихователів. На думку О. Трифонової, А. Богуш ґрунтовно дослідила та представила власне наукове бачення таких аспектів національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку як: формування «мовної особистості» та її роль у становленні національно свідомого громадянина рідної держави; ознайомлення з образом рідного слова (фольклорні жанри, українська літературна класика) як одним із засобів національної самоідентифікації особистості ; вплив української національної культури, на національно свідому поведінку підростаючого покоління [126].

Третьою організаційно-педагогічною умовою є оновлення змісту професійного розвитку дошкільних педагогів відповідно до нормативних вимог організації освітнього процесу впродовж робочого періоду. Це зумовлено, по-перше, специфікою та соціальними вимогами щодо змісту, організації та методичного забезпечення освітнього процесу, по-друге, такими чинниками, як цілісність освітньої діяльності, її системність, створення середовища патріотичного розвитку та соціально-емоційного благополуччя. Слід зазначити, що оновлення змісту професійного розвитку педагогів дошкільної освіти має здійснюватися з урахуванням потреб суспільства і не може розглядатися як ніщо інше, як науковий підхід до

застосування освітніх технологій, здатних ефективно реалізувати мету і завдання виховання патріотичних основ дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Нижче наведено кілька прикладів наукових підходів до застосування освітніх технологій. В основі реалізації цієї умови лежить системний підхід як цілісної системи, в якій умовно виокремлюємо три компоненти:

- перший – підвищення рівня психолого-педагогічних і наукових знань з організації процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників;
- другий – практико-орієнтований, спрямований на підвищення рівня практичних професійних умінь і навичок;
- третій – методична підготовка, яка передбачає використання інтерактивних форм підвищення фахової майстерності педагогів закладу дошкільної освіти.

Враховуючи сучасні тенденції в освіті, основним завданням є оновлення змісту підвищення професійної кваліфікації вихователів з питання виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку, який слід розглядати як систему психолого-педагогічних, методичних та спеціальних знань, практичних умінь і навичок, спрямованих на забезпечення якісного процесу виховання дітей старшого дошкільного віку. На думку О. Кононко, готовність вихователів дитячих садків до патріотичного виховання дітей має формуватися з урахуванням потреб суспільства, оскільки «очікування суспільства пов'язані передусім із формуванням життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої особистості» [51, с. 3]. На думку Л. Кокуєвої (2002), готовність педагогів до виховання основ патріотизму у старших дошкільників передбачає професійну компетентність, професійну майстерність, а також здатність до саморегуляції та самомотивації на вирішення поставлених завдань [49].

У контексті зазначеного вище звертаємо увагу на Лист Міністерства освіти і науки України «Щодо організації освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році», у якому чітко зазначені

завдання щодо освітньої роботи в ЗДО, зокрема: «інтегрувати в освітньому процесі різні форми роботи з дітьми, методи, засоби педагогічного впливу, види дитячої діяльності; систематичне вивчення стану освітньої роботи, її результативності; оптимізація методичної роботи з кадрами, в тому числі із застосуванням сучасних засобів інформування з професійних питань, використанням інтерактивних форм підвищення фахової майстерності педагогів закладу; зв'язок з іншими навчальними закладами, науковими установами, музеями, громадськими, волонтерськими організаціями тощо; - співпраця з батьками вихованців у питаннях психолого-педагогічної просвіти, залучення до участі в освітньому процесі дошкільного закладу» [66, с.4].

О. Боровська та Т. Токарева переконані, що «професійна діяльність вихователів повинна бути спрямована на формування особистості дитини, яка в майбутньому буде спроможна самовизначитися в суспільному житті, відповідно реагуватиме на події в ньому, знатиме свої права та обов'язки, їх дотримуватиметься, поважатиме цінності свого народу й буде здатною творити державу в нових історичних умовах» [16, с. 58].

Упродовж досліджуваного періоду післядипломна освіта була однією з ключових ланок системи неперервної освіти, яка підтримувала та розвивала професійну компетентність педагогічних працівників, у тому числі вихователів дошкільних навчальних закладів, яка у Законі України «Про вищу освіту» (стаття 10) тлумачиться як «спеціалізований вид освіти та професійної підготовки особи через поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок» [98]. Одним із структурних компонентів післядипломної освіти є інститути післядипломної освіти. Інститути підвищення кваліфікації надають можливість педагогічним працівникам здобути знання та навички в межах наявного освітньо-кваліфікаційного рівня, а також підвищити рівень професійної компетентності відповідно до обраної ними тривалості та формату навчання: «стаціонарно (для працівників освіти, які мають кваліфікаційні категорії «спеціаліст», «спеціаліст II

категорії» та таких, яким при атестації підтверджується I кваліфікаційна категорія); заочно (для педагогічних працівників вищої категорії і таким, які при черговій атестації претендують на вищу кваліфікаційну категорію); очно-дистанційно (для педагогічних працівників I та вищої кваліфікаційної категорії, завідуючих ДНЗ)» [2, с. 53]. Водночас, на думку педагогічних працівників закладу дошкільної освіти, найбільш ефективною є очна форма проходження курсів підвищення кваліфікації, оскільки дозволяє окрім отримання нових теоретичних знань у діалоговому форматі комунікації з викладачем, ще й здобути практичні навички, завдяки обміну досвідом з іншими слухачами та участі в інтерактивних формах зазначеного освітнього процесу.

Підвищення кваліфікації вчителів у рамках ІППО на початку ХХІ століття в різних регіонах України характеризується використанням різних форм дистанційного навчання. Переваги такого навчання полягають у тому, що слухачі можуть обирати модулі програми, які стосуються тем, що їх найбільше цікавлять або в яких вони хочуть розвинути подальші компетенції, а також можуть багаторазово читати навчальні матеріали та використовувати їх у своїй професійній діяльності.

На думку експертів, недоліком дистанційної освіти є низька комп'ютерна грамотність студентів та зорієнтованість на висококваліфікованих фахівців; відсутня особиста комунікація «слухач – викладач» та «слухач – слухач». [2, с. 55]. У контексті проблеми важливим є врахування професійних запитів вихователів ЗДО, з огляду на їхні утруднення в педагогічній діяльності, зокрема з оновлення теоретичних знань з методики патріотичного виховання дітей, так і практики впровадження сучасних інноваційних технологій. У контексті зазначеного нами досліджено актуальний зміст курсової підготовки вихователів ЗДО, розробленого Ужгородським національним університетом, який підтверджує висловлену нами наукову позицію (Додаток К).

З метою підвищення ефективності професійної перепідготовки вчителів до патріотичного виховання Г. Назаренко пропонує використовувати такі форми роботи на курсах підвищення кваліфікації: «лекції-бесіди, лекції-консультації, практичні заняття, усні журнали, індивідуальні науково-дослідні завдання, самостійну та індивідуальну роботу, наукові проблемні групи, інтерактивні методи організації: створення програм самоаналізу й саморегуляції педагогічної діяльності в аспекті патріотичного виховання; дидактичні ігри, моделювання, дискусії, презентації, аналіз професійних ситуацій, кейс-метод, тренінги, комп'ютерне тестування» [86, с. 9].

Виходячи із зазначеного вище, стверджуємося в думці, що розвиток у вихователів професійної компетентності щодо виховання основ патріотизму старших дошкільників ґрунтується на розумінні його змісту та прогнозуванні очікуваних результатів зазначеного процесу, на постійному вдосконаленні методики виховної роботи, навичок створення патріотичного розвивального середовища у групі, впровадженні інноваційних форм організації життєдіяльності старших дошкільників на основі психолого-педагогічних знань патріотичного виховання дітей 6-7 років.

Отже, ефективність виховання основ патріотизму старших дошкільників досягається за умов застосування вихователем у цілісній, системній педагогічній діяльності варіативних форм, методів, прийомів і засобів, створення соціально-емоційного благополуччя дитини на основі особистісно орієнтованого підходу.

2.2. Зміст, форми, методи виховання основ патріотизму старших дошкільників України в досліджуваний період

Дослідження оновлення змісту, форм, методів і засобів виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України у кінці ХХ – на початку ХХІ століття планується здійснити у

хронологічній послідовності засобами порівняльного аналізу та визначення провідних тенденцій. На початку 90-х років ХХ століття одним із напрямів реформування дошкільної освіти стало оновлення змісту освітньої роботи в дошкільних закладах. «Систематизація завдань патріотичного виховання дітей дошкільного віку була представлена у Базовому компоненті дошкільної освіти, а в кожній програмі («Малятко», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки») державного стандарту дошкільної освіти були виокремлені напрями патріотичного виховання» [5, с. 21].

З метою відстеження тенденцій у становленні та розвитку підходів, методів, форм і засобів виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваній період, нами вивчено зміст публікацій фахового науково-методичний журналу для педагогів і батьків «Дошкільне виховання» з 1991 по 2019 рік в основному фонді архіву Тернопільського національного педагогічного університету [106] (Додаток Е).

Фаховий науково-методичний журналу для педагогів і батьків «Дошкільне виховання» з 1991 р. мав рубрики: «Загальні теоретичні аспекти», «Плекаємо рідну мову» «Лабораторія досвіду», «Свята і розваги», «Досвід друзів», «Літературно-музичний випуск «Сонечко», «Родинна світлиця», «Наша ігротека», зміст яких знайомив вихователів ЗДО з теоретичними аспектами виховного процесу, зокрема: у виданнях зазначеного фахового журналу в (1995-1998 роках) простежується ознайомлення батьків та педагогів з досвідом С. Русової (1995) і М. Монтессорі (1996 р.) та проблемами: «Народний досвід виховання дітей дошкільного віку» (Н. Рогальська, №6, 1996р.), «Плекаймо наше українське дошкілля» (М. Стельмахович М. №1, 1996р.), «Реформування й оновлення системи дошкільного виховання» (Бурова А., Долинна О., № 1 1996 р.), «Народне мистецтво-скарбниця почуттів» (О. Поліщук, № 1, 1997 р.), «Використання народних обрядів у руховій діяльності дітей» (В. Овчинникова, № 1, 1997р), «Дошкільна ланка зазнає прогресивних змін» (Б. Жебрівський, № 1,1998р.) та ін. Особливу увагу вчені приділяли розвитку

українського мовлення старших дошкільників, зокрема автори (Д. Білоус, М. Стельмахович) у рубриці «Плекаймо рідну мову» надавали методичні рекомендації вихователям і батькам щодо вивчення української мови, розвитку навичок мовлення дітей (Додатки). Рубрика журналу «Лабораторія досвіду» представляла методичні розробки та опис педагогічного досвіду вихователів з патріотичного виховання дітей.

У контексті історико-педагогічного дослідження регіонального компоненту (Миколаївщина, 90 - роки ХХ століття) змісту та методів виховання основ патріотизму старших дошкільників цінним є посібник С. Якименко «Любисточок», яка розробила різні сценарії виховних заходів для старших дошкільників, завдяки яким у дітей виховувались основи патріотизму засобами знайомства з українськими народними традиціями, звичаями, усною народною творчістю та українською мовою [141] (Додаток Ж).

З метою підготовки та відзначення 180-річчя з дня народження Т. Шевченка, районний методичний кабінет відділу освіти Жовтневої районної державної адміністрації Миколаївської області розробив методичні рекомендації для вихователів закладів дошкільної освіти щодо проведення виховних заходів для дошкільників у формі: літературно-музичного ранку, літературно-музичної композиції, тематичних вечорів, комплексних тематичних занять, тематичного ранку, родинного свята (Додаток И) [79, с. 6-8].

Варто зазначити, що в період 1991-2000 рр. більшість заходів із виховання основ патріотизму старших дошкільників розроблялись вихователями як сценарії, відповідно до яких діти завчасно вивчали текст слів, вірші і тренувались під час репетицій. Тобто такі виховні заходи мали пасивний характер, оскільки старші дошкільники не висловлювали власні думки щодо певного свята, подій і сприймали лише зміст і форму, які пропонували педагоги.

У Концепції дошкільного виховання в Україні (1993 р.) була визначена система засобів, методів, завдань дошкільного виховання з метою «формування особистості в контексті рідної культури як емоційного природного середовища дитини, яке відповідає її етнопсихології і відродження престижу української мови як мови суверенної України» [53]

Важливою подією процесу становлення та розвитку патріотичного виховання дітей дошкільного віку було прийняття у 2001 році Закону України «Про дошкільну освіту», в якому в контексті проблеми дослідження було наголошено на важливості «виховання в дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, до оточення та довкілля» [37, с. 7-8].

Міністерство освіти і науки України у 2014 році затвердило план заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді в навчальних закладах України та підготувало методичні рекомендації щодо його організації.

У дошкільних навчальних закладах різних типів і форм власності національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку здійснюється відповідно до положень Конституції України, законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» (затверджена Указом Президента України № 580 від 13 жовтня 2015 року), «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (затверджена Указом Президента України № 580 від 13 жовтня 2015 року) та інших нормативно-правових документів. 2015), «Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді» (затверджена наказом Міністерства освіти і науки України № 641 від 16 червня 2015 року) та інші. На цьому тлі в Україні у 2016 році було створено програму національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку (авт: І. Кічата, О. Каплуновська, Ю. Палець). Завдання програми охоплюють такі

напрямки роботи вчителів: «формування любові до рідного краю (почуття причетності до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста); ознайомлення дітей з історією, життям і побутом народу України у минулому і сьогоденні; сприяння усвідомленню важливості духовно-моральних взаємин між людьми; виховання поваги до культурної спадщини народу та сучасного мистецтва, формування розуміння власних національних особливостей та толерантного ставлення до представників інших народів, культур і традицій, до однолітків, батьків, сусідів, інших людей; культивування кращих рис української ментальності – волелюбства, справедливості, доброти, чесності, працелюбності, бережного ставлення до природи; формування мовленнєвої культури. Варто зазначити, що особливістю програми є орієнтація старших дошкільників на сучасне життя й реалії, у яких живуть нинішні діти» [45].

Як стверджує П. Тронько, «головним джерелом змісту формування національного світогляду дітей старшого дошкільного віку, виховання у них почуття гордості за свій народ є об'єкти краєзнавства, вивчення яких поступово збагачує їхні знання про свій родовід, дитячий садок, рідну природу, вулицю, мікрорайон, місто у нерозривному зв'язку з вивченням народної спадщини, звичаїв рідного краю, історії та мови» [129, с. 13]. Логічним, у контексті зазначеного вище є рекомендація В. Кононенка щодо «засвоєння дитиною високої цінності для українця таких найменувань-понять, як Україна, Дніпро..., вироблення в собі любові до народної думи, до пісні, народного одягу, оскільки у світобаченні має зафіксуватися позитивне ставлення до виявів народного життя, народних традицій і звичаїв» [50, с. 56].

Дослідниця Л. Кокуєва (2002) радить педагогам здійснювати відбір конкретного змісту виховання основ патріотизму старших дошкільників на основі таких специфічних принципів: «розширення зв'язків дитини з навколишнім світом, що передбачає подолання наявної в ЗДО замкнутості системи виховної роботи, а також збагачення спілкування дітей з навколишнім соціумом та природою, взаємопроникнення у світ інших людей,

культуру, красу рідного краю; пріоритетності регіональної культурної спадщини, що означає виховання патріотизму на місцевому матеріалі з метою формування поваги до свого будинку (сім'ї, сусідів, інших емоційно-значущих людей), природи рідного краю; залучення дитини до національної культурної спадщини, зразків національного місцевого фольклору, народних художніх промислів, національно-культурних традицій, творів місцевих письменників, поетів, композиторів, художників; опори на емоційно-чуттєву сферу дитини, що вимагає створення умов для виникнення емоційних реакцій та розвитку емоцій, які посилюють увагу дитини на об'єкті пізнання, власну дію та вчинок, що досягається через ситуації співпереживання та прогнозування розвитку ситуації» [49, с. 198].

На думку вчених (А. Богуш, Н. Лисенко (2002)) в досліджуваній період важливим підходом до визначення змісту патріотичного виховання старших дошкільників є залучення до народознавства, яке полягає у вивченні культури, побуту, звичаїв рідного народу. Науковиці зазначають, що «основним завданням занять з народознавства у закладі дошкільної освіти має бути систематичне ознайомлення дітей з народними звичаями, традиціями, обрядами, що сприятиме ранньому прилученню їх до багатих скарбів духовної культури українського народу, його історії» [10, с.129]. Науковці коментують використання методів інтеграції етнографічних знань дітей у навчальний зміст на уроках ознайомлення з навколишнім світом і природними явищами, художніх творів, образотворчого мистецтва та музики, а також їх застосування у повсякденному житті груп. Науковиці (А. Богуш, Н. Лисенко) рекомендують педагогам «проводити з дітьми народні свята та обряди відповідно до календарної сезонності, зокрема: «навесні – Великодні свята та різноманітні веснянки; влітку – зелені свята, Івана Купала, обжинки, Спаса; восени – Свято врожаю, Покрова; взимку – день святого Миколая, Різдвяні свята, Стрітєння»» [10, с.129].

Т. Поніманська вважає, що серед методів і форм національно-патріотичного виховання пріоритетну роль відіграють активні методи,

засновані на взаємодії, які сприяють самостійному пошуку істини та формуванню критичного мислення, ініціативності і творчості у дітей старшого дошкільного віку. Т. Поніманська забезпечує реалізацію завдань програми відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, зокрема шляхом застосування національно-патріотичних методів виховання: «організоване спостереження за навколишньою дійсністю, вміле поєднане слухання музики, малювання з читанням художніх творів, розглядання репродукцій картин; систематичне проведення екскурсій до визначних місць рідного краю, відвідування музеїв, виставкових зал; співбесіди із застосуванням методичних прийомів (запитання, порівняння, індивідуальні завдання, звернення до досвіду дітей); безпосередня участь дітей у благоустрої довкілля та охороні природи; залучення дітей до участі в народних традиційних святах; активне використання фольклору в усіх його жанрах (казки, загадки, прислів'я, приказки, міфи, легенди), народної пісенної творчості (колискові, народні пісні й танці, хороводні ігри); ознайомлення дітей із народним декоративно-ужитковим мистецтвом, побутом, одягом» [5; 97].

На думку О. Бучкової, при виборі методів і прийомів патріотичного виховання вихователі повинні враховувати особливості дітей дошкільного віку, зокрема їх емоційне сприйняття навколишнього світу, образність і оригінальність мислення, інтенсивність емоцій, недостатню сформованість історичної свідомості та нерозуміння деяких суспільних явищ. Вихователям слід «доцільно добирати і поєднувати різноманітні методи і форми патріотичного виховання, уникаючи формалізму й одноманітності, насичуючи їх патріотичними емоціями та переживаннями, активно використовуючи приклади мужності й звитяги захисників України» [8, с.8].

Щодо особливостей використання різних методів і засобів патріотичного виховання дітей дошкільного віку В. Мусієнко висловлює думку, що «важливим у процесі виховання почуття патріотизму є введення дітей у світ українського побуту, традицій та окремих історичних подій.

Педагогам доцільно використовувати такі засоби патріотичного виховання як: художня література, ілюстрації, національні костюми, старовинні меблі, знаряддя праці, посуд, вишивка, плетіння і при цьому супроводжувати заняття виконанням народних пісень, різними іграми, продуктивними видами діяльності. До процесу патріотичного виховання дошкільників вихователям необхідно залучати батьків. Дотик до історії своєї сім'ї викликає в дитини особливі сильні емоції, змушує співпереживати, уважно ставитися до пам'яті минулого, до своїх історичних коренів. Взаємодія з родиною сприяє дбайливому ставленню до традицій та історичного минулого країни» [80, с. 210].

Т. Філімонова пропонує оновити освітній процес у закладах дошкільної освіти введенням таких елементів, як «музичний супровід патріотичного змісту, мультимедійні засоби, слухання й перегляд яких не лише буде сприяти бадьорому настрою, піднесенню патріотичного духу, емоційності та радості, а й пробудженню здібностей і талантів дошкільнят» [131, с. 166].

Важливою в контексті проблеми дослідження є наукова думка вчених (М. Кривоніс та О. Дроботій (2015)), які виокремлюють такі форми патріотичного виховання дітей дошкільного віку, як: тематичні свята: «День прапора», «День Незалежності», «День міста»; спортивно-патріотичні ігри-змагання; екскурсії околицями міста «Мій район», «Моя вулиця»; відвідування пам'ятних місць; оформлення народознавчих міні-музеїв у групах; виставка малюнків дітей і батьків «Моя рідна Україна!»; ігровий практикум за участю батьків; ділова гра для педагогів «Сторінками історії України»; педагогічна конференція для педагогів та батьків «Патріотичне виховання»; читання художньої літератури відповідної тематики; зустрічі з учасниками бойових дій» [58, с.12].

З'ясовано, що вчені (К. Заєц, К. Михайлова) акцентують увагу на обґрунтуванні мети, завдань, змісту, форм, методів та засобів патріотичного виховання дошкільників та ролі співпраці сім'ї та ЗДО в зазначеному процесі. Ученими доведено, що «підвищення ефективності патріотичного

виховання дітей дошкільного віку можливе при застосуванні вихователем різних методів і прийомів, зокрема: спостереження у природному, культурному, соціальному довкіллі; екскурсії вулицями рідного міста; читання художньої літератури; слухання народної, класичної та сучасної музики; ознайомлення з витворами образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва; зустрічі з відомими людьми, створення музейних експозицій. Формування у дітей суджень та цінностей відбувалось під час проведення бесід, творчої ігрової діяльності, що спонукало їх до розв'язання проблемно-пошукових ситуацій. Ефективність патріотичного виховання дошкільників забезпечувалася також проведенням спільних заходів із батьками (проектна діяльність, свята, розваги, виставки, вікторини, конкурси)» [79, с. 184-185]

О. Трифонова, досліджуючи проблему формування національно-мовленнєвої особистості старшого дошкільника, зазначає, що «змістовою основою зазначеного процесу є національні звичаї та традиції, з-поміж яких виокремлюють народні ігри, календарно-обрядову пісенність, українську народну іграшку, яка уособлює в собі не лише якості дійової іграшки, але й є прикладом національного українського мистецтва». З метою збагачення мовлення національно маркованими одиницями О. Трифонова розробила тематичний словничок для дітей дошкільного віку з теми «Українська народна іграшка» [128].

Цінними в контексті проблеми дослідження є методичні рекомендації О. Бичкової з питання підбору методів і прийомів патріотичного виховання дітей дошкільного віку, в яких дослідниця радить «доцільно добирати і поєднувати різноманітні методи і форми патріотичного виховання, уникати формалізму й одноманітності, насичувати їх патріотичними емоціями та переживаннями, активно використовувати приклади мужності й звитяги захисників України» [8, с.8]. Система патріотичного виховання передбачає озброєння дітей знаннями мови, культури, традицій, моралі, народознавства, зокрема мистецтва, ремесел і фольклору. Засвоєння матеріальних, духовних і

національних цінностей сприяє формуванню національних якостей, у тому числі громадянських і патріотичних.

У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (дошкільне виховання) (2003) О. Сухомлинська зазначає, що важливий вплив на формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку мають народні казки, зокрема, казки В. Сухомлинського зі збірок «Казки школи під блакитним небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», «Батьківщина», «Рідний край», які виховують почуття доброти [53, с.3-8].

На думку С. Козлової, народні танці зі співом і рухами доцільно використовувати в етнічному та патріотичному вихованні, щоб розвивати у дітей інтерес до співу, пам'ять, почуття ритму і мелодії. У народних танцях діти вчаться передавати художні образи через рух, а українські народні пісні через гру входять у повсякденне життя сім'ї, в якій росте дитина. Беручи участь у народних танцях, діти вчаться спілкуватися, брати участь у народних традиціях, проявляти взаємодопомогу та знайомляться з малим жанром народної творчості. Учена вважає, що «ознайомлення старших дошкільників з державною та національною символікою виховує любов до Батьківщини» [48, с. 7]. В. Лаппо наголошує на важливості ознайомлення дітей дошкільного віку з культурною ідентичністю власної країни та векторами діяльності з патріотичного виховання. Дослідниця звертала увагу автора науковців і практиків на ефективні засоби і прийоми відтворення елементів регіональної культури у продуктивній діяльності дітей дошкільного віку [62].

У перше десятиріччя ХХІ століття до одного із основних засобів патріотичного виховання дітей старших дошкільників вчені відносять краєзнавство, метою є вивчення історичних, географічних та культурних особливостей корінних земель. О. Тімець радить вихователям закладів дошкільної освіти використовувати наступні форми роботи: «розповідь, бесіда з краєзнавчої тематики, читання легенд, казок, творів художньої

літератури, відгадування загадок, використання усної народної творчості, вивчення віршів, організація свят і розваг, екскурсії, прогулянки, мистецькі конкурси та проєкти» [122, с.27-33].

Одним із важливих інструментів патріотичного виховання є залучення дітей до народознавства. Дошкільнятам важливо розповідати про культурні та матеріальні цінності своєї родини і народу, пояснювати їм зв'язок з минулими і майбутніми поколіннями, розвивати розуміння сенсу життя, пробуджувати інтерес до родинних і національних традицій. Багато дошкільних закладів традиційно організують заходи для дітей, наприклад, ранки: «Мамина колискова», «Бабусині казки», «Тато може все», «Свято української мови», «Свято української пісні», святкові дні та ін. Іншим важливим інструментом патріотичного виховання є твори мистецтва, такі як художні твори, музика, живопис, народні прикраси та народна творчість.

Тому одне з головних завдань кожного вчителя - поступово пояснити дитині, що в кожного українця є своя мала батьківщина, тобто його місто чи село, але водночас є одна велика батьківщина, батьківщина нашого народження - Україна, яка має свою історію, культуру та спосіб життя. Науковці (А. Богуш, Н. Гавриш) вважають, що «краєзнавство у дошкільному закладі як організовану і керовану педагогом пізнавальну пошуково-дослідницьку, суспільно-корисну діяльність дітей, яка спрямована на комплексне вивчення рідного краю культури, побуту, природи, та господарства» [88, с.86-87]. Учені конкретизують використання дидактичних ігор краєзнавчого змісту, а саме: «завдання з використанням картинок з краєвидом, з історичними персонажами, відомими творами; творча діяльність з природним матеріалом (квітами, овочами та фруктами, рослинами, що ростуть у тій чи іншій місцевості), що формує у дітей реальні уявлення про об'єкти природи» [10, с.32]. Засобом формування духовних цінностей у старших дошкільників, на переконання Н. Бондаренко, є регіональна історико-культурна спадщина, яка сприяє вихованню основ патріотизму дітей [15]. Як стверджує О. Стаєнна, «важливим засобом виховання

громадянських якостей у дітей 6-7 років як складової їхньої патріотичної вихованості є традиції рідного краю» [112, с. 5].

На думку Н. Аль-Хамадані, змістом патріотичного виховання старших дошкільників має бути прилучення їх до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу, ознайомлення з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснення зв'язку людини з минулим і майбутнім поколінням, виховання інтересу до родинних і народних традицій. Виховання основ патріотизму у старших дошкільників потрібно здійснювати засобом рідної мови, як найяскравішого вияву національного буття народу, його головної духовної скарбниці, оволодіваючи якою дитина буде пізнавати свій народ, його характер та культуру, історію та думки. Для вивчення української мови автор радить використати «український фольклор, народні ігри, бесіди за змістом прослуховування художніх творів, побутові розмови, вивчення усної народної творчості (казка, легенда, загадка, лічилка, приказки й прислів'я, скоромовки, чистомовки, колисанки, забавлянки, потішки» [1, с. 180-186].

У парціальній програмі національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна - моя Батьківщина» представлено специфіку національно-патріотичного виховання, його основні напрями та завдання, зміст роботи, особливо для дітей старшого дошкільного віку. На думку І. Д. Беха, ефективним способом впливу на формування національно-патріотичних якостей у дітей та підлітків є рефлексивно-відкритий метод. [120]. Учений переконаний, що у процесі виховання основ патріотизму у старших дошкільників, варто «віддавати перевагу механізмам особистісної свідомості та самосвідомості, залучаючи дитину до аналізу моральних цінностей, розв'язання певних моральних проблем» [7, с.3].

За Л. Шкрєбтєнко, «змістом патріотичного виховання є система знань, умінь, переконань, якостей та рис характеру особистості, якою має оволодіти вихованець і які відповідають меті та завданням відповідного процесу. До форм патріотичного виховання старших дошкільників дослідниця відносить

комплексні навчально-виховні заняття, форми краєзнавчої роботи, колективні творчі справи, сюжетно-рольові ігри, бесіди, зустрічі з видатними людьми, спільні із родинами виховні заходи. Сучасними методами патріотичного виховання дітей дошкільного віку, на думку вченої, є: читання та обговорення творів, роботу з книгою, вирішення проблемних ситуацій соціально-морального спрямування; перегляд відео матеріалів тощо. Серед педагогічних технологій, які віднайшли місце у патріотично виховній практиці ЗДО є психолого-педагогічні проектами та веб-квестами краєзнавчого та патріотичного спрямування, ТВРЗ (технологія розв'язання винахідницьких завдань) тощо» [136, с. 180].

Пріоритетним принципом Державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ століття)» визначено принцип органічного зв'язку змісту освіти з національною історією, культурою, народними традиціями. Як зазначено у змістовій лінії «Світ гри» Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, основою формування національної свідомості та формування ціннісного ставлення до традицій народу повинно стати використання в освітньому процесі народної іграшки [4].

Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з народною іграшкою є педагогічним засобом формування у них основ національної свідомості, мистецьких знань, творчої діяльності. Варто зазначити, що ціннісна позиція старшого дошкільника до народної іграшки формує у нього здатність орієнтуватися у її різновидах; вивчати і знати народні іграшки свого регіону; вміти самостійно виготовляти народну іграшку та обіграти її з однолітками в ігровій діяльності; відчувати захоплення народними іграшками та грою з ними. У контексті проблеми дослідження ціннісне ставлення дітей старшого дошкільного віку до народної іграшки є визначальним елементом особистісно-патріотичного виховання, спрямованого на формування розуміння особистої значущості іграшки для особистісного зростання та розвитку, цінності іграшки як носія національних традицій. У сучасних реаліях життя недостатньо використовується народна іграшка як засіб

патріотичного виховання старших дошкільників та особливий вид українського народного мистецтва. Оскільки метою патріотичного виховання дітей дошкільного віку є залучення їх до культури і духовності своєї країни, формування національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей національної та світової культур, то одним із найдоцільніших засобів зазначеного процесу, може стати, на думку Л. Савченко, саме народна іграшка, як «одна з найперших форм художньої творчості народу, яка протягом багатьох століть видозмінювалася, поєднуючи у собі колорит та всю багатогранність культури українців» [107, с. 65–69.]. О. Нізковська вважає, що українська іграшка вирізняється тематичною неоднорідністю та глибоким змістом. Особливу увагу авторка приділяє народним іграшкам, особливо у вигляді ляльок-мотанок, які існують тисячоліттями і є одними з найдавніших іграшок, що користуються популярністю й донині [89]. За О. Тарасовою, ляльки-мотанки відрізняються від звичайних ляльок «пустим» обличчям, їх часто використовували українці при проведенні ритуалів. Водночас у сучасній реальності ляльки-мотанки втратили свої обрядові властивості і використовуються як сувенірна продукція чи фольклорний елемент інтер'єру» [111, с. 121]. Особливістю української народної іграшки є те, що вона є засобом навчально-виховної діяльності. Вона є елементом дитячої гри, засобом виховання і навчання, а також засобом формування національної свідомості дітей, прилучення їх до духовних надбань української нації та Батьківщини [41, с. 34]. За словами Л. Герус, українська народна іграшка є такою ж спадщиною, як рідна мова, пісні та казки, і передає високу художню культуру та самобутність українського народу. «Українська народна іграшка завжди асоціюють з сімейними традиціями, оточенням дітей турботою та увагою, працелюбністю і діяльністю дорослих» [25, с. 4–5]. За словами А. Богуш та Н. Лисенко, «народна іграшка є в педагогічному процесі видом художньої творчості, який поєднує в собі матеріальні і духовні здобутки. На думку дослідниць важливо, щоб народна іграшка в родині, у закладі дошкільної освіти не витісняла

сучасну іграшку, або заміняла її, вона має існувати поруч з нею, доповнювати її, давати дитині те, чого не здатна дати сучасна іграшка» [10, с. 281].

Одним із напрямків наукової думки щодо засобів виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваній період є позиція О. Ткаченка, який стверджує, що мова є формою вияву національної ментальності українців [124, с.106]. На переконання вченого, найбільш ефективними серед багатьох засобів є художньо-естетичні, зокрема дослідник висловлює думку, «що пісня, яку дитина чує з колиски, надає активності, стимулює творчу емоцію, особливий український лад почуттів, викликає стан душевної гармонії і щастя, а хоровий спів «націоналізує й організовує життя», впливає на громадянські почуття» [123, с. 65]. У контексті зазначеного вище, В. Жайворонок також висловлює подібну думку, вважаючи, що «мовні одиниці є своєрідними свідченнями особливостей національної культури, оскільки мова має свій набір специфічних слів і висловлювань, які відображають і передають спосіб життя, характерний для певної мовної спільноти» [33, с. 42].

У контексті дослідження форм і методів виховання основ патріотизму старших дошкільників з'ясовано, що дослідники розглядають танцювальне мистецтво як середовище, в якому відбувається цілісне національно-патріотичне виховання творчої особистості дитини [83]. Зміст діяльності через хореографію для дітей старшого дошкільного віку має містити методи і форми виховної роботи національно-патріотичного характеру, що будуть спрямовані на активізацію та розвиток психофізичної й активно-творчої сфер особистості дитини [17]. О. Капруновська вважає, що народна хореографія є одним із засобів патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, допомагає їм поглибити знання про історичне минуле та культурні традиції України та інших етносів. Дослідниця вважає, що: «яскравий художній образ, представлений у танцювальному малюнку (рухи, пози, жести, міміка), народно-сценічний танець виразно відображає зміст соціальних подій, характер героя» [45, с. 11]. На думку О. Каплуновської, «на 6-му році життя в

дітей виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння знань, що виходять за межі їхнього життєвого досвіду і безпосереднього сприймання, а також ті, які віддалені у часі, що створює сприятливі умови для ознайомлення дітей з історією рідного краю, його людьми, специфікою праці та побуту, особливостями мови та культури» [45, с. 11]. Таким чином, діти старшого дошкільного віку вже віддаляються від соціальних зв'язків в оцінці норм поведінки дітей і дорослих.

Зазначимо, що в дошкільному та ранньому шкільному віці провідним видом діяльності дитини є ігрова, освітня цінність якої полягає в тому, що в зазначеній діяльності всі функції інтегруються та взаємодіють, оскільки вона організовує, розвиває, розширює пізнавальні можливості, виховує особистість, тобто здійснює цілісний розвивальний вплив на особистість дитини. У Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні (2003) зазначено, що ігрова діяльність дитини належить до символіко-моделювального типу діяльності, в якій операційно-технічний аспект є мінімальним і уможливорює орієнтацію дитини в навколишньому світі. Важливим є те, що пріоритетним предметом ігрової діяльності є доросла людина як носій суспільних функцій, так як в грі відбувається відтворення й отримання соціального досвіду та набуття навичок соціального функціонування, «дитина програє не лише внутрішньо свої дії, а й їх наслідки» [55, с. 136].

З'ясовано, що в кінці ХХ століття простежується створення, вдосконалення, оновлення та трансформація програм, методичного забезпечення дошкільної освіти, зокрема ігрової діяльності дітей, які зумовлені змінами в освіті, викликаними як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками.

У досліджуваний період інтенсивного розвитку набуло програмно-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку завдяки оновленню законодавчо-правих документів, зокрема: прийняття Конституції України (1996), Закону України «Про освіту» (1991), Закону України «Про

дошкільну освіту» (2001) та прийняття нормативних документів стратегічного значення: «Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Базового компоненту дошкільної освіти (1998), Базового компоненту дошкільної освіти в Україні (нова редакція) (2012) та Національної доктрини розвитку освіти (2002).

Сучасні тенденції у програмному наповненні та методичному забезпеченні ігрової діяльності дітей дошкільного віку на початку XXI століття в Україні виглядають наступним чином: деполітизація та національна/регіональна спрямованість програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, диференційований та інтегрований підходи до структурування програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, тенденції у змісті програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні на початку XXI століття характеризуються динамізмом, інтеграцією та демократичністю.

На думку Д. Кременя, напрям програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку визначають тенденції не лише в окреслений період (на початку XXI століття), а й на подальші перспективи дошкільної освіти в Україні: реформацію змісту навчання; корекцію спрямованості освітнього процесу; трансформацію сфери знань, особистісно орієнтованої педагогічної системи; органічну адаптованість особистості до життя у світі багатоманітних зв'язків; інноваційний характер освіти, зокрема інноваційні педагогічні технології [59].

У контексті дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників науковий інтерес викликає думка А. Богуш про народну гру, яку дослідниця називає школою життя та вважає її прадавнім засобом виховання і навчання дітей, нескінченним джерелом духовних сил, патріотичних почуттів, формування характеру і світогляду дошкільнят» [13, с. 6]. Н. Кудикіна відносить до українських дитячих народних ігор: «хороводні, театралізовані та традиційні народні ігри малих форм (мирилки,

лічилки, промовки, заклички, забавлянки, дражнилки, звуконаслідування, скоромовки, загадки, жеребкування, небилиці, надокучливі казочки, жартівливі мовленнєві ігри)» [61, с. 3].

О. Калинчук переконаний, що однією з першооснов усної народної творчості, є обряди, як символічні дійства, оскільки кожна обрядова пісня символізує певне дійство. Автор стверджує, що українські традиції, звичаї та обряди проявляються в наступних атрибутах народної культури: «рідна мова; фольклор; національні звичаї і традиції; народне мистецтво; народні свята; обряди; символи й атрибути; народний календар; мудрі заповіді народної моралі; дитячі ігри та іграшки; культура сімейних родинних відносин» [43, с. 121]. Ефективність використання національно-культурних традицій у вихованні дошкільників залежить від їх доступності, емоційності, врахування вікових та індивідуальних особливостей; зв'язку з життям; комплексного підходу до виховання [130].

Реалізація завдань виховання основ патріотизму старших дошкільників передбачає «інтегрування знань про явища суспільного життя із народознавством, засобами мистецтва, практичною діяльністю (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.), національними, державними святами» [87, с. 37]. З метою ознайомлення старших дошкільників з рідним містом Н. Кисіль пропонує залучити старших дошкільників до проєкту «Мое рідне місто» в ході реалізації якого діти «поглиблюють свої знання про рідне місто, історію його заснування, маленькі історії головних вулиць, визначні місця, архітектурні споруди, познайомитись з картою рідного міста. Творчим продуктом зазначеної вище діяльності старших дошкільників, на думку автора, може бути журнал або книжка про рідне місто, збірник легенд рідного краю» [47, с. 38].

На думку І. Беха, «патріотичні почуття трансформуються в патріотичну поведінку, і саме вчитель має забезпечити зустріч учня з реальним патріотизмом, тобто ситуаціями, в яких це почуття проявляється у вигляді конкретних вчинків у реальному житті дитини». Важливо показати дитині

шлях до патріотичної поведінки (наприклад, передати іграшки дітям родин, які переїжджають із зони АТО, прибрати сад) і дати їй можливість відчутти позитивні емоційні наслідки своїх вчинків (вдячність, радість, схвалення сусідів і т.д.). [6, с.3].

Отже, виховання основ патріотизму старших дошкільників є планомірною виховною діяльністю, під час якої дитина поступово усвідомлює свою приналежність до родини, колективу, народу. Зазначимо, що в досліджуваний період особливо виокремився та є актуальним використання інноваційних педагогічних технологій, зокрема методу проєктів, що сприяє ефективнішому вихованню і навчанню дошкільнят, зокрема вихованню патріотичних почуттів. Зазначений метод є методом «проблемного навчання, способом організації поетапної практичної діяльності на основі взаємодії педагога з дітьми задля досягнення мети, визначеної проблемою проєкту» [58, с. 5].

Отже, узагальнення наукових позицій вчених щодо виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваний період дозволяє нам стверджувати, що ефективними шляхами та засобами зазначеного процесу є: українська мова, історія України, природа рідного краю, фольклор, національне мистецтво (художні твори, музичне, образотворче мистецтво, народне декоративно-прикладне мистецтво), народний календар, національна символіка, родинно-побутова культура, національні звичаї, традиції та обряди, метод проєктів.

З метою аналізу наукових підходів до визначення змісту, методів, форм і засобів виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України у кінці XIX- на початку XXI століття, нами досліджено наукові позиції вчених, зокрема Б. Вульфсона (1999), який розкрив провідні тенденції розвитку системи дошкільної освіти, до яких відніс: збільшення мережі дошкільних закладів; пріоритетне створення повноцінних дошкільних навчальних закладів, які забезпечують повне утримання дітей; розвиток системи психолого-педагогічного консультування

майбутніх та молодих батьків [24]. Цінним у контексті нашого дослідження є визначення Т. Степановою перспективних тенденцій модернізації і трансформацій насамперед дошкільної освіти, зокрема йдеться про «активне розповсюдження нововведень за умов збереження національних традицій, що склалися та національної ідентичності країн і регіонів» [11, с. 379].

З'ясовано, що в кінці ХХ століття простежується створення, вдосконалення, оновлення та трансформація програм, методичного забезпечення дошкільної освіти, зокрема ігрової діяльності дітей та іграшок, які зумовлені змінами в освіті, викликаними як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками.

Національна доктрина розвитку дошкільної освіти України визначила зміст розвитку системи дошкільної освіти на початку ХХІ століття, зокрема: «підвищення на державному рівні статусу працівників дошкільної освіти; неухильне виконання законодавства щодо забезпечення, дітям рівного доступу до дошкільної освіти; запровадження механізму фінансування педагогічних працівників на придбання науково-методичної літератури для підвищення свого професійного рівня; створення для дітей дошкільного віку іграшок та ігор нового покоління; розроблення варіативної складової змісту дошкільної освіти, що відкриває широкі можливості для створення регіональних та авторських програм» [9, с. 90].

До пріоритетних тенденцій у контексті проблеми дослідження визначено такі: «стандартизація змісту дошкільної освіти; орієнтація змісту дошкільної освіти на реалізацію принципу дитиноцентризму, компетентнісної парадигми, варіативності програм і методик» [11, с. 382].

Отже, резюмуючи зазначене вище, зокрема встановлено, що програмно-методичне забезпечення виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХІХ- на початку ХХІ століття перебуває в постійному оновленні. Важливим є створення в дошкільних навчальних закладах середовища національно-патріотичного виховання, особливо за такими напрямками Підбір збірок віршів про Україну,

Київ, українців, місцеву природу та рідний край; створення бібліотеки українського фольклору (народні казки, прислів'я, легенди, лічилки, лічилки, загадки, забавлянки, колискові пісні, народні ігри тощо); створення фонотеки українських народних пісень, колискових, забавлянок, співанок та щедрівок; підбір та узагальнення дидактичних ігор для закріплення знань про Україну та формування національної свідомості та самосвідомості.

2.3 Перспектива розвитку системи патріотичного виховання старших дошкільників в умовах нової української школи

Актуальною метою сучасного виховного процесу в ЗДО є сприяння формуванню громадян, патріотів, духовно і морально зрілих особистостей, готових протистояти антисоціальним впливам, ефективно вирішувати особисті проблеми та творити себе і навколишній світ.

Зміст перспективи патріотичного виховання дітей та підлітків узагальнює чинники, що впливають на виховання любові до Батьківщини, усвідомлення громадянських обов'язків на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей та формування якостей громадянина-патріота України. Національна виховна стратегія суспільства в Україні визначена в Державних національних програмах «Освіта» («Україна ХХІ століття»), «Діти України», в «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», у Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти на 2012 – 2022 роки. Метою освіти в зазначених документах є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей». Виховання відповідальних громадян, здатних робити свідомий суспільний вибір та діяти в інтересах інших людей і суспільства, збагачує інтелектуальний, економічний, творчий і культурний

потенціал громадян України, підвищує національний рівень освіти та забезпечує сталий національний розвиток і європейський вибір [39].

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді визначено, що «метою виховання є успадкування особистістю духовних надбань українського народу, досягнення нею високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування незалежно від національної належності, рис громадянина української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» [54].

Цінностями, на яких наголошує українська система освіти, є гуманізм, людська гідність, соціальна ініціатива і творчість, демократія, патріотизм і національна ідентичність [59].

Державною мотивацією до оновлення змісту патріотичного виховання в усіх галузях освіти в Україні є «Звернення Президента Володимира Зеленського до українців і народів світу», в якому лідер держави висловив доленосну ідею: «Російська федерація була впевнена, що Україна – це не держава, що ми – це не народ. Вони нічого не знають про нас, про українців. Нічого не знають взагалі про свободу, про її цінність, про те, як вона збагачує життя, дає йому сенс. Це їхнє державне самогубство. А ми лише захищаємо своє життя. Свою свободу. Нашу власну державу. Наших дітей. А значить – наше майбутнє. Це війна за незалежність. І ми зобов'язані перемогти» [40].

У контексті зазначеної вище думки Президента України цілком актуальною є визначення С. Плачинда найхарактерніших ознак українського націоналізму, до яких автор відносить: гуманізм, народність, мирний оборонний характер, інтернаціональний характер, творчий характер. На думку дослідника, стратегія націоналізму - це національна єдність українців як результат великого історичного шляху: «Українець українцеві має стати братом. Українка українці – сестрою. Україна має стати найрозвинутішою, найкультурнішою, найкрасивішою державою в світі» [95, с. 7].

Закон України «Про освіту», Концепція «Нова українська школа» визначають виховний компонент як зміст компетентностей, які потрібно, на нашу думку, творчо наповнювати конкретним змістом в ЗДО, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини та актуальних соціальних викликів. Відповідно до гуманістичної парадигми освіти в Україні та з метою проєктування цілісного виховного простору у закладі дошкільної освіти виникає потреба в забезпеченні вихователем психолого-педагогічних умов оновлення змісту патріотичного виховання старших дошкільників на засадах суб'єктно- суб'єктної взаємодії.

Концепція цілісного розвитку й виховання дитини, її теоретичне обґрунтування покладені в основу особистісно орієнтованої освіти та реалізується в моделях особистісно-цілісної освіти, пошуками яких займаються як вчені, так і педагоги-практики

Пріоритетною концептуальною ідеєю НУШ, яку слід синхронізувати в освітньому процесі ЗДО, є безперечно формування нової людини, що володіє «мисленням вищого порядку»: «критичним (робити об'єктивні висновки та приймати обґрунтовані рішення на основі здобуття й опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, контролювальних, оцінних, вміти оцінювати свої вчинки та діяльність); *креативним* (прагнути до постійного саморозвитку, генерувати нові ідеї та приймати нестандартні рішення, бути здатним до вибору із численних альтернатив, що пропонує сучасне життя); піклувальним (враховувати інтереси й потреби оточуючих людей і брати на себе відповідальність за свій життєвий вибір і власну життєдіяльність)» [99, с.15].

Отже, в контексті розвитку перспективи дотримання принципів наступності та безперервності між дошкільною освітою та НУШ щодо патріотичного виховання старших дошкільників пріоритетом в організації освітнього процесу має стати ідея розвитку дитини, зокрема старшого дошкільного віку, а центром оновлення змісту, форм і методів зазначеного процесу.

Дотримуючись принципу наступності у вихованні основ патріотизму старших дошкільників відповідно до «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» заклади дошкільної освіти мають проєктувати освітній процес з виховання у дітей основ компетенцій інноватора та громадянина України» «[55, с. 2].

Конкретизуючи освітні завдання закладів дошкільної освіти України в контексті реалізації пріоритетних напрямків розбудови Нової української школи, у Концепції визначено ключові компоненти її формули:

- «новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації дитини в суспільстві;
- наскрізний процес виховання, спрямований на формування соціально-моральних цінностей;
- педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
- дитиноцентризм, орієнтація на потреби учня в освітньому процесі;
- нова структура школи, що сприятиме засвоєнню нового змісту і формуванню життєвих компетентностей;
- сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології навчання» [100, с. 5].

У контексті зазначеного вище цілком актуальною є думка О. Савченко, яка конкретизує загальну стратегічну ідею для всіх ланок освіти в Україні – «забезпечення цілісного розвитку особистості, передумовами якого є впровадження дитиноцентричного підходу, в центрі якого – повноцінність проживання дитиною кожного вікового етапу» [108, с. 4].

Концепція цілісного розвитку й виховання дитини, її теоретичне обґрунтування покладені в основу особистісно орієнтованої освіти та реалізується в моделях особистісно-цілісної освіти, пошуками яких займаються як наукові студії вчених, так і педагоги-практики. У контексті проєктування перспективи вирішення проблеми виховання основ

патріотизму у старших дошкільників варто з'ясувати вектори оновлення змісту дошкільної освіти, маркерами яких є концептуальні ідеї нової української школи та виклики українського суспільства у зв'язку з військовою агресією. Надважливим компонентом національно-патріотичного виховання має стати мужність, героїзм наших сучасників, воїнів, готових віддати своє життя за Україну, за її народ, за свободу і незалежність Батьківщини.

Оновлення змісту, методів, форм і засобів патріотичного виховання старших дошкільників позначено маркерами сформованості патріотизму в контексті кардинальних змін виховної парадигми: любов до Батьківщини, вірність і служіння Батьківщині, забезпечення територіальної цілісності і суверенітету України, неперервного висхідного розвитку України на шляху демократичного національного відродження, досягнення гармонії державних, соціальних, громадських та особистих інтересів у повсякденному житті.

У сучасному освітньому середовищі важливим є включення в освітній процес ЗДО певних методів навчання (активних методів). Такий метод навчання - це діалоговий демократичний стиль взаємодії, спрямований на сприяння самостійному пошуку істини та формування критичного системного мислення, спонтанності та креативності. У контексті зазначеного вище вчені виокремлюють Storytelling, як «колективне генерування ідей (шість кольорових капелюшків мислення, тренінг аксіологічний, етичні тренінги, проєктну діяльність, рольові, ділові, рефлексійні, організаційно-комунікаційні ігри, взаємонавчання, метод відкритої трибуни, круглий стіл, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, метод аналізу соціальних ситуацій морально-етичного характеру, створення проблемних ситуацій, ситуацій успіху, аналіз конфліктів, моделей, стилів поведінки, діалог, виступ, міні дискусія, інтернет-технології, методики колективних творчих справ тощо. Результативні інформаційно-комунікаційні технології» [141, с. 21].

Актуальною для дослідження проблеми виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку є наукова думка І. Бега, де він визначає норми інноваційних освітніх технологій із залученням спілкування як універсального засобу духовно-морального розвитку в процесі становлення особистості. Тому необхідно підвищувати привабливість педагогів, особливо для їх егоцентричної та ціннісно-орієнтованої міжособистісної комунікації.

Організація освітнього процесу на засадах гуманізму дасть очікувані результати за умови, якщо педагог слідуватиме таким правилам: повага і гідність до кожного учня; заохочення прагнення дитини до саморозвитку; вимогливість в оцінюванні здібностей, знань і поведінки дитини, але водночас ввічливість і справедливість; педагогічна підтримка у складних ситуаціях; чуйність і уважність; уникнення конфліктів; врахування думки дитини; довіра до дитини; справедливість.

Система методів навчання впродовж життя має стати надійним засобом формування особистості, наділеної найкращими моральними якостями, відповідними формами поведінки, загальнолюдськими цінностями, системним критичним мисленням, здатної засвоювати цілеспрямовано набуті знання, аналізувати, синтезувати й узагальнювати вільну інформацію, що перебуває в обігу, об'єктивно оцінювати факти і події, відрізнити факт від думки, добро від зла, протистояти впливу ворожих ідеологій, здійснювати моральний вибір і приймати відповідні рішення на гуманістичній основі.

Важливою громадянською складовою соціально-гуманітарної освіти та національно-патріотичного виховання має стати героїзм воїнів того ж покоління, які були готові віддати життя за Україну та її народ.

Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти і Державного стандарту початкової освіти визначено пріоритетність особистісно-орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, середовищного, інтегрованого підходів до забезпечення розвитку особистості дитини, її фізичного, комунікативного, пізнавального, соціального, морального, художньо-естетичного та творчого розвитку, набуття практичного досвіду.

Компетентнісний підхід передбачає аксіологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну та інші складові результати освітнього процесу, що відображають набуття дитиною досвіду емоційно-ціннісного ставлення.

Застосування діяльнісного підходу в освіті означає зміщення акценту в освітньому процесі на формування живої особистості, яка є самостійною, чітко усвідомленою та вмотивованою з метою саморозвитку та вдосконалення. Модель активістської педагогіки та її різні інтерпретації ґрунтуються на структурі людської діяльності. Отже, розвиток життєвих навичок особистості на засадах діяльнісної педагогіки передбачає використання різних механізмів як самовизначення особистості, так і всіх освітніх технологій з урахуванням моделі проектування дитячої діяльності на основі інтеграції психофізичних, комунікативних, ціннісних і змістових елементів [82].

В умовах реформування української освіти та реалій сучасного життя зростає значення середовища у вихованні та розвитку дітей як ключових суб'єктів виховних систем, що зумовлює звернення педагогів до впровадження середовищного підходу в освітньому процесі у закладах дошкільної освіти та в початковій школі. Важливою концепцією середовищного підходу є виховання дітей засобами середовища, яке оточує їх як спільність, через організацію його сприйняття, що вдосконалюється як дітьми, так і за допомогою суб'єктів освітньої діяльності закладу освіти. Реалізація середовищного підходу у процесі виховання дитини 5-8 років оптимізує вплив на розвиток особистості дитини, оскільки взаємодія і взаємовплив середовища і суб'єкта є не лише засобом формування особистості, але й її розвитку завдяки збагаченню суб'єктивного досвіду. Отже, завдяки середовищному підходу уможлиблюється ефективне соціальне становлення дитини і перетворення її на суб'єкт соціального розвитку, соціальної активності суб'єктів освітнього процесу.

Провідними ідеями, які характеризують зміст і вектор забезпечення наступності та безперервності змісту освітніх реформ дошкільної та початкової освіти в Україні є домінуючі положення, а саме: необхідність виховання гнучкої динамічної особистості, яка прагне жити в нових, безперервно змінних умовах; актуалізація розвиваючого особистісно орієнтованого, діяльнісного, інтегрованого освітнього процесу; суб'єктність пізнавальної діяльності, безперервність процесу освіти саморозвитку і самовдосконалення протягом всього життя; зорієнтованість освітнього процесу на формування ключових компетентностей; наступність як цілісний, суб'єктно орієнтований процес, визначений гармонізацією фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної складових особистості; гуманізація освітнього процесу; якісно нові принципи організації життєдіяльності особистості.

Резюмуючи зазначене вище, дійшли висновку, що провідні тенденції розвитку дошкільної та початкової освіти на засадах Концепції Нової української школи мають спільні методологічні підходи до організації освітнього процесу, зокрема: гуманізм як норма поваги до особистості; визнання самоцінності кожного вікового періоду та орієнтація на вікові особливості дитини; врахування індивідуальних психологічних особливостей, інтересів, здібностей дитини; врахування досягнень попереднього етапу розвитку дитини; формування і розвиток пізнавальних, психічних процесів, спрямованості на соціальну активність, конструктивну вмотивованість поведінки, позитивну самооцінку, толерантність.

Отже, в закладах дошкільної освіти провідна діяльність дітей старшого дошкільного віку спрямована на забезпечення процесу розвитку основ патріотизму у дітей дошкільного віку (спілкування, гра, рух, пізнання, ліплення, малювання, аплікація, конструювання, слухання музики, співи, хореографія, театралізація), які мають бути розраховані на розвиток у першому адаптаційно-ігровому циклі початкової школи (1-2 класи). Організація дошкільного та початкового освітнього процесу за принципами

наступності та перспективності створить психолого-педагогічні умови (наскрізну узгодженість цілей, змісту, методів і форм) для всебічного і гармонійного розвитку самодостатньої, активної та компетентної особистості. У контексті зазначеного вище, актуальною є думка Л. Виготського, який наголошує на тому, що «педагогіка повинна орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день розвитку дитини тому те, що знаходиться в зоні найближчого розвитку, в одному віці перетворюється, вдосконалюється і переходить на рівень актуального розвитку, а в наступному - на нову вікову стадію» [20, с. 224]. Відповідно до основних засад Концепції Нової української школи та положень Державного стандарту початкової освіти реалізуються наступність змісту та уникнення дублювання у навчальних програмах дошкільної та початкової ланок освіти, пріоритетність соціалізації, морального виховання та формування мотивації пізнавальної діяльності, посилення розвивального та виховного елементів освітнього процесу [27].

Перспектива реалізації змісту освіти, виховання та розвитку дітей старшого дошкільного віку (5-6 років) реалізується за Освітньою програмою «Впевнений старт» (нова редакція), яка має на меті закласти основи успіху дитини, регулюючи напрямок розвитку особистості, зберігаючи її цілісність та активнореалізуючи себе в нових ситуаціях соціального розвитку. «Результат виховного впливу ефективніший не при простій виховній дії педагог – особистість, а при одночасній взаємодії педагога, колективу й особистості: педагог – колектив – особистість. За простої взаємодії педагог – особистість можна говорити про ситуацію присвоєння дитиною вже готового соціального досвіду, системи цінностей, способів діяльності та інше. У другому випадку педагог допомагає дитині самій усвідомити, визначити або уточнити, свої цілі, бажання, потреби, проблеми. Вихователь організовує взаємодію школяра зі світом, ставить його в ситуацію самовизначення, що вимагає самостійного творчого рішення. При визначенні позиції педагога в дитячому колективі слід завжди виходити з поваги до особистості, цінності,

неповторності кожної індивідуальності, будувати відносини на основі співробітництва, взаємодії, визнання свободи кожної людини» [21].

Адже в сучасному стані розвитку України освітній зміст української мови є дуже важливим для національно-патріотичного виховання підростаючого покоління, для формування світогляду, що ґрунтується на глибоких культурних і духовних традиціях народу, для виховання національної гідності та духовності. Передумовами виховання у дітей старшого дошкільного віку почуття людської гідності, особливо національної, є шанобливе і вимогливе ставлення вихователя (батька, матері), що спонукає вихованців завжди відстоювати свою гідність перед іншими; знання історії власної родини, знання історії своєї країни, знання своєї культури, знання життя видатних особистостей, знання багатства рідної мови.

Отже, одним із основних освітніх завдань, визначених Законом України «Про дошкільну освіту», є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, національних традицій і звичаїв, поваги до рідної мови, поваги до своєї нації, українських цінностей, цінностей інших країн і народів, свідомого ставлення до себе, свого довілля та оточуючих людей.

Базовий компонент дошкільної освіти (2021) враховує історичний підхід до національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку та визначаються основні напрями: «народознавчий, українознавчий та краєзнавчий. Виховання у дитини любові до Батьківщини бере свій початок із виховання любові та поваги до малої батьківщини, рідного краю, міста або села, до рідної домівки» [4]. Отже, можемо стверджувати, що саме краєзнавчий матеріал має вагомий виховний потенціал, а вихователі закладів дошкільної освіти повинні його використовувати у навчально-пізнавальній, пошуково-дослідницькій, суспільно корисній діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Патріотичне виховання старших дошкільників із використанням краєзнавчого матеріалу ґрунтується на таких засадах: «організація сприятливих педагогічних умов для формування у дитини власного оцінного ставлення до явищ, подій та фактів, що відбуваються в Україні та залучення дітей до суспільно-корисної діяльності; використання у роботі з дітьми діяльнісного підходу з метою пізнання природи місцевої культури, традицій та звичаїв; організація самостійної діяльності дітей на заняттях з використанням краєзнавчого матеріалу (аплікація, малювання, ліплення, складання казки чи оповідання та ін.); організація взаємодії із місцевими органами влади з метою залучення дітей до участі у загальноміських заходах та державних святах, знайомства старших дошкільників із носіями культурних та національних традицій у народних ремеслах, піснях та танцях; організація предметно – розвивального середовища у закладі дошкільної освіти з використанням краєзнавчого матеріалу (куточок краєзнавства, державна символіка, предмети ужиткового мистецтва, національні костюми, куточок народного побуту чи фольклору, інші предмети, що мають культурну цінність)» [108, с.227-231].

Універсальним педагогічним новаторством, цілісною системою, загальною спрямованістю якої забезпечення процесу розвитку, виховання та освіти дітей дошкільного та молодшого шкільного вік засобами інтеграції та наступності освітнього процесу, його методів, форм і засобів є безперечно Авторська «Інтегрована особистісно-орієнтована технологія у закладах дошкільної освіти та у початковій школі» професора С. Якименко (з 1994 по 2020 рр. – проведено експеримент по впровадженню авторської інтегрованої технології: Всеукраїнський рівень (за наказом МОН України №27 від 20.01.03). Регіональний рівень (за наказом управління освіти і науки Миколаївської облдержадміністрації №331 від 21.06.03) (Додаток Л). Нукова та практична цінність зазначеної технології полягає в методологічній основі теорії наукового пізнання про єдність процесів, взаємовпливів і взаємозалежностей явищ об'єктивної дійсності, інтеграції системи наукових

знань, що дає цілісне уявлення про сутність як реальної дійсності у цілому, так і найбільш загальних педагогічних проблем (Рисунок 2.3.1).

Досліджуючи питання проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників засобами впровадження інноваційної авторської Інтегрованої особистісно орієнтованої технології нами вивчено особливості панування змісту патріотичного виховання старших дошкільників. Варіативна освітня програма, «Світ, в якому Я живу» для дітей старшого дошкільного віку розроблена авторським колективом під керівництвом професора С. Якименко. Програма структурована на інтегрованому підході, який базується на об'єднанні п'яти сфер життєдіяльності: «Людина і природа», «Людина і суспільство», «Людина і культура», «Людина, наука і техніка», «Людина і Всесвіт» (Додаток М). Інтегрований підхід до реалізації змісту навчальних програм дозволяє педагогам-практикам відійти від традиційної системивикладання, зробити акцент на наданні дитині свободи вибору та самостійності в пізнанні різних сфер життєдіяльності. Особлива цінність зазначеної Програми полягає в тому, що вона практично вирішує проблему неперервності та наступності дошкільної та початкової освіти в контексті основних концептуальних засад Нової української школи. Дотримання принципу наступності між дошкільною освітою та початковою, побудова програми за авторською інтегрованою технологією дає можливість забезпечити якість процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників.

Як зазначалося вище, однією з умов підвищення ефективності процесу виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах патріотизму впродовж досліджуваного періоду є оновлення змісту підвищення кваліфікації педагогів дошкільних навчальних закладів із зазначеного виховання. Авторська технологія професора С. Якименко надає пріоритетного значення підвищення психолого-педагогічної компетентності вихователя процесу впровадження інтегрованої особистісно орієнтованої технології. У комплексі науково-практичних проблем Державна національна програма «Освіта»

(«Україна ХХІ століття») професійна діяльність педагога посідає провідне місце зі своєю системно-функціональною природою.

Важливим чинником реформування освітньої галузі в Україні є професійна компетентність педагогів, які можуть вирішувати завдання у комплексі освітнього процесу шляхом інтеграції загальноосвітніх, спеціальних знань, психолого-педагогічних, дидактичних і методичних знань.

С. Якименко вважає, що «для реалізації зазначених вище завдань необхідно звільнитися від упереджених стереотипів мислення, котрі заважають сприймати суперечливий світ, що міняється, з усіма його реаліями, об'єктивно підходити до розв'язання його гострих проблем. Тому актуальним є постійне моделювання образу педагога, що враховує процеси сучасного суспільного розвитку інтегративні тенденції в освіті, спрямовані на розвиток особистості дитини та творчу педагогічну діяльність як умову її становлення» [138]. Концептуальна модель «педагог-універсал» в інтегрованих системах реалізує свої основні ідеї на практиці у трьох взаємопов'язаних аспектах. На думку С. Якименко, «інтеграція змісту освітньо-виховного процесу зумовлює такі вияви педагогічної творчості, як прагнення до нового; накопичення досвіду різних форм творчої діяльності; розвиток дослідницьких навичок педагога, необхідних сучасній дошкільній освіті для втілення в життя ідей варіативності змісту освіти, її індивідуалізації; оволодіння активними методами; відмова від стереотипів, стимулювання нестандартних підходів до рішення педагогічних завдань; спрямований і систематичний розвиток умінь ставити педагогічні завдання, адекватно їх вирішувати, знаходити нові оригінальні способи рішення; розвиток здатності сприймати та усвідомлювати передовий педагогічний досвід; формування адекватної «Я» - концепції» [138]. На думку С. Якименко, важливе значення має інтеграція виховних засобів в ЗДО, до яких автор відносить: кімнату казок, кімнату природи, театральну студію, світлицю, художній музей, хореографічну кімнату, відеотеку, що дозволяє

дитині старшого дошкільного віку побачити «широкий» світ та одухотворити його, тим сами розвивати патріотичні почуття.

У контексті проблеми виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку цінною є думка І. Бега, який визначив норми інноваційної освітньої технології, що включає спілкування як універсальний засіб духовно-морального розвитку в процесі становлення особистості. Тому педагогам необхідно розвивати вміння вирішувати проблеми міжособистісного спілкування егоцентричних та ціннісно-орієнтованих учнів. Організація навчально-виховного процесу на засадах гуманізму вимагає від педагогів поваги до гідності кожного учня, заохочення мотивації дитини до саморозвитку, вимогливості та примирливості, справедливого оцінювання здібностей, знань та поведінки дитини, надання педагогічної підтримки у складних ситуаціях, уникнення конфліктів з дитиною, прислуховування до її думки та довіри, що забезпечує очікувані результати.

Забезпечення педагогами наступності між дошкільною та початковою освітою потребує впровадження нестандартних форм взаємодії з вихованцями, однією з ефективних, цікавих, новітніх методів організації освітньої діяльності є лепбукінг [62], який, на нашу думку, забезпечить належний рівень виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку. На основі високого рівня професійної інноваційної компетентності вихователь трансформує методи виховання дитини в сучасних умовах модернізації освітньої системи та розвитку суспільства, формує нове уявлення у дитини старшого дошкільного віку про культуру, яка пов'язана з феноменом проектної культури, як одного із вимірів рівня культури українського народу. В умовах становлення особистісно-орієнтованої освітньої парадигми метод проектів став ефективним доповненням до інноваційних педагогічних технологій, що сприяють розвитку особистості учня як суб'єкта діяльності та суспільних відносин.

У сучасному освітньому середовищі важливим є включення в освітній процес ЗДО певних методів навчання (активних методів). Такі освітні методи

- це стиль демократичної взаємодії, заснований на діалозі, спрямований на самостійний пошук істини та сприяючий формуванню критичного системного мислення, спонтанності та креативності [137].

Перспективою розвитку системи виховання основ патріотизму старших дошкільників в умовах НУШ є впровадження інтегрованого освітнього процесу в дошкільній освіті. Авторська Інтегрована особистісно орієнтована технологія важлива і сучасна як для педагогічної теорії, так і для практики, оскільки її актуальність відповідає соціальним вимогам до освітнього процесу і зорієнтована на формування успішної особистості, соціально активної, патріотично вихованої. Як і кожній технології, інтегрованої технології притаманні такі характеристики як концептуальність, системність, ефективність, керованість, відтворюваність.

З метою визначення перспективи розвитку системи патріотичного виховання старших дошкільників у контексті забезпечення її ефективності, продуктивності та наступності в новій українській школі, нами було здійснено аналіз зазначеної педагогічної проблеми на веб сайтах закладів дошкільної освіти різних регіонів України. З вищесказаного можна зробити наступні висновки, що незважаючи на те, що заклади дошкільної освіти знаходяться в різних регіонах України, їх колективи єднають педагогічні інновації щодо відповідності технологій, методів, форм, засобів і прийомів сучасному інформаційному середовищу, оновленню культури творчої, національно-патріотичної складової процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників. Так, Веб - квест «Україна очима дітей» (Додаток Н), проведений зі старшими дошкільниками, забезпечив розширення знань дітей про Батьківщину, державні символи України, створивши виховне середовище патріотично орієнтованого змісту. Крім традиційних методів, засобів і прийомів (наочних (ілюстрація, демонстрація), словесних (перегляд, обговорення фотоматеріалів, розповідь-пояснення, бесіда) вихователі використали інтерактивні методи (метод «Коло ідей», рольову гру (журналісти, декламатори, співаки, фотокореспонденти), метод інтеграції

змісту і видів діяльності, навіювання, переконання). Аналізуючи перелік обладнання, яким, користуються педагоги, особливо комп'ютери, програмне забезпечення, що забезпечує показ відео та слайдів, онлайн-карт України, ілюстрації, назви зупинок і загадок, Герб України, Прапор України, аудіозапис пісень про Україну, відео мультфільм «Квітуча Україна», нами зроблено висновок, що зазначена інтерактивна форма виховання патріотизму старших дошкільників забезпечила актуалізацію знань про Україну, мотивацію до пізнавальної діяльності, створила емоційно-позитивне середовище, яке наповнило почуття дітей гордістю за свою Батьківщину. Підводячи підсумок веб-квесту вихователі показали дітям презентацію «Мальовнича Україна» та узагальнили зміст діяльності під час гри, розгадавши кросворд «Вітчизна» [86, с. 56-69].

При реалізації Базового компонента дошкільної освіти педагоги стикаються з проблемою навчити дітей ставити цілі та завдання, знаходити шляхи їх вирішення і, головне, знаходити інформацію, необхідну для вирішення проблем. У цьому контексті перед вчителями постає виклик пошуку нових, нестандартних форм взаємодії зі своїми учнями. На зміну традиційному навчанню приходять продуктивне навчання, спрямоване на розвиток творчих здібностей і викликання інтересу до творчої діяльності дітей дошкільного віку. Перспективним способом вирішення цієї проблеми є зошити, книги або папки будь-якої форми і тематики, в які оригінально вставлені різні міні-книжки, віконця, картинки та ігри. Саме лепбук відповідає всім вимогам до створення предметно-розвиваючого середовища: інформативний, багатофункціональний, художньо-естетичний, доступний та забезпечує ігрову, пізнавальну, дослідницьку та творчу активність всіх вихованців.

Отже, на підставі зазначеного вище, нами зроблено висновок, що в сучасному освітньому просторі важливою є активна імплементація в освітній процес закладів дошкільної освіти концептуальних засад, нових підходів і практик Нової української школи щодо розвитку системи патріотичного

виховання старших дошкільників на основі дотримання принципів наступності і неперервності.

У 20-роки ХХІ століття проєктування розвитку системи патріотичного виховання в ЗДО викликане перш за все процесом євроінтеграції, актуалізацією людиноцентричних концепцій виховання, інтенсифікацією інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому просторі Нової української школи, *школи виховання компетентностей* дитини у ХХІ столітті.

У сучасних умовах реалізації Концептуальних засад реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», метою якої є безперервність всіх її рівнів з максимальним урахуванням індивідуальних, фізичних, психічних, інтелектуальних особливостей дитини кожної вікової групи, актуалізується багаторічний практичний педагогічний досвід дошкільних закладів освіти міста Миколаєва щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти засобами авторської Інтегрованої особистісно-орієнтованої технології професора С. Якименко.

На основі історико-педагогічного дослідження теорії і практики виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ- на початку ХХІ століття, здійсненого нами проєктування перспективи підвищення ефективності зазначеного процесу виникла наукова потреба в розробці та обґрунтуванні експериментальної педагогічної моделі. Наукове рішення щодо використання методу педагогічного моделювання пояснюється необхідністю запропонувати педагогам-практикам ЗДО оптимальне конструювання цілісної системи підвищення ефективності процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ.

Експериментальна педагогічна модель розглядається як сукупність природно і функціонально пов'язаних компонентів, що утворюють цілісну педагогічну систему процесу виховання основ патріотизму у дітей старшого

дошкільного віку. Основну структуру процесу виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку розкриває блок моделі. Модельний блок відтворює взаємодію між елементами цього процесу відповідно до його функціонального призначення, які характеризуються узгодженістю, доповнюють один одного, взаємно підсилюють один одного і гарантують цілісність процесу.

Основними компонентами розробленої експериментальної педагогічної моделі є мета, підходи, принципи, блоки, організаційно-педагогічні умови, форми, методи, компоненти, критерії, їх показники та очікуваний результат. Експериментальна педагогічна модель виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ містить такі блоки: концептуально-цільовий, методологічний, змістово-технологічний та результативний.

Концептуально-цільовий і методологічний блоки експериментальної моделі відображають мету, завдання, зміст, методологічні підходи, принципи, виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ відповідно до основних нормативних документів і розроблених сучасних педагогічних концепцій виховання особистості.

Оновлена державою нормативно-правова база патріотичного виховання дітей та молоді в Україні у зв'язку з військовим станом чітко визначає перед освітньою галуззю найважливіший пріоритет національно-патріотичного виховання, основною метою якого є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, своєї Батьківщини, держави та власної нації. Указом Президента України від 18.05.2019 №286/2019 затверджено Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні, що потребує моделювання ефективної системи патріотичного виховання *на основі зміни парадигми* – від словесно-споглядально-абстрактного до активного, дієвого, співпричетного. Кабінет Міністрів України затвердив

першу «Державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 року», метою якої є вдосконалення та розвиток комплексної державної політики національно-патріотичного виховання шляхом формування та зміцнення громадянської ідентичності України. У жовтні 2020 року стала чинною Постанова Кабінету Міністрів України № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020 – 2025 роки». Відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства», 16 лютого 2022 року в Україні вперше відзначатиметься День єднання. Наказом Міністерства освіти і науки України від 23.06.2022 № 586 внесені зміни до наказу «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641.

Державна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Базовий компонент дошкільної освіти, Закон України «Про дошкільну освіту», Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» визначають пріоритетність особистісної орієнтації в освіті. У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» зазначено, що метою Нової української школи є виховання інноваторів та громадян, здатних на основі морально-етичних принципів і набутих знань, умінь і навичок приймати відповідальні рішення та розв'язувати необхідні проблеми.

Концептуально-цільовий блок експериментальної педагогічної моделі виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ є системоутворювальним і визначає функціонування всіх інших складових. Метою експериментальної моделі є підвищення ефективності процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному

просторі НУШ. Пріоритетним завданням є створення інноваційного освітнього середовища в ЗДО на засадах партнерської соціальної взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу та з метою виховання у старших дошкільників любові до своєї родини, до Батьківщини, толерантного ставлення до представників інших національностей і формування ціннісного ставлення до історії України, її культури, традицій, звичаїв, символів і мови. З метою досягнення визначеної мети експериментальної моделі нами застосовано наукові підходи: особистісно-зорієнтований, компетентнісний, діяльнісний, гуманістичний, акмеологічний, системний, інноваційний, аксіологічний, культурологічний.

Особистісно-орієнтований підхід уможливорює врахування вихователем індивідуальних особливостей кожного старшого дошкільника як суб'єкта виховання основ патріотизму. Метою впровадження особистісно орієнтованого підходу до виховання основ патріотизму старших дошкільників є психолого-педагогічна допомога дитині в становленні її суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації та набуття досвіду соціальної взаємодії.

Компетентнісний підхід до процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників передбачає аксіологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну та інші складові результати освітнього процесу, що відображають набуття дитиною досвіду емоційно-ціннісного ставлення.

Реалізація діяльнісного підходу до виховання основ патріотизму старших дошкільників спрямована на зміщення акцентів з пасивного сприйняття дітьми змісту патріотизму на активні патріотичні вмотивовані дії, спрямовані на набуття практичного досвіду. Експериментальна педагогічна модель діяльнісної педагогіки оптимізує вплив на взаємодію і взаємовплив інноваційного виховного середовища і старшого дошкільника завдяки збагаченню його суб'єктивного досвіду.

Основи патріотизму у дітей старшого дошкільного віку є першочерговою ознакою нових виховних цілей і найсуттєвішою ознакою

нового педагогічного мислення, що підтверджує полісуб'єктність зазначеного процесу. Гуманістичний підхід полягає в оптимістичному ставленні вихователя до дітей і ставленні до них як до самостійних суб'єктів, здатних діяти відповідно до власних рішень, бажань і переконань. Тобто педагог виходить з того, що поведінка кожної дитини має особистісний сенс, на якому має будуватися виховний процес.

Системний підхід до проєктування експериментальної моделі визначає її структуру, взаємозв'язки елементів, їх супідрядність, ієрархію, цілісність розвитку, різних типів зв'язків та зведення їх в єдину теоретичну картину системи виховання основ патріотизму старших дошкільників. Інноваційний підхід є важливим у вихованні основ патріотизму старших дошкільників завдяки оновленню змісту, методів і засобів, форм патріотичного виховання старших дошкільників.

Орієнтованість процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників на систему національних, загальнолюдських і родинних цінностей досягає педагогічного результату засобами аксіологічного підходу до зазначеного процесу.

Культурологічний підхід передбачає усвідомлення педагогами ЗДО процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників як культурного процесу, що здійснюється в культуровідповідному освітньому середовищі та, який сприяє залученню дітей до опанування духовною та матеріальною культурою українського народу на засадах використання засобів сучасної та традиційної етнічної культури: українського фольклору, творів народного мистецтва, традицій, обрядів, народних свят. Педагогічною основою кожного з наукових підходів є провідна ідея формування патріотичної вихованості старшого дошкільника, оновлення змісту, форм і методів зазначеного процесу.

Змістово-технологічний блок є найважливішим в нашій експериментальній педагогічній моделі виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України та забезпечує

реалізацію спрямованості змісту та розроблених і апробованих організаційно-педагогічних умов виховання патріотичних засад дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти: нормативно-правове та концептуальне визначення змісту та очікуваних результатів виховання основ патріотизму у старших дошкільників; забезпечення урізноманітнення форматів, методів і прийомів навчання дітей дошкільного віку основам патріотизму в закладах дошкільної освіти; оновлення змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів відповідно до нормативних вимог освітнього процесу.

Результативний блок експериментальної моделі включає знанневий, мотиваційний, діяльнісний компоненти, когнітивний, мотиваційно-ціннісний діяльнісно-поведінковий критерії та відповідні їм показники, що дозволить педагогам ЗДО відстежити динаміку ефективності процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників (Рис.2.7).

Отже, розроблена нами експериментальна педагогічна модель підвищення ефективності процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ здатна забезпечити успішність зазначено процесу за умов дотримання педагогами визначених в ній концептуальних, методологічних, змістово-технологічних компонентів.

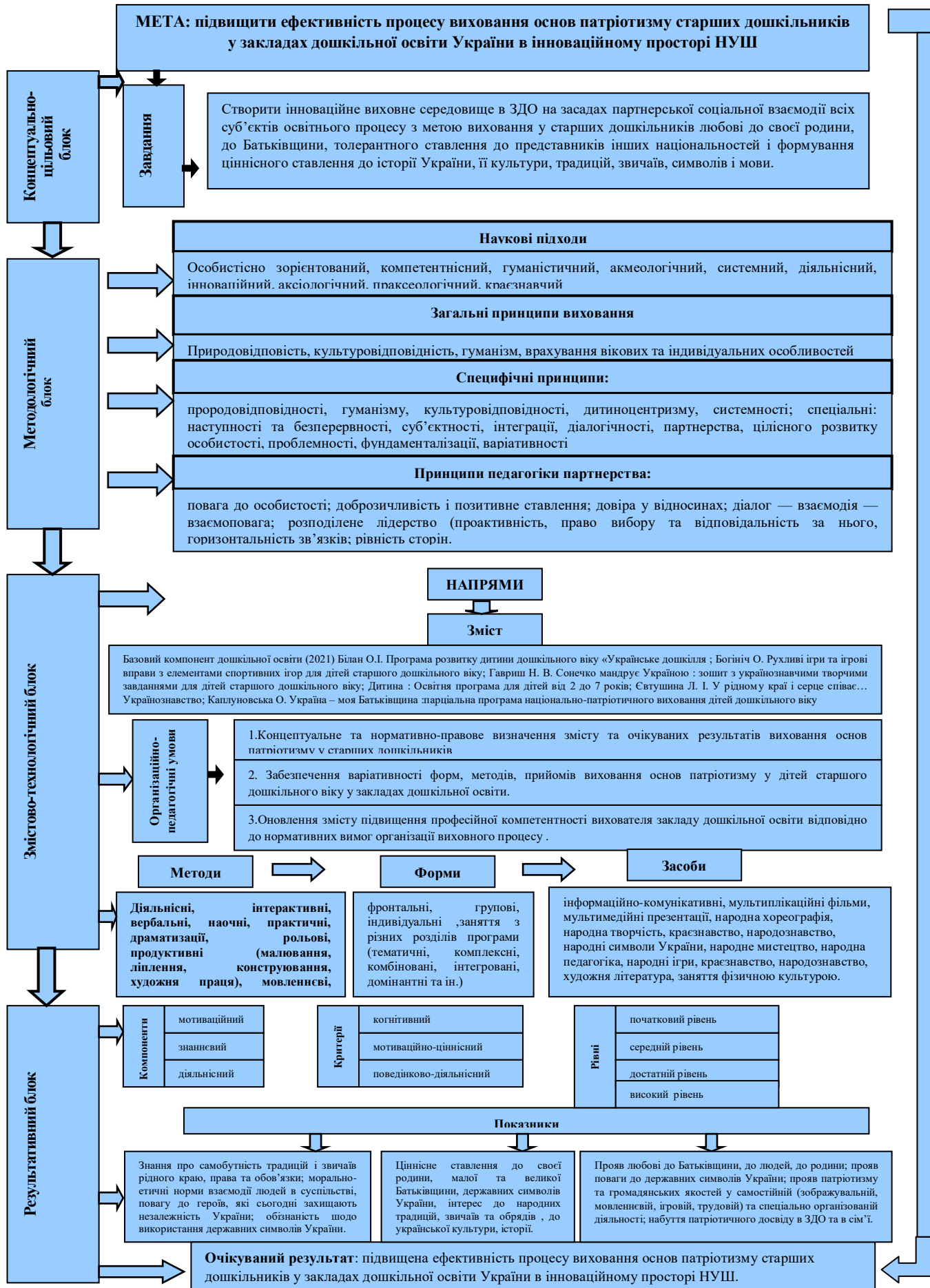

Рис. .2.7 Експериментальна педагогічна модель підвищення ефективності процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ

У педагогічній науці та практиці актуалізується проблема національного відродження системи виховання дітей і молоді, оскільки у сучасних умовах розвитку України українознавче наповнення змісту освіти має велике значення для національно-патріотичного виховання підростаючого покоління та формування світогляду, що ґрунтується на глибоких культурних і духовних традиціях народу.

Висновки до другого розділу

В основу визначення організаційно-педагогічних умов виховання патріотичних основ дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти кінця XX - початку XXI століття покладено системний підхід, який передбачає початок цього процесу з оновлення його змісту, формату, методів і прийомів та зміну стратегії виховної діяльності вихователів відповідно до визначених державою концептуальних і нормативно-правових документів.

Організаційно-педагогічні умови основ патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти наприкінці XX - на початку XXI століття були такими

- концептуальне та організаційне визначення змісту та очікуваних результатів базового патріотичного виховання дітей дошкільного віку;

- забезпечення урізноманітнення методів, прийомів, форм виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти протягом досліджуваного періоду.

- оновлення змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти протягом досліджуваного періоду відповідно до законодавчих вимог до організації навчального процесу.

У контексті розробки першої організаційно-педагогічної умови здійснено аналіз основних чинників формування державою змісту виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку у період з 1991 року по 2000 рік. По-перше, виникла необхідність визначити конкретні цілі і завдання патріотичного виховання дітей, створення відповідного освітнього середовища в навчальних закладах, а по-друге, варто зазначити, що враховуючи обставини, в державі виникла потреба у розробці нових стратегій для цілеспрямованого та ефективного процесу виховання члена громадянського суспільства, який би став громадянином-патріотом України, які б були реалізовані в концепції. Так, у 1993 році на замовлення Міністерства освіти України колектив учених розробив й опублікував проєкт

«Концепції дошкільного виховання в Україні» (за редакцією Л. Артемової), основною ідеєю якої була розбудова національного дошкільного закладу.

Отже, зміст дошкільної освіти тісно пов'язаний з культурою суспільства, спрямований на збереження дитячих субкультур, орієнтований на дитячі цінності та інтереси, постійно змінюється під впливом різних чинників. Враховуючи основні тенденції розвитку освіти, найпершим завданням є оновлення змісту професійного розвитку педагогів, а питання виховання патріотичних основ дітей старшого дошкільного віку слід розглядати як систему, спрямовану на психолого-педагогічні, методичні, спеціальні знання, практичні вміння та навички.

Зокрема, відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти регламентовано реалізацію завдань програми, зокрема через використання методів національно-патріотичного виховання: систематичні спостереження за навколишньою дійсністю, слухання правильно підібраної музики, малювання під час читання художніх творів, розглядання репродукцій картин, планові екскурсії визначними місцями своєї країни, відвідування музеїв та виставкових залів, бесіди з використанням методичних прийомів (запитання, порівняння, індивідуальні завдання, апеляція до дитячого досвіду), безпосереднє залучення дітей до покращення стану довкілля та охорони природи, участь дітей у традиційних народних святах, активне використання фольклору за різних обставин.

З метою покращення перспектив оптимізації процесу підвищення ефективності виховання основ патріотизму у дітей дошкільного віку в дошкільних навчальних закладах України, було розроблено експериментальну педагогічну модель такого виховання, яка в контексті нашого дослідження трактується як сукупність закономірних, функціонально пов'язаних компонентів, які утворюють цілісну педагогічну систему процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників.

Зроблено висновок, що пріоритетною концептуальною ідеєю НУШ, яку слід синхронізувати в освітньому процесі ЗДО є безперечно формування патріотично вихованого старшого дошкільника.

Основний зміст другого розділу висвітлено в таких публікаціях автора [69; 70; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. Аль-Хамадані Н.Д. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку як пріоритетний напрямок сучасної національної освіти / Н. Д. Аль-Хамадані, О. М. Вдович, Н. М. Сидоренко. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* (педагогічні науки). 2015. №7 (296) жовтень, частина друга. С. 180–186.
2. Аналітичний звіт за результатами дослідження / А.Є.Горський, О.Б. Буданова, І.В. Барматова, О.В. Овчар. Київ, 2013. 115 с.
3. Ашерев А.Т., Логвіненко В.Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів. Українська інженерно-педагогічна академія. Харків: УПА, 2005. 164 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) (2021). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponentadoshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення 9.11.2022)
5. Базовий компонент дошкільної освіти: Науковий керівник: А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в : Богущ А. М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н. В. та ін. Київ: Видавництво, 2012. 26 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
7. Бех І. Патріотизм має бути дієвим. Сучасний підхід до патріотичного виховання. *Дошкільне виховання*. 2016. № 8. С.2–3.
8. Бичкова О. Формування національної та громадянської свідомості особистості. *Дошкільний навчальний заклад*. 2015. № 2. С. 6–12.
9. Біла книга національної освіти України / За ред. В. Г. Кременя. Київ: ТОВ «Інформаційні системи». 2010. 342 с.
10. Богущ А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2002. 281 с.
11. Богущ А. Розвиток українського мовлення у дошкільників / Програма для дошкільних закладів. Київ: Радянська школа, 1991. 48 с.

12. Богуш А. М. Підготовка студентів до здійснення наступності дошкільної і початкової ланок у системі безперервної освіти. *Наука і освіта: наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України*. Одеса, 2009. № 4. С. 61–63
13. Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника. *Педагогіка і психологія*. 2000. № 1. С. 5–10.
14. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навч. посіб. Київ: Вища школа, 2002. 407 с
15. Бондаренко Н. Б. Формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної історико-культурної спадщини. дис... к-та пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2007. 239 с.
16. Боровська О. Токарева Т. Формування громадянської компетентності дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 6. С. 58.
17. Бугаєць Н. А. Танець як засіб виховання / Засоби навчання та науково-дослідної роботи: зб. наук. праць. Харків, 2000. Вип. 14. С. 119–126.
18. Вдовичин Т. Я. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов для забезпечення навчального процесу майбутніх фахівців у педагогічному університеті/ URL: <http://lib.iitta.gov.ua/1135/1> (дата звернення 20.09.2022)
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / авт.-уклад. Бусел В. Київ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
20. Виготський Л. С. Питання дитячої психології. СПб.: СОЮЗ, 1997. 224 с.
21. Виховна перспектива URL: <https://knigi.studio/vospitatelnyiy-protsess/vihovna-perspektiva-121988.html> (дата звернення 5.07.2022)
22. Войцехівський О. Л. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності за напрямком «Охорона та захист державного кордону». *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 4. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_4_10 (дата звернення 13.09.2022)

23. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 576 с.
24. Вульфсон Б.Л. Стратегія розвитку образования на Западе на порогое ХХІ века. Москва: Издательство «УРАО», 1999. 208 с.
25. Герус Л. М. Українська народна іграшка: навч. посіб. Київ: Балтія-Друк, 2007. 64 с.
26. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь. 1997. 373 с.
27. ДАТО, фонд 348 (Товариство «Просвіта»).
28. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО), фонд 2.
29. Додаток. до листа МОН України. від 19.04.2018
<https://www.pedrada.com.ua/article/2345-zabezpechennya-nastupnost-zdo-ta-nush>
(дата звернення 12.12.2022)
30. Дяченко Н.О. Організаційно-педагогічні умови формування вмінь розв'язувати педагогічні задачі у майбутніх викладачів педагогіки в умовах магістерської підготовки URL:
<https://nadiadyachenko.wordpress.com/2013/10/02> (дата звернення 14.09.2022)
31. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
32. Єжова О. О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя*. 2014. №3. С. 39–43.
33. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посіб. для студ. вищ. закл. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
34. Житник Н. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки бакалаврів економіки у коледжі II рівня акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Кривий Ріг, 2001. 223 с.
35. Жорник О. Використання дидактичних ігор у навчанні. *Рідна школа*. 2002. №4. С. 63–64.
36. Зайцева І. В. Мотивація учіння студентів: монографія. Ірпінь, 2000. 191с.

37. Закон України «Про дошкільну освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення 3.12.2021)
38. Закон України «Про загальну середню освіту». *Освіта України*. 1999. № 25. С. 5.
39. Закон України «Про освіту» URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/> (дата звернення 3.12.2022)
40. Звернення Президента Володимира Зеленського до українців і народів світу. <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-volodimirazelenskogo-do-ukrayinciv-i-73777> (дата звернення 9.03.2023)
41. Іграшки-мотанки: навчально-методичний посібник. / Г.В. Резніченко. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2012. 104 с.
42. Інструктивно-методичні рекомендації «Про організацію національнопатріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах» (додаток до листа МОН від 25 липня 2016 р. №1/9-396). *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 8. С. 52–57.
43. Калинчук О.В. Роль і місце занять з хореографії в естетичному вихованні молодших школярів. *Мистецтво в сучасній школі : проблеми, пошуки*. Випуск IV / За загальною редакцією професора М.В.Вовка. Івано-Франківськ, 2010. 234 с.
44. Каплуновська О. М. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О.М. Каплуновська, І.І.Кичата, Ю.М.Палець; за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 72 с.
45. Каплуновська О. Програма національно-патріотичного виховання дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2016. № 8. С.11.
46. Касярум К. В. Формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи. Збірник наукових праць. Частина 1. 2011. С. 99–105.
47. Кисіль Н.В. Школа маленьких патріотів. Проект освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Харків: Вид. група «Основа», 2016. 221 с.

48. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика: Учеб. пособие для студ. сред, пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. 416 с.
49. Кокуева Л. В. Воспитание патриотизма у детей старшего дошкольного возраста : дисс ... канд. пед. наук : спец. : 13.00.01, 13.00.07. Ярославский государственный университет. Ярославль, 2002. 228 с.
50. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук.ред. О.Л.Кононко. Київ: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.
51. Кононенко В. І. Національно-культурний компонент у системі формування сучасної мовної особистості. Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. Ч. 2. Харків: «ОВС», 2002. 416 с.
52. Кононко О. Л. Про Базову програму розвитку дошкільника «Я у Світі» *Дошкільне виховання*. 2008. № 1. С. 3-6.
53. Концепція Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р. *Дошкільне виховання*. Київ: Світич, 2010. № 9.
54. Концепція дошкільного виховання (проект). Київ, 1993. 16 с.
55. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді: додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2015 р. № 641. URL : <http://don.kievcity.gov.ua/files/2015/6/17/contserciya.pdf> (дата звернення 17.05.2020)
56. Концепція розвитку дошкільної освіти на 2010–2016 рр. (проект). *Дошкільне виховання*. Київ : Світич, 2010. № 2.
57. Костянтинова О. Виховуємо патріотів / О. Костянтинова, О. Харитонович, П. Абба. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 10. С. 11–24.
58. Кравченко Г.Ю. Метод проектів у розвитку якості дошкільної освіти / Г.Ю. Кравченко, Н.Ф. Кугуєнко. Харків: Вид-во «Ранок», 2016. 176 с.

59. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття. *Педагогіка і психологія*. 2003. № 1. С.7–8
60. Кривоніс М. Л., Добротій О.Л. Патріотичне виховання в ДНЗ. Харків: Вид-во «Ранок», 2015. 192 с.
61. Кудикіна Н.В. Українські народні дитячі ігри малих форм. *Палітра педагога*. 2008. № 2. №3. С.3–5.
62. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етнорегіону): дис. ... к-та пед. наук : 13.00.08. Івано-Франківськ. 2008. 287 с.
63. Левківська К. В. Теоретичні основи інтеграційних процесів в освіті. *Вісник Житомирського університету*. Випуск 54. 2010. С. 177–181.
64. Лепбук. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Лепбук> (дата звернення 12.11.2022)
65. Ліненко А.Ф. Теорія і практика формування готовності студентів педагогічних вузів до професійної діяльності: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.04. Київ: ін-т педагогіки АПН України, 1996. 371 с.
66. Лист МОН від 16.06.2016 №1/9-315 «Щодо організації освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році» URL: <https://drive.google.com/file/d/0B89nhJ7u8fIPQUFwN3Z1Z25EOWc/view> (дата звернення 17.05.2022)
67. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення: Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ: ЕксОб. 1999. 304 с.
68. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор: дис... к-та пед. наук: 13.00.02 / Південноукраїнський педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 1995. 186 с.
69. Лушпай Т. І. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти. *Virtus: Scientific Journal*. 2020. № 45. С. 88–91

70. Лушпай Т.І. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. *Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень*: матеріали міжнародної студентської наук. Конф. (Т.2), 25 вересня, 2020 р. Івано-Франківськ, Україна: Молодіжна наукова ліга. С. 83–84.
71. Лушпай Т.І. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку під час української революції 1917-1921 рр. *The 8th International scientific and practical conference «Science and Innovation»* (September 9- 10, 2020) Nika Publishing, Liverpool, Great Britain. 2020. С.85–90
72. Лушпай Т.І. Виховання у дошкільників почуття любові і поваги до своєї країни в умовах сьогодення. *Science and practice: implementation to modern society*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції м. Манчестер, Великобританія 4-5 червня 2021 р. Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2021. С. 189–191
73. Лушпай Т.І. Наступність у патріотичному вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практ. конф. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи*. 29 листопада 2022 р. Житомир. 2022. С. 192-195.
74. Лушпай Т.І. Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ- початок ХХІ століття). *Науковий журнал «Академічні студії*. Серія «Педагогіка» Випуск 4, 2022. С. 178–182
75. Лушпай Т.І. Стан виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в період 1939-1941 рр. *Трансформація суспільних наук: соціально-економічний, лінгвістичний, політичний та ІТ-виміри*: матеріали міжнародної наукової конференції (Т.1), 11 вересня, 2020 рік. Дніпро, Україна: МЦНД. С. 51–53
76. Лушпай Т.І. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної

освіти (кінець XX – початок XXI століття). *Вісник науки та освіти*. 2023 №8 (14). 2023. С. 615–624

77. Лушпай Т.І. Теоретико-методологічні засади формування професійно-педагогічної культури в майбутніх фахівців дошкільної освіти в умовах ЗВО. *The 4th International scientific and practical conference “Modern problems of science, education and society”* (June 19-21, 2023) SPC “Sciconf.com.ua”, Kyiv, Ukraine. 2023. С. 395–399

78. Лушпай Т.І. Теоретичні основи виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XIX-початок XXI століття). *The 1st International scientific and practical conference “Modern problems of science, education and society”* (March 26-28, 2023) SPC “Sciconf.com.ua”, Kyiv, Ukraine. 2023. С. 505.

79. Методичні рекомендації по підготовці та відзначенню 180-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Жовтнева районна державна адміністрація Миколаївської області, відділ освіти. Районний методичний кабінет. Упорядник: Могильда Т. Київ, 1993. 16 с.

80. Михайлова К.В., Заєц К.Л. Патріотичне виховання дошкільників на сучасному етапі. *Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євро інтеграційних процесів* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Мукачево: Вид-во «Карпатська вежа», 2015. Т. 1. С. 183–185.

81. Мусієнко В.С. Формування почуття патріотизму у дітей у дошкільних навчальних закладах України (1930-1991рр.): дис....к-та пед..наук: 13.00.01. КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»; Тернопільський нац. пед. ун-т імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2018. 210 с.

82. Мусієнко В.С. Особливості патріотичного виховання дітей у дошкільних закладах України (1958 – 1991 роки). *«Молодий вчений»*. 2016. № 2(29). С. 313–316.

83. На шляху до української національної школи / Ред. кол. : В. Панасюк, М. Яворський, М. Людкевич. Львів, 2000. 88 с.

84. Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Харків: Вид.група «Основа», 2009. 176 с.
85. Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.О.Максимової, М.А.Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2016. у 2-х ч. Ч.ІІ. 201 с.
86. Назаренко Г. Методика підготовки педагогів до патріотичного виховання учнів. *Школа*. 2011. № 4 (64). С. 8–13.
87. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку в інтересах сталого розвитку: навч.-метод посібн. URL: <https://dorobok.edu.vn.ua/file/get/1590> с. 37 (дата звернення 10.05.2022)
88. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки: матеріали Всеукраїн. наук.-прак. Інтер.-конф., 20 жовт. – 20 листоп. 2015 р. / упорядн.: Л. Шелемей, Л. Келембет, О. Фляк, О. Риндич. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. 284 с.
89. Низковська О. Іграшка в центрі уваги педагогічної спільноти. *Дошкільне виховання*. 2018. Вип. 1. С. 9–11.
90. Олексюк О., Заволока С. Формування любові до рідного міста у дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2017. №44 (59). С. 380–385.
91. Освітня платформа «Всеосвіта» URL: <https://vseosvita.ua/webquest/templates> (дата звернення 12.02.2023)
92. Основний фонд архіву Тернопільського національного педагогічного університету: URL: <https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/arkh-v.php>
93. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами художнього слова. Укладання збірки творів. file:///C:/Users/user/Desktop/2023%20%D1%80%D1%8B%D0%BA%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%8B%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5.pdf (дата звернення 25.05.2023)

94. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентнісний підхід / За загальною редакцією Г.В. Беленької, О.А. Половіної. Монографія. Київ: Видавництво, 2015. 244 с.
95. Піроженко, Т. О. Дошкілля в контексті безперервної освіти. С. Д. Максименко (Ред.). *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти*: Матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 року, С. 410–415.
96. Плачинда С. Сучасний український націоналізм як ідеологія. *Літературна Україна*. 1992. 23 лип. С. 7.
97. Пляцок А.О., Олійник В.В. Використання технології «лепбук в роботі з дошкільниками. Навчально-методичний посібник. Вінниця: КУ «ММК», 2017. 45 с.
98. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: «Академвидав», 2004. 456 с.
99. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 №1556-VII URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 02.10.2021)
100. Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (нова редакція) від 22.05.2021 № 615 URL.: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennyabazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>. (дата звернення: 02.10.2021)
101. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. 40 с.
102. Програма з розвитку українського мовлення дітей для дошкільних закладів з російським мовним режимом / під ред. О. Хорошковської, В. Мовчанюк. Київ, 1991. Ч. I. 25с.
103. Програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом / за ред. Н. Дзюбишиної-Мельник. Київ, 1993. 24 с.
104. Реалізація принципу народності у формуванні національно-мовленнєвої особистості старшого дошкільника засобами української народної іграшки /

- О.Трифорова, Ю. Самоделова // *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 191–196. URL: file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/Nvmdup_2016_2_39.pdf (дата звернення: 02.10.2021)
105. Розвиток українського мовлення дошкільників / Упор. К.І. Стрюк Кириченко. Київ: Радянська школа, 1991. 70 с.
106. Русова С. Дидактика. Вибрані педагогічні твори. Кн. 2. Київ: Либідь, 1997. 318 с.
107. Савченко Л.Л. Патріотичне виховання дітей як один з пріоритетних напрямів виховної роботи у ДНЗ. *Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22 – 23 травня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 65–69
108. Савченко Л.Л. Підготовка майбутнього вихователя до патріотичного виховання дошкільників крізь призму поглядів В.О. Сухомлинського. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2015. № 4. С.227–231.
109. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4–5.
110. Серьожникова Р.К., Пархоменко Н.Д., Яковицька. Л.С. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. Київ: Центр навч. літератури, 2003. 243 с.
111. Сивцева А. С. Определение содержания понятия «педагогические условия» методом контент-анализа. *Вісник Житомирського державного університету*. 2014. № 4. С. 139–143.
112. Стаєнна О.О. Виховання громадянських якостей у дітей старшого дошкільного віку н традиціях рідного краю: автореф. дис. ... к-та пед. наук: спец. 13.00.08. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Луганськ., 2013. 19 с.

113. Становлення внутрішньої картини світу дошкільника: монографія/ Т.О.Піроженко, С.О. Ладивір, О.О. Вовчик-Блакитна та ін.; за ред.Т. О.Піроженко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 236 с.
114. Стельмахович М.Г. Народне дитинознавство. Київ: Знання. 1991. 34 с.
115. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. Київ: ІЗМН, 1997. 232 с.
116. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки: методологія, теорія, практика (кінець ХІХ – ХХ століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01; 13.00.08. Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2011. 595 с.
117. Степанова Т.М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець ХІХ-ХХ століття): Монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2011. 424 с.
118. Столяренко О. В. Виховання гуманності у підлітків у позакласній роботі з народознавства: дис.... к-та пед. наук : спец. 13.00.01. Київ, 1994. 285 с.
119. Стягунова О.О. Використання ідей української народної педагогіки у дошкільних навчальних закладах Донеччини в 60 – 90-х роках ХХ століття: 13.00.01; дис. ... к-та пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2012. 297 с.
120. Сухорукова В. М. Як виховати патріота. Харків : Вид-во «Ранок», 2015. С. 3–27
121. Тарасова О. О. Таємничий світ ляльки-мотанки. Київ: Либідь, 2015. 200 с.
122. Тімець О. Значення краєзнавства на різних етапах розвитку суспільства. *Рідна школа*. 2002. № 8-9. С. 27–33
123. Ткаченко А.В. Художній образ як ключове поняття в естетичному вихованні. *Наука і освіта*. 2016. № 12. С. 63–67.
124. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Спалах, 2004. 271 с.
125. Трифонова О. С. Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. Одеса: СВД Черкасов М.П., 2008. 207 с.

126. Трифонова О. С. Проблема національно-патріотичного виховання дошкільників у працях Алли Богуш (за період 1990 – 2018 роки). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 3 (128). Одеса, 2019 С. 98–103 DOI <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2019-3-14> (дата звернення: 02.10.2021)
127. Трифонова О.С., Самоделова Ю.Є. Реалізація принципу народності у формуванні національно-мовленнєвої особистості старшого дошкільника засобами української народної іграшки / *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. - 2016. № 2. С. 191–196. URL: file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/Nvmdup_2016_2_39.pdf. (дата звернення: 02.10.2021)
128. Трифонова О.С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку: монографія. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 467 с.
129. Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). Київ, 2000. 270 с.
130. Україна – козацька держава/ ред. Недяк В. В.; Наукові ред. Щербак В. О., Федорук О. К. К.: Емма, 2004. 1215 с.
131. Філімонова Т. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*, Том 5, № 27, (2020). С. 163–167.
132. Філософія освіти : навчальний посібник / за заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
133. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986. 768 с.
134. ЦДАВОВУ у Києві, фонд 3972 (Фонд Українського високого педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова)

135. Чередніченко С. В. Розвиток культурологічної складової змісту дошкільної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): Дис... к-та пед. наук зі спеціальності: 13.00.08. Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2022. 217с.
136. Шкрєбтієнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури: канд. пед. наук : 13.00.08 / Людмила Петрівна Шкрєбтієнко; наук. кер. Н. І. Богданець-Білоskalенко; Державний заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2019. 298 с.
137. Шмоніна Т. А., Глухов Т.А. Сучасні підходи до розуміння поняття «педагогічні умови». URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_59/13.pdf. (дата звернення 03.05.2023)
138. Якименко О. В. Патріотичне виховання в ДНЗ. Київ: Основа. 464 с.
139. Якименко С. І. Універсальність педагогічного новаторства: інтегрована особистісно-орієнтована технологія в закладах освіти. У 2 ч. Ч. 2: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2020. 464 с.
140. Якименко Т. Як народжується любов до Батьківщини. *Дошкільне виховання*. 2014. №11. С. 23–24.
141. Якименко.С.І. Любисточок. Сценарії занять в дошкільних навчальних закладах. Тернопіль: Підручники і посібники,1996. 32 с.
142. Яницька О. Ю. Українські народні рухливі ігри для дітей старшого дошкільного віку. Рівне, 1992. 132 с.
143. Bondarenko N. V., Vaskovskaya E. E., Kosianchuk S. V. Dialogization as a resource of language learning in the context of updating traditional teaching methods. *Humanitarian Balkan Research*. 2021. №5, 1(11). Pp. 10–15. DOI: 10.34671/SCH.HBR.2021.0501.0001. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724617>. (дата звернення 9.11.2022)

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичні узагальнення та організаційно-педагогічні умови здійснення базової патріотичної освіти дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ - початок ХХІ ст.). Результати дослідження показали, що поставлені завдання були вирішені, і стали основою для наступних висновків:

1. На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних, історичних матеріалів та нормативно-правової бази досліджено теоретичні засади проблеми виховання патріотичних основ дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти України другої половини ХХ - початку ХХІ століття. Історико-педагогічні проблеми засад патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти України в зазначений період актуалізована необхідністю комплексного аналізу педагогічних ідей періоду незалежності України, їх переосмислення та інтерпретації, що вимагає моделювання наукового підходу до оновлення змісту, методів, форм і засобів цього процесу.

Науково обґрунтовано два послідовних етапи трансформації змісту педагогічних ідей вітчизняних учених у досліджуваний період щодо виховання основ патріотизму старших дошкільників, які виокремлені з врахуванням змін у законодавчій базі галузі дошкільної освіти, що стало чинником трансформації мети, завдань, змісту, принципів зазначеного процесу.

2. Здійснено дефінітивний аналіз ключових понять дослідження, зокрема: «виховання», «патріотизм», «патріотичне виховання», «патріотичне виховання старших дошкільників», що дало підстави для авторського визначення поняття «виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку» як організований, цілеспрямований процес засвоєння особистістю дитини національних цінностей і культурних норм, формування національної та громадянської свідомості і самосвідомості, патріотичних переконань і дій в інтересах народу і країни, готовності до захисту

Батьківщини.

3. Досліджено соціально-педагогічні та соціально-історичні передумови виховання патріотичних основ дітей старшого дошкільного віку в дошкільних навчальних закладах України (кінець ХХ - початок ХХІ ст.) та з'ясовано, що становище Української держави в період досліджування характеризувалося складними соціально-економічними та геополітичними викликами, пов'язаними з відсутністю інтеграції патріотичної ідеології, пошуком єдиної виконавчої влади у державі, зміною традиційних соціальних структур та вдосконаленням патріотичного виховання дітей. У духовно-культурному житті України в цей період спостерігаються три суперечливі процеси. Це перегляд, переосмислення і переоцінка основних поглядів, настанов і принципів діяльності, що діяли донедавна; повернення до традиційних цінностей національної культури; відтворення релігійно-національних форм світосприйняття; проникнення на національну територію та адаптація нових ціннісних систем, характерних для духовно-культурного життя західної цивілізації.

4. Окреслено науковий підхід дослідниці до тлумачення поняття «організаційно-педагогічні умови» та в контексті досліджуваного питання визначено такий феномен як цілісний, динамічний та інтегрований педагогічний процес. Він являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених зовнішніх і внутрішніх умов освітнього середовища в закладах дошкільної освіти та є результатом цілеспрямованого відбору, проектування і реалізації концептуального змісту, методів і організаційних форм виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.

На основі історико-педагогічного аналізу розроблено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови для виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ - початок ХХІ ст.): зокрема, концептуально-нормативне визначення змісту та очікуваних результатів виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку; забезпечення урізноманітнення форм, прийомів, методів

виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти впродовж досліджуваного періоду; актуалізація наступного змісту.

5. З метою проєктування перспективи підвищення ефективності процесу старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ розроблено та теоретично обґрунтовано експериментальну педагогічну модель, яка розглядається у контексті нашого дослідження як сукупність закономірних, функціонально пов'язаних компонентів, які утворюють цілісну педагогічну систему. Внутрішню структуру процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників розкривають блоки моделі, які відтворюють взаємодію між елементами зазначеного процесу відповідно до їхнього функціонального призначення та характеризуються послідовністю, взаємно доповнюють і взаємообумовлюють один одного та забезпечують при цьому цілісність процесу. Основними компонентами розробленої експериментальної педагогічної моделі є мета, підходи, принципи, блоки, організаційно-педагогічні методи, форми, умови, компоненти, критерії, їх показники та очікуваний результат. Експериментальна педагогічна модель виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в інноваційному просторі НУШ містить такі блоки: концептуально-цільовий, методологічний, змістово-технологічний та результативний.

Перспективними й актуальними залишаються питання забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти щодо патріотичного виховання старших дошкільників та учнів початкової школи.

ДОДАТКИ

Додаток А

РІШЕННЯ КОЛЕГІЇ МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОЇ ОСВІТИ УРСР

10 серпня 1990 р.

Протокол № 7/5 Про концепцію середньої загальноосвітньої школи Української РСР

Колегія розглянула проект концепції загальної середньої школи республіки, підготовлений науковим колективом НДІ педагогіки УРСР, і вирішила: 1. Схвалити проект концепції середньої загальноосвітньої школи Української РСР та опублікувати його в газеті „Радянська освіта”. 2. Рекомендувати обговорити на серпневих конференціях 1990 року дану та альтернативні концепції: львівських освітян („РО” від 29 червня) і „Педагогіку народознавства” („РО” від 27 липня). 3. НДІ педагогіки УРСР (т. Ярмаченко М.Д.) до 1 листопада ц. р. спільно з управліннями і відділами Міністерства народної освіти доопрацювати концепцію з урахуванням результатів її обговорення. В.о. міністра В. Ю. Тараненко **КОНЦЕПЦІЯ** середньої загальноосвітньої школи Української РСР. За всіх часів школа була моделлю суспільства, провідним інститутом виховання підростаючого покоління.

Вона формує й оберігає національну культуру, невідривна від національного ґрунту і коріння свого народу, тому організацією, змістом і формами роботи має відповідати національно-культурним потребам України, а національне самовизначення школи є необхідною умовою її розвитку. * Концепція середньої загальноосвітньої школи УРСР, розроблена колективом науковців НДІ педагогіки УРСР (директор – М. Д. Ярмаченко, заступник – С. У. Гончаренко), після обговорення на колегії 10 серпня 1990 р. була схвалена Міністерством народної освіти УРСР і рекомендована для публікування в газеті „Радянська освіта” з метою обговорення на серпневих учительських конференціях.

Неминучим наслідком вульгарного розуміння принципу єдиної школи була жорстка централізація всіх сторін її життя, яка призвела до відчуження школи від суспільства і національної культури народу, до втрати школою національних традицій, до дискредитації вивчення рідної мови, літератури, тисячолітньої історії свого народу.

Зі школи вжиття виходила молодь, позбавлена національної свідомості й гордості, вихована в дусі квазі патріотизму й ультра інтернаціоналізму, зневаги до етнічного самовідчуття, протиставлення йому загально радянського, в дусі вульгарно-соціологічного ототожнення поза національного із загальнонародним. Школа завжди є національною, тобто зміст освіти в ній, форми й методи навчання та виховання повинні будуватися з урахуванням багатовікової історії народу, на основі його національної культури, особливостей і традицій, збагачених загальнолюдською, інтернаціональною культурою. Спроби формування поза національної, т.з. загально радянської школи без будь-яких національних ознак і особливостей призвели до кризових явищ, охарактеризованих вище.

У сучасних умовах школа виступає важливим фактором відродження нації, виховання в молоді почуття національної свідомості й гідності, активним засобом боротьби з національним нігілізмом, з проявами комплексу національної неповноцінності, нижчості, відступництва від своєї нації. *Вихідними положеннями нової концепції школи є:* – забезпечення суверенності згідно із законодавством, структурою і змістом навчання й виховання системи народної освіти на Україні; – спрямування змісту й організації навчально-виховної роботи в школі на формування національної самосвідомості, органічне поєднання в діяльності школи національної культури з інтернаціональною, загальнолюдською культурою; – забезпечення вихованцям обсягу знань на рівні, що його засвоює випускник школи індустріально розвинутих країн; – відмова від нав'язування школі політичних чи релігійних ідеологічних догм і доктрин; – організація навчально-виховного процесу на основі максимального врахування і розвитку

індивідуальних здібностей, нахилів, обдарованості дітей; – автономність школи у виборі форм і методів навчально-виховного процесу.

Мета, завдання і структура загальноосвітньої школи УРСР
Загальноосвітня школа є одним з найважливіших компонентів системи безперервної освіти, яка надає всім громадянам республіки реальні можливості для продовження навчання і вибору життєвого шляху згідно з покликанням, прагненням, інтересами та здібностями кожного. Головна мета школи Української РСР – формування і розвиток особистості глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукових знань про природу, людину, суспільство, почуттям національної самосвідомості, готової до вибору свого місця у подальшому житті.

Ключовими напрямками оновлення школи республіки є: реалізація в навчанні та вихованні підростаючого покоління ідеї народності на основі засвоєння позитивних традицій національних культур – українців та інших народів, що проживають на Україні, відродження ролі школи в розвитку культури народу; демократизація всіх сторін шкільного життя, перетворення школи з відомчої ідеологічної установи в громадянсько-державний інститут, відхід від жорсткого одержавлення і регламентації її діяльності, широкий розвиток самодіяльних начал, залучення громадськості до визначення і здійснення шкільної політики; індивідуалізація навчально-виховного процесу, тобто організація його з урахуванням здібностей, нахилів, інтересів дітей та їх інтелектуального, фізичного і психічного розвитку; диференціація, яка передбачає варіативність змісту, форм і методів навчання та виховання і спрямована на всебічне стимулювання розвитку здібностей кожної дитини, формування гармонійно розвиненої особистості.

Єдина за своєю сутністю, метою і завданнями, основним змістом навчання і виховання загальноосвітня школа республіки функціонує у вигляді навчальних закладів різних типів:

У сучасних умовах школа об'єктивно виступає провідним фактором залучення молоді до національної культури і традицій. Тут закладаються

основи національної самосвідомості, прищеплюється любов до рідної мови, повага до свого народу, його історії і культури. В діяльності школи органічно поєднуються елементи національного, інтернаціонально-радянського й загальносвітового.

Кожна людина має глибоко відчувати приналежність до свого народу і водночас усвідомлювати себе громадянином республіки, країни й суб'єктом світової цивілізації. Нехтування національними почуттями, яке тривалий час культивувалося, спроба розчинити їх у штучно створеній загальносоюзній культурі призвели до помітних деформацій у шкільній політиці, до втрати школою національної культуротворчої функції. Рішуче подолання у шкільній практиці такого підходу – найважливіша умова гармонії національно-інтернаціональної свідомості особистості. Споконвічність, первинність культурно-історичної традиції народу, її діалектична єдність із загальною людською культурою є вихідним принципом при конструюванні змісту освіти і всієї виховної діяльності школи.

Національний компонент змісту освіти має включати знання рідної мови й літератури, історії свого народу, його традицій, звичаїв та ідеалів, витоків і особливостей української культури, усної народної творчості, знання про суспільний і державний устрій України, її міжнародне становище, населення, природні умови і ресурси, економіку, науку, культуру, про культуру та побут інших народів, що проживають на території України, сучасні етнічні процеси. Ці знання розкриваються як в обов'язкових навчальних предметах, так і в предметах за вибором учнів, у факультативних курсах.

У результаті засвоєння змісту освіти підрастаюче покоління має усвідомити, що воно належить до народу, історія якого сягає у глибоку давнину, багата славними сторінками і видатними представниками, що цей народ вільнолюбний і дружелюбний, талановитий і працьовитий. У контексті національної культури формується й інтернаціоналізм як переконання, а не як агітаційна теза чи догматичне твердження. Найближча людині історія – це

культура свого народу, своя земля, людина найбільш чутлива до тих зв'язків з іншими народами, які виявилися у найскрутнішу для її народу годину, торкнулися безпосередньо її власної сім'ї. Усвідомлення характеру цих зв'язків породжує відповідну зворотню реакцію: повагу чи зневагу, дружлюбність чи ворожість, доброзичливість, милосердя чи презирство. Національне самовизначення школи вимагає широкого відображення національних елементів у її виховній діяльності, відродження краєзнавчої роботи у всіх можливих напрямках, залучення учнів до активної участі в збереженні й охороні святинь свого народу, пам'ятників історії, культури і природи, до освоєння традиційних ремесел і народних промислів.

У навчально-виховному процесі школи має широко використовуватися вироблена тисячоліттями мудрість народної педагогіки, виражена в усній народній творчості, в споконвічних загальнолюдських моральних засадах і нормах людини праці.

ДЖЕРЕЛО: ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 78, Рішення колегії Міністерства народної освіти УРСР „Про концепцію середньої загальноосвітньої школи УРСР” (10 серпня 1990 р.) арк. 69 – 88.

**ЗВЕРНЕННЯ КОМІСІЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР З
ПИТАНЬ НАРОДНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ, З ПИТАНЬ КУЛЬТУРИ ТА
ДУХОВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ДО БАТЬКІВ (1990)**

Шановні громадяни України! Дорогі матері і батьки!

Мине декілька тижнів, настане 1 вересня, і сотні тисяч наших дітей вперше переступлять поріг школи. Наша освіта має нині немало вад, наша школа зараз у занедбаному стані. Як і увесь український парламент, постійні комісії сповнені рішучості змінити цей стан на краще. Зробити це буде нелегко, але здійснити цю першочергову справу конче мусимо, бо знаємо, що саме від школи значною, якщо не вирішальною, мірою залежатиме, якою буде наша Україна в майбутньому. Сьогодні ми хочемо привернути увагу батьків, педагогів, усього суспільства до однієї з найбільших проблем виховання нашого молодого покоління – до проблеми мовної культури, культури спілкування, до стану нашої української мови в середовищі дітей.

Можливо, не варто у цьому зверненні вдаватися до детального, історичного і політичного аналізу і з'ясовувати, чому так сталося, що більшість українських дітей, які живуть у містах, не знають української мови. Але варто сказати, що зречення рідної мови, незнання історії рідного народу, забуття національних коренів стало однією з причин глибокої духовної і моральної кризи, яку переживає наше суспільство. Велика вина за це лежить і на батьках. Прикро усвідомлювати, що 1 вересня більшість знову поведе своїх малят не до українських шкіл. Ми не прагнемо до національної і мовної замкнутості, ми повинні створити суспільство високої мовної культури, де всі вільно та охоче спілкуватимуться і українською, й російською, й іншими мовами. Але свідоме небажання навчати дітей рідною українською.

Напередодні нового 1990/91 н.р. комісії з питань культури та духовного відродження звернулися до громадян України віддати дітей до

українських шкіл для навчання рідною українською мовою з метою утвердження української державності.

З 1 січня 1990 року набрав чинності „Закон про мови в Українській РСР”. Уже сьогодні частина вузів та технікумів почали поступовий перехід на навчання державною українською мовою. Наші парламентські комісії беруть під свій контроль упровадження плану переходу вищих та середніх спеціальних навчальних закладів на викладання українською мовою.

Згідно з цим планом, у республіці має бути в 1996 році в основному завершено поступовий перехід до викладання українською мовою у вузах, насамперед університетах, педагогічних і сільськогосподарських інститутах, інститутах культури і мистецтва, а також педучилищах, і до цього вже зараз слід готувати наших дітей. Ми житимемо в ситуації нового ставлення державних органів до ролі та долі української мови. Цьому сприятиме прийняття Верховною Радою УРСР „Декларації про державний суверенітет України”. Дорогі матері і батьки дошкільнят! Звертаємося до вас у ці історичні дні з проханням зробити для своїх дітей правильний вибір і віддати їх до українських шкіл. Це не закриє їм шлях до російської мови, але це відкриє шлях до мови свого народу, до невичерпних багатств нашої української культури. Ми знаємо, що сьогодні не скрізь є умови для відкриття українських шкіл. У цьому зв'язку нагадуємо, що Міністерство народної освіти УРСР зобов'язало директорів шкіл з російською мовою викладання відкривати українські класи при наявності 8–10 відповідних заяв батьків. Це відкриває реальні можливості для багатьох батьків, що вирішили навчати своїх дітей українською мовою. Такий їх вибір матиме значення не лише як суто мовний фактор, а й як крок до справедливості, як дія нашого національного відродження, як порятунок потоптаної культури українського народу, як поступ до нашої української державності. Зробіть вибір на користь ваших дітей, для майбутнього нашої України!

Джерело: Освіта. 1990. № 64 (4077), 10 серп. С. 1.

Додаток В

Верховній Раді України,

02.09.1991

Комісії з питань освіти і науки

Верховній Раді України Комісії з питань освіти і науки* 1. Відповідно до Акта про незалежність України Міністерство народної освіти України пропонує до тексту Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки „Про освіту” внести зміни щодо назви держави. Слова „республіка”, „республіканський”, „республіканського значення” відповідно змінити на „державна”, „державний”, „загальнодержавного значення”.

2. Узяти до уваги, що в діючому Законі „Про освіту” відсутні будь-які посилання на Конституцію і Закони Союзу РСР.

3. Відповідно до Постанови Верховної Ради України “Про департизацію державних органів, установ та організацій” у ст. 7 Закону “Про освіту” останній абзац вилучити.

Джерело: ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 122, арк. 72. // Міністр І. А. Зязюн Верховній Раді України, Комісії з питань освіти і науки (2 вересня 1991 р.)

Додаток Г

Дошкілля Києва - від минулого до сьогодення

(<https://don.kyivcity.gov.ua/content/istoriya-doshkillya-30-rokiv.html>)

У 1991 році у всіх функціонуючих садках обліковувалося 124,5 тис. дітей дошкільного віку – дошкільною освітою було охоплено 59% дитячого населення Києва (для порівняння показник по Україні становив 55%).

Район	Кількість закладів дошкільної освіти			Кількість вихованців у ЗДО		
	всього	комунальні	Відомчі	всього	У комунальних	У відомчих
Ватутінський	68	65	3	16033	15574	459
Дарницький	51	31	20	8861	4568	4293
Дніпровський	74	48	26	12546	9151	3395
Жовтневий	49	19	30	4609	2455	2154
Залізничний	56	41	15	6921	5386	1435
Ленінградський	79	54	25	15846	11108	4738
Ленінський	26	22	4	1901	1655	246
Мінський	81	74	7	17177	13311	3966
Московський	66	35	31	9295	5339	3956
Печерський	49	30	19	4192	1941	2251
Подільський	38	30	8	6021	5093	928
Радянський	51	31	20	5927	3305	2622
Харківський	40	30	10	8564	6655	1909
Шевченківський	70	43	27	6574	5620	954
ВСЬОГО:	798	553	245	124467	91161	33306

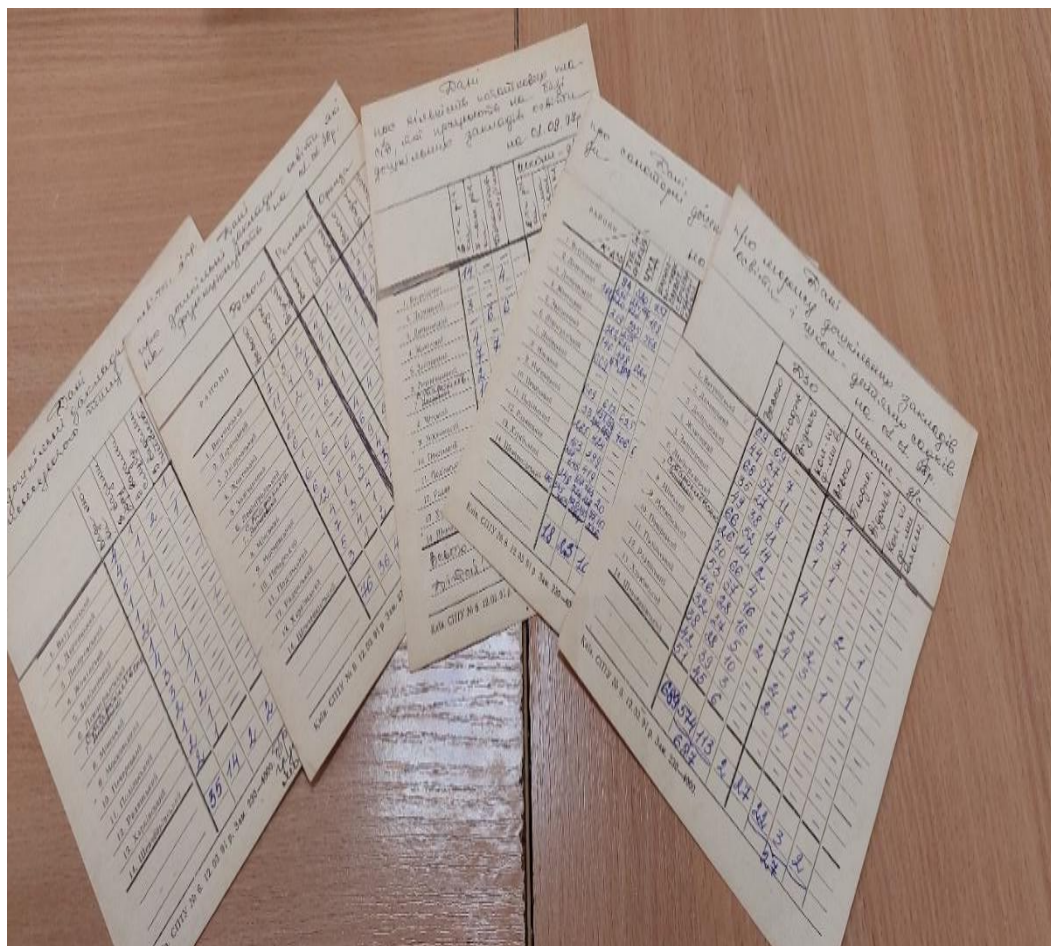
Дані

про кількості 99/3 і кількість
гудек на 1. 01. 1992р.

№ п/п ...	Наименование	Кількість 99/3			Кількість гудек		
		Рольово	Лино	Виготові	Рольово	Лино	Виготові
1.	ГУЧО						
2.	Ватулинский	68	65	3	16033	15574	459
3.	Дарницький	51	31	20	8861	4562	4293
4.	Днепровский	74	48	26	12546	9151	3395
5.	Львівський	49	19	30	4609	2455	2154
6.	Залізничний	56	41	15	6921	5386	1435
7.	Ленінградський	79	54	25	15846	1108	4738
8.	Ленінський	26	22	4	1901	1655	246
9.	Мінський	81	74	7	17174	13311	3966
10.	Московський	66	35	31	9295	5339	3966
11.	Печерський	49	30	19	4192	1941	2251
12.	Подільський	38	30	8	6021	5093	928
13.	Радянський	51	31	20	5924	3306	2692
14.	Харківський	40	30	10	8564	6655	1908
15.	Шевченківський	40	43	24	6574	5620	954
		798	553	245	124469	91161	33308

Проценти охоплення
дітей дошкільного віку суцільними
дошкільними вивченнями
(за даними державного коміте-
ту по стандартизації, метрології
та сертифікації)

№ з/п	Рік	% охоплення по Києву	% охоплення по Україні
1	1985	73 %	60%
2	1990	60 %	57%
3	1991	59%	55%
4	1992	59%	52%
5	1993	58%	49%
6	1994	57%	47%
7	1995	58%	44%
8	1996	58,8%	41,3%
9	1997	59,4%	35,9%
10	1998	61%	38%

У цей період в дитячих садках велика увага приділялась формуванню національної свідомості у дітей, тому в багатьох закладах впроваджувались експерименти та інновації, присвячені національним традиціям та промислам: - «Використання елементів національної вишивки на заняттях з праці», «Український орнаментальний розпис», «Українське козацтво», «Витинанки», «Лозоплетіння» тощо.

У 1998 році в багатьох закладах дошкільної освіти столиці реалізовувалась Програма екологічного оздоровлення дітей дошкільного віку «Екологічна дошкільна установа», розроблена Українським інститутом екології людини після 10 річниці аварії на Чорнобильській АЕС. У той період в дитячих садках, задіяних в експерименті, проводили обстеження стану здоров'я дітей, встановлювався індекс здоров'я кожної дитини, батькам надавали рекомендації щодо оздоровлення малюків, в дитячий раціон додавали рослинні фіто-чаї, вітамінізовані напої, мед.

У цей же період в садках активно запроваджувались методики М. Монтесорі, В. Сухомлинського, інтелектуальні ігри Б. Нікітіна, методика навчання читанню М.Зайцева, програма «Крок за кроком».

У столиці вперше розроблено освітню програму «Столична освіта. 2001-2005 роки», одним із розділів якої став проєкт «Дошкілля», спрямований на організацію розвивального середовища дитячих садків, фахову підготовку педагогів та забезпечення комплексом програмно-методичних матеріалів.

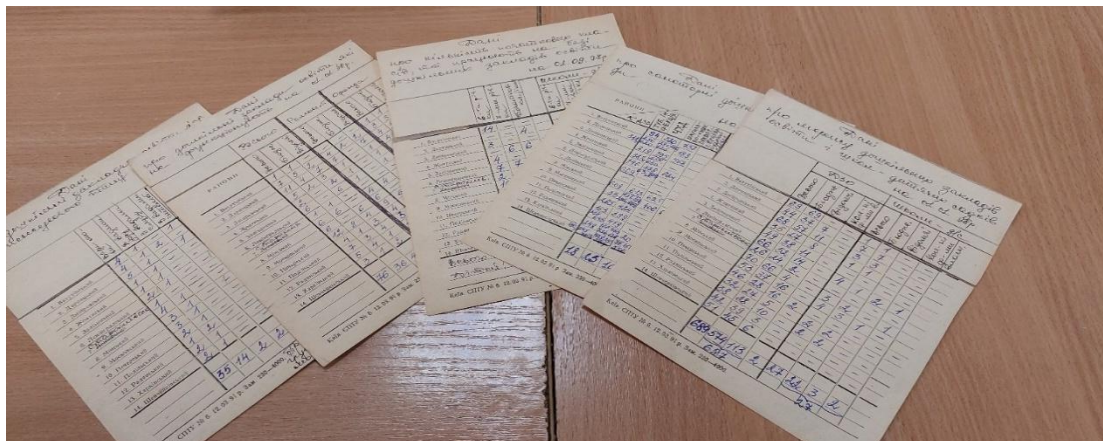
У цей період з метою популяризації дошкілля були започатковані та проведені міська виставка «Столична освіта на Хрещатику» (2001), на якій кожен район міста представляв здобутки дошкільної освіти, авторські ігри, методичні напрацювання для дошкільнят; міські конкурси, присвячені Дню Києва «Київський каштанчик» (2002, 2003) з організацією ігрових площадок та проведенням спортивних розваг для дітей дошкільного віку на Хрещатику; міський конкурс ділового одягу для помічників вихователів ДНЗ (2003) та конкурси методичних кабінетів та краще методичне забезпечення, конкурс авторської гри для дітей дошкільного віку (2004), конкурс кращих спортивних майданчиків та фізкультурних залів, конкурс професійної майстерності вихователів (2001) та кухарів і харчоблоків дитячих садків (2005); щорічні фестивалі «Hello English!» та «Співанкова райдуга дитинства», фізкультурне свято м'яча, щорічні районні змагання з плавання, фестивалі дитячої гри у рамках святкування Дня захисту дітей.

Для підвищення професійного рівня педагогів вже у першому десятилітті незалежності були організовані міські університети для керівників, міські науково-практичні конференції «Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку» (1998); «Ігрова діяльність дітей та шляхи її розвитку» (1999); «Проблеми фізичного виховання та розвитку дітей дошкільного віку», «Розвиток мовлення дошкільників та сучасні тенденції його вдосконалення» (2000); «Роль розвивального середовища у різнобічному повноцінному розвитку особистості дитини» (2003); «Сучасні

п'ятирічні діти: особливості розвитку» (2004); «Пріоритети розвитку дошкільної освіти столиці» (2010), міжнародну-науково-практичну конференцію «Інноваційні технології у гармонійному розвитку дитини дошкільного віку» (2010), міський науково-практичний семінар «Використання системи М. Монтесорі в умовах сучасної дошкільної освіти» (2005).

З метою підвищення професійної майстерності педагогів, поширенню найкращого досвіду серед дошкільних закладів міста в Департаментом освіти і науки організовані та проведені міський конкурс проєктів на кращу організацію роботи з батьками дошкільних навчальних закладів (2013), міська науково-практична конференція «Наступність дошкільної і початкової освіти: здобутки та проблеми» (2013); міський конкурс «Вихователь року» (2013), міську серпневу конференцію «Стандарт столичної освіти як основа ефективного розвитку дошкільної освіти міста Києва» (2013); запроваджено проєкт «Осередок довіри» (2013); Фестиваль педагогічної майстерності серед педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів «Калейдоскоп педагогічних ідей» (2015); міський конкурс організації санітарно-просвітницької роботи у дошкільних навчальних закладах (2015); міська педагогічна хвиля для керівників та медичних працівників дошкільних навчальних закладів «Організація медичного обслуговування в дошкільному навчальному закладі» (2015); міський конкурс Вернісаж педагогічних ідей з музично-естетичного виховання дітей дошкільного віку «Музична скарбниця» (2017); Ярмарок педагогічних ідей «Сучасне нетрадиційне обладнання для організації фізкультурно-оздоровчої роботи у закладі дошкільної освіти» (2017); міський Вернісаж педагогічних ідей та знахідок з національно-патріотичного виховання «Моя вулиця, місто, країна» (2016); міської Педагогічної панорами «Форми роботи з дітьми дошкільного віку з використанням інформаційно-комунікаційних технологій» (2016); міський конкурс проєктів «Сучасний Київ для дошкільнят» (2020); міський конкурс

на краще інклюзивне освітнє середовище в закладах дошкільної освіти «Освітній простір без обмежень».

Джерело: Дошкілля Києва <https://don.kyivcity.gov.ua/content/istoriya-doshkillya-30-rokiv.html>

Динаміка охоплення дітей 5-річного віку дошкільною освітою в 1995–2020 рр.

Загалом за часи незалежності спостерігається позитивна динаміка охоплення дошкільною освітою дітей цього віку: з 1995 р. їх частка постійно зростала. Так, у 1995 р. по Україні вона становила 54,5 %, у 2020 р. – 66,2 %. У сільській місцевості за період 1995–2020 рр. цей показник збільшився відповідно з 35,5 до 48,7 %, у міських поселеннях – із 64,2 до 75,2 % (рис. 1.3.4).

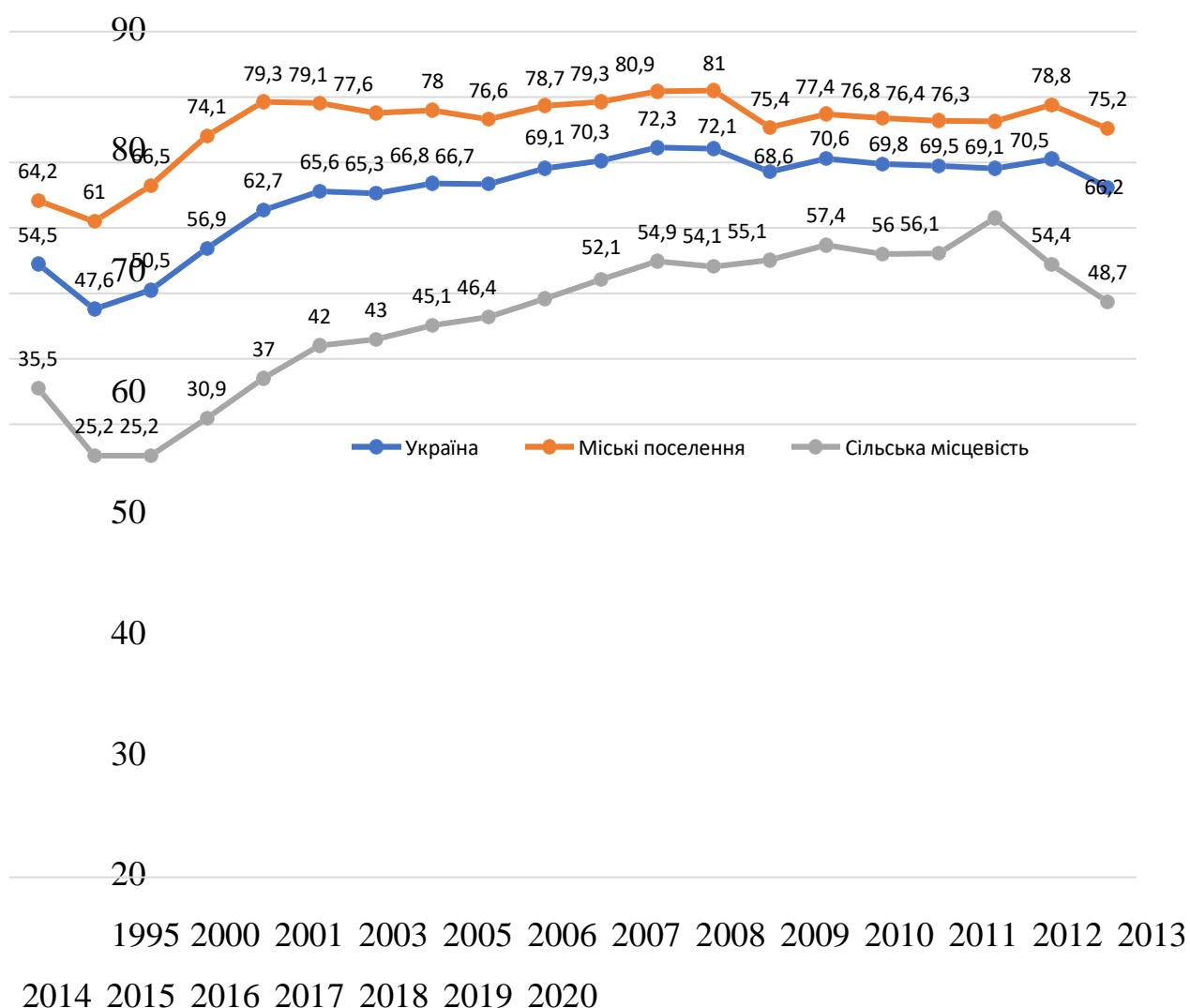

Рис. 1.3.4. Динаміка охоплення дітей 5-річного віку дошкільною освітою в 1995–2020 рр., % осіб від чисельності населення відповідного віку

Побудовано за даними Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Зміст

<i>Фотостенд "ДВ"</i>		<i>Теорія і методика</i>	
"Навчатися можна лише весело"	3	ВІЛЬЧКОВСЬКИЙ Е., БІЛЕНЬКА Г., БОГІНИЧ О. Лісові звірята взимку. Пізнання природи і природа рухів. Заняття для дітей середнього віку	20
<i>Офіційний відділ</i>		РУДНЄВ С. Самостраховка	22
Про базовий компонент дошкільної освіти. Інтерв'ю з Л. КОРМИЛИЦИНОЮ та О. КОНОНКО		ЦИМБАЛЮК М. "Курчата". Комплекс ранкової гімнастики для дітей трьох - чотирьох років	23
<i>Екологія дитини</i>		<i>Практика</i>	
ЮРОЧКІНА С. Валеологія для малят	9	МАЗУР З. Працевдатність — чинник нестабільний	24
<i>Стежина духовності</i>		<i>Тема для обговорення</i>	
ЮЗВАК Ж. Плекаймо високе в людині	10	КРИВОШИЯ Н. Малятам про економіку. Ознайомлення з працею дорослих як провідною економічною категорією	26
<i>Психологія на щодень</i>		<i>Свята і розваги</i>	
КОВРИЖНИХ Ю., СМОЛЬНИКОВА Г. Збагачуємо емоційну сферу дітей	12	ІВАНЮК Н. У гості до Діда Мороза. Фізкультурна розвага для старших дошкільнят ...	27
<i>Компенсуюче виховання і навчання</i>		<i>Госібник на конкурс</i>	
МАРЦЕНКІВСЬКА І., МАРЦЕНКІВСЬКИЙ І. Неконтактні діти. Індивідуальність чи хвороба?	14	ОЛІЙНИК Л. "Навчатися можна лише весело"	31
<i>Тотуємо до сучасної школи</i>		На 1-й стор. обкладинки: "Різдвом Христовим!" Фотоетюди Марії НОРИК	
ОЛІЙНИК Н. Казки про цифри	16		
<i>Актуальні проблеми</i>			
ЧЕПУРКО В. Дещо про метелика з фантастики, або Реалії сьогодення	18		

Зміст

Славні дати

Дідусь старенький, онучата
маленькі 3

Теорія і методика

КУЛАЧКІВСЬКА С. Провідні
детермінанти психічного роз-
витку дитини 4

ЛИСЕНКО Н. Практична еко-
логія 6

Стежина духовності

КОНОНКО О. Душевність, лю-
дяність, щирість 8

Родинна світлиця

АЛЕКСЄЄНКО Т. НАЗАРЕН-
КО А. Вплинути на дитину:
як? 10

Ялекаймо речу мову

ДЗЮБИШИНА-ЕЛЬНИК Н.
Культура україно-польської мови.
Бесіда першої Правильна
вимова слів" 12

Авторські теми фізичного вичня

ЄФИМЕНКО С. "Пошуках
скарбів" 14

Психологія щодень

КОВРИЖНІВ С. СМОЛЬНИ-

КОВА Г. Збагачуємо емоційну
сферу дітей 16

Практичному психологу

КУЗЬМЕНКО В. Керівник. Слов-
ничок психолога 18

Здоров'я

Отрута в яскравій обгортці 21

Подруга

ТИТАРЕНКО Т. Ці прикрі сірі
будні. Повсякденні психо-
логічні травми: як їх уника-
ти 22

Практика

МАЗУР З. Працевдатність —
чинник нестабільний 24

КЛИМЕНКО Н. "Моя робота —
то діти". Нотатки виховате-
ля 26

Свята і розваги

ДИМАНЬ Т. Тарас Шевченко —
України син 28

ІВАНЮК Н. "З Восьмим Березня
вітаємо ми усіх-усіх жінок!" 30

На 1-й сторінці обкладинки
фотоетюд **Костянтина ГОЛУ-
БЕВА**

Зміст

ЧЕПУРКО В. Ростити гуманістів. (Колонка редактора)	1	ло — наша спільна турбота)	17
ПРИХОДЬКО З. Бережемо мир і в іграшці	2	ГРЕГУЛЬ Л., ШОВКОВА Л. Щоб навчання було цікавим. Використання логічних ігор та вправ для розвитку пізнавальної активності старших дошкільників	18
Теорія і методика		ФЕДОРЕНКО Н. Журавка з подільського жита	19
ЯРИШЕВА Н. Єдність емоційного і раціонального. Природознавчий матеріал у виховному процесі	3	ЗЕРИЦЬКА А. Підхід диференційований, індивідуальний	20
ПРОСКУРА О. Обдарована дитина. Психологічний аспект проблеми	4	Картинна галерея «ДВ»	
СЕРИК Т. Навчаємо української мови. Засвоєння дошкільниками лексики та орфоепічних норм у дитячому садку з російським мовним режимом	6	Український живопис	
КОРЕНЕВ М. Забезпечувати емоційний комфорт	8	ТКАЧЕНКО М. «Весна». (На нашій вкладці)	21
ЛАДИВИР С. Доброта проти жорстокості. (Консультує практичний психолог)	9	Авторитет педагога	
Для становлення творчої особистості. «Дитина в дошкільні роки» — керівництво для вихователя і батьків. (Виховання і навчання: варіанти програм)	10	МІЩЕНКО Н. Право керувати	22
Наша пам'ять, наша слава		Як створити дитячий будинок сімейного типу, (Запитуйте — відповідаємо)	22
ЛОТОЦЬКИЙ А. Історія України для дітей	12	Казки доброго вечора	
РУСОВА С. Нові методи дошкільного виховання. (Педагогічна спадщина: погляд сьогодні)	13	САТАЛКІНА Е. Острів Квакражарт	23
СКУРАТІВСЬКИЙ В. Українські традиційні свята та обряди. (Духовні острови народу)	14	Родинна світлиця	
Актуальне інтерв'ю		ФЕДОРЧУК Н. Чарівні руки в малої Настусі	24
КОНОНКО О. Працюємо на практику	16	Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
Практика		ГОНЧАРУК Т., АНДРУСИЧ Н. У весняному гаї. Інсценівка за мотивами українського фольклору	26
СИМОН О. Школа-садок: враховуючи вік. (Се-		СЕНЧЕНКО Г. Рукавичка. Інсценівка за українською народною казкою для дітей 4—5 років	30
		Таємниця диво-квітки	31
		На нашій обкладинці	
		РУСИЧ Н. Пригоди мишенятка Тіка	32
		На 1-ій стор. обкладинки: Ними керує натхнення. Фотоетюд Л. ШОРИНОЇ	

Зміст

Офіційний відділ

- Жінка має знати свої права.
З Конвенції про подолання всіх
форм дискримінації щодо жі-
нок 3
- Державна грошова допомога
сім'ям з дітьми 5

Стежина духовності

- АРТЕМОВА Л. Освічені жінки
козацької доби 6
- СВЕРСТЮК Є. Осяяний ви-
соким небом. *Духовний світ*
Шевченка 8

Теорія і методика

- БРЕЖНЄВА О. "Цифри подо-
баються, а грати з ними важ-
ко..." *Дослідження пізнавальної*
активності дітей шестирічного
віку 10
- ВІЛЬЧКОВСЬКИЙ Е., БІЛЕНЬКА
Г., БОГНИЧ О. Весна прийшла
— радіймо. *Пізнання природи*
і природа рухів. Для середньої
групи 12

Валеологія для всіх

- ЮРОЧКІНА С. Щоб дбати, тре-
ба знати 14

Психологія на щодень

- КОВРИЖНИХ Ю., СМОЛЬНИ-
КОВА Г. Збагачуємо емоційну
сферу дітей 16

Ялекаймо рідну мову

- ДЗЮБИШИНА-МЕЛЬНИК Н.
Шануймось, панове! Культура
української мови. *Бесіда друга.*
"Правильне вживання слів" ...

До джерел

- МІЩЕНКО І. Писанки з апліка-
цією 8

Практика

- Збережемося, якщо збереже-
мо душі 8
- Жива екологічна газета 8
- Весняне первоцвіття. *Заняття-*
подорож для старших дошкіль-
нят 8

Свята і розваги

- ДОЦЕНКО Л. Весняна ман-
дрівка. *Дозвілля для старших*
дошкільнят 8

Подруга

- ЧЕПУРКО В. Самотня жінка
бажає познайомитися 8
- Домашні пологи Мінохорони
здоров'я визнало... але схвали-
ти не може 8
- РУДНЄВ С. Цілунок. Мелодія.
Слова — як дим 8

На 1-й сторінці обкладинки
фотоетюд Л. ШОРИНОЇ

Зміст

Актуальні проблеми

РАРАТЮК Г. На шляху оновлення 3

ДАРМАНСЬКИЙ М. Міцний фундамент — міцна система ... 4

ЧЕПУРКО В. Багатодітна сім'я. Чим їй допомогти? *Над цим працюють у Міністерстві в справах сім'ї та молоді*..... 5

Теорія і методика

ВОЛОДИНА-ПАНЧЕНКО Н. Друг маленького митця — комп'ютер 6

ВІЛЬЧКОВСЬКИЙ Е., БІЛЕНЬКА Г., БОГІНИЧ О. Літо краснее прийшло. *Пізнання природи і природа рухів*..... 8

Родинна світлиця

БУШАК В. Краплини здоров'я і сили, або Як годувати немовлят молоком матері 11

Проблеми сім'ї

АЛЕКСЕЄНКО Т. Батьківська стратегія. *Первинна соціалізація дитини у родинному середовищі* 12

Стежина духовності

МЕЛЬНИЧУК М. Світ правдивий і чистий. Духовність дитини

очима Софії Русової 13

Госібник на конкурс

ЛУЦЕНКО Н. Крамниця 14

Компенсуюче виховання і навчання

ГУРЛЄВА Т. Відхилення у поведінці й розвитку дошкільнят. Як їх уникнути 15

Ялекаймо рідну мову

ДЗЮБИШИНА-МЕЛЬНИК Н. Шануймось, панове! *Культура української мови* 16

Вундеркінд

СЕМЕНЧЕНКО П. Навчайте малят міркувати 17

Практика

НЕЙМУШИНА Н., ВОРОНЕЖСЬКА Н. Мета — гармонія 18

Свята і розваги

МИХАЙЛЕНКО Ю. Щастя тобі, Україно! *Святкове дозвілля до Дня незалежності для старших дошкільнят* 19

На 1-й стор. обкладинки фотоеюд **Костянтина ГОЛУБЕВА**

На 2-й стор. фото **Володимир ТАРАСОВА**

Зміст

Держава підтримує дошкілля	2	ГОРОПАХА Н. На основі поваги, довіри. Формування взаємин між вихователями і молодшими дошкільниками	3	Спеціальні дошкільні заклади і групи	ТАРАН І. Оселя добро-	Родинна світлиця	ПАВЛОВА Л. Мандріво на «край світу»
Фотостенд «ДВ»	3	ТРУСОВА О. Наслідуючи майстрів. Зображувальна діяльність дітей за мотивами українського декоративно-прикладного мистецтва	4	8 ти	Казки доброго вечора	Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
Карпати, Карпати...	19	НИКОЛАЙЧУК Г. Граматичні ігри	4	10	САТАЛКІНА Е. Острів Квакражарт		
Батьки і діти	3	МЕНАЛЮК Г. Народна математика	5	12	Полорожі у світ праці	16	ВЕРЕСОКІНА Н. Літні картинки. Фрагменти дозвілля для другої молодшої і середньої груп
Слово — науковцям	19	ДИЧКІВСЬКА І. У житті — через красу	5	10	Другої людини — ліс	18	Пригоди мишенятка Тіка
Рівненського педінституту і «дошкільникам» Рівненщини	19	Банк ідей	5	12	До джерел народних	20	ЛАЗАРЕНКО Н., МИЩЕНКО І. Композиції з черепашок. (Зробіть разом з дітьми)
МАЛИНОВСЬКА Н. Рядки з історії	4	Пропонують педагоги Дніпропетровщини	6	13	Світла вітха творчості	20	Запитуєте — відповідаємо
Будні кафедри	4	До уваги вихователів	6	14	Українське народознавство. Орієнтовна програма для дошкільних закладів	22	На 1-й стор. обкладинки
ЦИБУЛЬСЬКА Н. Чиста криниця	5	Допомагає практична психологія	8	14	КАЛУСЬКА Л. Ой на Івана, ой на Купала	24	Весела гра на воді. Фотостуд. О. ХИТРОВА
СОЛИМЧУК Л., МАТКОВСЬКА А. Для потреби і для душі	5			9	Дитина у Всесвіті		
Б. КОЛУПАЄВ. Підгрунття оптимізму — творча співдружність (Актуальне інтер'ю)	6			7	ДЕНИСЕНКО Н. Землерідна, ти — джерело сили		
ПОНІМАНСЬКА Т. Виховання особистості	8						

Зміст

Диплом і майстерність		СВТЮСВА Л., КРАВЧЕНКО К. — За програмою «Малютко»	14
КАШИРСЬКИЙ В. — Ччаться мудрості народної	2	Тести логічного мислення	
Фотостенд «ДВ»	3	Яка фігура наступна?	16
З чистих витоків	3	Подорожі у світ праці	
«Круглий стіл»	3	ТЮТЮННИКОВ А. — Степ, ліси і поля — розкіш моя	17
МИЩЕНКО Н. — Зростають ввічливі малята	4	Людина, вчений, громадянин	18
Дивосвіт природи		Народні символи	
ПОНОМОРЕНКО М. — Усміхнений сонях (Казка)	5	порога	19
На пульсі життя		ВЕДМЕДЕРЯ М. — Бабусина педагогіка	19
КІР'ЯКОВА Т. — Самоцвіти у «Кристаліку»	6	До уваги завідуючих дошкільними закладами	
Замкнуте коло	6	Розвиваюче середовище у дитячому садку	20
Теорія і методика		«Лелека»	22
СТАДНИК Г. — Вивчення пізнавальної активності дітей	7	На допомогу музкерівникові	
ДИЧКІВСЬКА І. — Прилучати до загальнолюдських цінностей. Виховання у дошкільників любові і поваги до матері	8	Музичне джерельце. Розділ з програми «Дитина»	25
АНТОНЕЦЬ М. — Стежка до дитячих сердець. В. О. Сухомлинський про дитинство у світі рідної мови, природи і національної культури	9	Казки доброго вечора	
Методичні розробки, конспекти, плани		САТАЛКІНА Е. Острів квакражарт	25
МАЦЮК Л. — І розвага, і навчання. Математичні заняття з використанням художнього слова	10	Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
На вашу книжкову полицю		Ярмарок. Дозвілля для старших дошкільників за мотивами українського фольклору (Розробила Т. СОЛОСИЧ)	26
МИЩЕНКО М. — Сіємо, щоб заврунилося	10	На 1-й стор. обкладинки: Перемога вихователки київського дошкільного закладу № 229 Людмили Петрівни Пужайло у міському конкурсі «Вихователь — активний учасник розбудови національного дитячого садка в Україні» — справжнє свято для всієї групи.	
ХАМУЙЛО Л. — Веселі зайченята. Гра-заняття для середньої групи	11		
Практика			
БІЛАН О. — Земля моя — земля моїх батьків	12		

Фото Л. ШОРИНОЇ

ЗМІСТ

ФОТОСТЕНД «ДВ»

ГАЛИЦЬКИЙ О. — Де живе казка
АКТУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю
Дошкільця: реальність і перспективи

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА

БОРОВА В., ЯКИМЧУК Р. Допомога і контроль. Індивідуальна робота з розвитку мовної активності дошкільця
МИХАЙЛЕНКО І. Щедрість душі — дітям
МАРОЧКО Г. Навчати і спрямовувати. Педагогічні умови розвитку гри на сільськогосподарську тематику

НА ВАРТІ ЗДОРОВ'Я

Коригуючі вправи для профілактики сколіозу, лордозу, кіфозу
Лікує гра

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ, КОНСПЕКТИ, ПЛАН

БОРОДАТА Л. Дітям про величину

ПРАКТИКА

Українські рушники
НАЗАРЯН Р. Рідна мова — джерело натхнення
ШКАРІНА Л. Шлях до мистецтва. (Лабораторія передового досвіду)

НА РОЗВОРОТІ

Запрошуємо у зоопарк

ВИХОВАТЕЛЮ — ПОМІЧНИК, МАЛЕЧІ — ДРУ

ПРОСКУРА О., МІЩЕНКО Н. Величальна улюбленій няні

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА: ПОГЛЯД СЬОГОДНІ

БОРИСОВА З., КАЛМИКОВА Л. Живі ідеї Яна Амоса менського. Про сімейне дошкільнє виховання. Про шкільну рідну мову

БОЛТІВЕЦЬ С. Освітництво Бориса Грінченка

З НАРОДНИХ ДЖЕРЕЛ

ПАХАЛЮК Н. Калита, або Свято Андрія Первозваного
ЛІТЕРАТУРНО-МУЗИЧНИЙ ВИПУСК «СОНЕЧКО»

Андріївські вечорниці. (Розробила М. ГАЛІК)

РОДИННА СВІТЛИЦЯ

АНДРУСИЧ Н. Напередодні Новоріччя

ПЕРЕЛІСНА Катерина. Вірші. (Письменники української діаспори — дітям)

РУСИЧ Н. Пригоди мишенятка Тіка

НА ВАШУ КНИЖКОВУ ПОЛИЦЮ

КРАСНОЖОН В. Зустрічі з прекрасним

ЧУБАЧ Ганна. Жива абетка

Актуальне інтерв'ю	2	біля. Особливості психічного розвитку дошкільників у районах радіо-логічного контролю	8	Тести логічного мислення	17	ворічна ялинка. Свято для вихованців молодших груп	26
Офіційні документи	2	Методичні розробки, конспекти, плани	3	Що зайве, а чого бракує? Практика	17	«Зелений вогник»	26
Фотостенд «ДВ»	2	БОРОДАТА Л. Дітям про величину	3	ДУДОВА Т. Допомагають науковій ідеї. (Адреси передового досвіду)	18	ХАМЧУК П. Запрошує	29
Матеріал для наймолодших	3	КИРИЧЕНКО О. Корисно і весело. Малі форми активного відпочинку у роботі з дошкільниками	4	КОВАЛЬОВА Г. Вчить пізнавати світ	18	«Лісова казка»	29
Офіційний відділ	3	БАЧЕНКО А. Ігри-потішки	6	«Подруга»	19	Пригоди мишенятка Тіка	29
Часове Положення дошкільний виховний над України	4	МЕЛЬНИК Л. Щоб росли здоровими	6	Свій стиль — як це? Популярний бутерброд	20	АНДРУСИЧ Н. Шкірка від кавуна	29
Схематична схема власного статуту дошкільного закладу	6	Поговоримо відверто	7	Природні барвники. Моделюємо самі. Чи вмієте ви радіти?	20	На вашу книжкову полицю	31
Схематична структура тижня батьківського дозвілля	6	ПРОСКУРА О. Ви починаєте керувати дошкільним закладом	7	Родинна світлиця	21	ЧУБАЧ Ганна. Жива абетка	32
Гостра проблема дітей дитсадок	7	Полорожі у світ праці	7	Котелки природи	22	Конкурс дитячого малюнка «Свою Україну любіть»	23
Теорія і методика дошкільної освіти	7	ДОПОМОГА І КОНТРОЛЬ	7	Педагогічна спадщина: погляд сьогодні	22	На 1-й стор. обкладинки: фрагмент обжинкового свята у с/х-садку № 82 м. Сум.	23
ЛІСОВА КАЗКА	7	ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ	7	НІКОЛЕНКО Д. Система Монтесорі	24		
МАРОЧКО Г. НАВЧАТИ І СПРЯМОВУВАТИ	7	МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ, КОНСПЕКТИ, ПЛАН	7	ЛІТЕРАТУРНО-МУЗИЧНИЙ ВИПУСК «СОНЕЧКО»	24		
ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА	7	БОРИСОВА З., КАЛМИКОВА Л. ЖИВІ ІДЕЇ ЯНА АМОСА МЕНСЬКОГО	7				
ПРОШУЄМО У ЗООПАРК	7	БОЛТІВЕЦЬ С. ОСВІТНИЦТВО БОРИСА ГРІНЧЕНКА	7				
ВИХОВАТЕЛЮ — ПОМІЧНИК, МАЛЕЧІ — ДРУЗЬ	7	КАЛІТА, АБО СВЯТО АНДРІЯ ПЕРВОЗВАННОГО	7				
ВЕЛИЧАЛЬНА УЛЮБЛЕНІЙ НЯНІ	7	ПАХАЛЮК Н. КАЛИТА, АБО СВЯТО АНДРІЯ ПЕРВОЗВАННОГО	7				
ЛІТЕРАТУРНО-МУЗИЧНИЙ ВИПУСК «СОНЕЧКО»	7	АНДРІЙВСЬКІ ВЕЧОРНИЦІ	7				
РОДИННА СВІТЛИЦЯ	7	АНДРУСИЧ Н. НАПЕРЕДОДНІ НОВОРІЧЧЯ	7				
НА ПЕРЕДОНІ НОВОРІЧЧЯ	7	ПЕРЕЛІСНА К. ВІРШІ	7				
ВІРШІ	7	РУСИЧ Н. ПРИГОДИ МИШЕНЯТКА ТІКА	7				
НА ВАШУ КНИЖКОВУ ПОЛИЦЮ	7	ЗУСТРІЧІ З ПРЕКРАСНИМ	7				
ЖИВА АБЕТКА	7	ЖИВА АБЕТКА	7				

Зміст

Актуальні проблеми

- РАРАТЮК Г. На шляху оновлення 3
- ДАРМАНСЬКИЙ М. Міцний фундамент — міцна система ... 4
- ЧЕПУРКО В. Багатодітна сім'я. Чим їй допомогти? *Над цим працюють у Міністерстві в справах сім'ї та молоді* 5

Теорія і методика

- ВОЛОДИНА-ПАНЧЕНКО Н. Друг маленького митця — комп'ютер 6
- ВІЛЬЧКОВСЬКИЙ Е., БІЛЕНЬКА Г., БОГІНИЧ О. Літо краснее прийшло. *Пізнання природи і природа рухів* 8

Родинна світлиця

- БУШАК В. Краплини здоров'я і сили, або Як годувати немовлят молоком матері 11

Проблеми сім'ї

- АЛЕКСЕЄНКО Т. Батьківська стратегія. *Первинна соціалізація дитини у родинному середовищі* 12

Стежина духовності

- МЕЛЬНИЧУК М. Світ правдивий і чистий. Духовність дитини

очима Софії Русової

Лосібник на конкурс

ЛУЦЕНКО Н. Крамниця

Компенсуюче виховання і навчання

ГУРЛЄВА Т. Відхилення у поведінці й розвитку дошкільнят. Як їх уникнути

Ялекаймо рідну мову

ДЗЮБИШИНА-МЕЛЬНИК Н. Шануймось, панове! *Культура української мови*

Вундеркінд

СЕМЕНЧЕНКО П. Навчайте малят міркувати

Практика

НЕЙМУШИНА Н., ВОРОНЕЖСЬКА Н. Мета — гармонія

Свята і розваги

МИХАЙЛЕНКО Ю. Щастя тобі, Україно! *Святкове дозвілля для Дня незалежності для старших дошкільнят*

На 1-й стор. обкладинки фотоеюд **Костянтина ГОЛУБЄВА**

На 2-й стор. фото **Володимир ТАРАСОВА**

Зміст

Дошкільний заклад, сім'я, громадськість

МІЩЕНКО Н. Наша спільна справа

На веселому ярмарку. (Фотостенд «ДВ»)

До джерел народних

СТЕЛЬМАХОВИЧ М. Українці про сім'ю, рід і родинне виховання

ГУРОВА С. Диво-квіти Наталочки Фоміної. (Конкурс дитячого малюнка «Свою Україну любіть»)

Поговоримо відверто

ЧОРНОБРОВКІНА В. Батьки і діти: афективні конфлікти

ВЕДМЕДЕРЯ М. Збагачуймося духовно

ПАДИВІР С. Щоб таланило на маму

Теорія і методика

МОВЧАН К. Чекає школа

Практика

ВІЛЬЧИНСЬКА З. Пізнаємо рідне, близьке

ШКАРІНА Л. Шлях до мистецтва. Ознайомлення з творами живопису. (Лабораторія передового досвіду)

КУЛАГІНА Н. Педагогіка співробітництва діє

ЖУЛІЙ Л. Нетрадиційний підхід до роботи з батьками. (Адреси педагогічного досвіду)

ПШЕНИЧНА .

Зміст	Слово до читачів	1	<i>МЕЛЬНИК Л.</i> Розуміти кожного вихованця. (Педагогічне життя)	17
	На пульсі життя		На нашій вкладці	
	<i>РОМАНЕЦЬ О.</i> Вдячна за все	2	<i>ТЮТЮННИКОВ А.</i> На крилах мрій. (Подорожі у світ праці)	18
	<i>ГОДОРОЖА Л.</i> І було свято	2	<i>ЧЕПУРКО В.</i> Левченко П. «Село взимку. (Глухомань)». 1891 р. (Картинна галерея «ДВ». Український живопис)	18
	<i>ФІЛІПСЬКА Л.</i> Повсякденна турбота	2		
	Увага: конкурс!	3		
	<i>КЛЮЄВ В.</i> Радяться сільські педагоги	3		
	<i>ПИРОЖЕНКО Т.</i> Секрет діалогу. Проблеми мовного спілкування: новий погляд. (Запрошуємо до розмови)	4		
			Духовні острови народу	
	Теорія і методика		<i>СКУРАТІВСЬКИЙ В.</i> Українські традиційні свята та обряди	20
	<i>ЗМАНОВСЬКИЙ Ю., ЛУКОЯНОВ Ю.</i> На фоні позитивних емоцій. Психологічні аспекти фізичного виховання дітей раннього і дошкільного віку	6	<i>ЛОТОЦЬКИЙ А.</i> Історія України для дітей «Лелека»	23
			Неоціненний дар природи	24
	Лабораторія передового досвіду		<i>ПОЛЯКОВ А.</i> Чому малюк плаче?	24
	<i>ШКАРІНА Л.</i> Шлях до мистецтва. Ознайомлення з творами живопису	8	<i>КОЛЧИНСЬКА М.</i> Чи робити щеплення?	24
	<i>ОСАДЬКО О.</i> «Реактивні» діти. (Консультує практичний психолог)	10	<i>БІЛИК Т.</i> Стрибайте на здоров'я!	25
	Практика		Будьте щедрими	25
	<i>КИСЛІВСЬКА Н.</i> Ключові позиції оновлення	12	Говорять діти	25
<i>КОРОЛЬКОВА А.</i> Оптимізація методичного навчання	13	Родинна світлиця		
<i>ЛОМАНОВА В.</i> Гра — школа життя	13	<i>КВЯТКОВСЬКИЙ Є.</i> Мудрість і благодійність Біблії. (Джерела духовності)	26	
<i>ЗУБЕНКО Н.</i> І медикаменти, і фізкультура. На варті здоров'я	15	Літературно-музичний випуск «Сонечко»		
<i>ПОВАР Р.</i> Обережними — не тільки в мороз	15	<i>МИХАЙЛЕНКО Ю.</i> Свято сім'ї. Фрагменти дозвілля для старших дошкільників	27	
<i>ЖИЖАРА З.</i> Не розлучаються і в садку	16	<i>ПРОСКУРА О.</i> Становлення особистості (На вапу книжкову полицю)	31	
<i>ЛЕБІДЬ Є.</i> Джерела добра. (Вихователю — помічник, малечі — друг)	17	<i>АНДРУСІЧ Н.</i> Пригоди мишенятка Тіка. (На нашій вкладці)	32	
		На 1-й стор. обкладинки: Зима — пора чудова. Фотоєтюд <i>Б. КОРОБЕЙНИКОВА</i>		

Продовження додатку Е

ЗМІСТ		Лабораторія передового досвіду	
		<i>ШКАРІНА Л.</i> Шлях до мистецтва. Ознайомлення з творами живопису	18
		Екологічні студії	
		<i>РОСИЧ М.</i> Лютневий зорепад	20
		На варті здоров'я	
		<i>МЕДЧУК І.</i> Під контролем медиків	22
		<i>ПОВАР Р.</i> Обережно — опік	22
		Важливо не розгубитися	22
		Ламка шкаралупа — міцний організм. (Радить лікар)	23
		З помірним і тонізуючим психофізичним навантаженням. (Лікує гра)	23
		Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
		<i>МИХАЙЛЕНКО Ю.</i> Добре слово всім потрібне.	
		Комплексне заняття для старших дошкільників	24
		На обкладинці	
		<i>МІЩЕНКО Н.</i> Відродження краси	26
		Іграшкове ательє	
		<i>КАЛИТА Н.</i> Песик Піф	30
		На 1-й стор. обкладинки: народна майстриня Віра Степанівна КОПИЛОВА з дітьми.	
		Фото Л. ШОРИНОЇ	

ЗМІСТ

ЧЕРЕДНИЧЕНКО Д. Знаймо його — і знані будемо	2	Сорочка вишивана (До джерел народних)	18
МІЩЕНКО Н. Перший з'їзд педагогічних працівників України (Нотатки з форуму)	3	БАБУХАДІЯ Н. Довгі коси, скупані в любистку (Косметика)	19
Фотостенд «ДВ»		Обнови нашвидкоруч (Рукодільниця)	19
Центр духовного відродження	5	Торт з квасолі (Кулінарія)	19
Теорія і методика		Екологічні студії	
БЕЗЛЮДНА В. На шляху до взаємодії. Допомога батькам у налагоджуванні взаємин з дітьми	6	РОСИЧ М. Буває март — за всіх варт	20
Методичні розробки, конспекти, плани		АНДРУСИЧ Н. Метелик (Пригоди мишенятка Тіка)	22
СТРЮК К. Мовленнєві витинанки (Закінчення)	8	ПШЕНИЧНА Л. Календар «Дитейка»	23
Пошук, ініціатива		Духовні острови народу	
КАРПЄЄВА Т., ХОДАРЕВА Р. Пізнай себе — пізнаєш інших	10	СКУРАТІВСЬКИЙ В. Українські традиційні свята та обряди	24
Організація роботи нетрадиційний підхід		Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
ШЕВЧЕНКО В. Міні-стадіони в групових кімнатах	12	СОЛОСИЧ Т. Великодне свято. Для старших дошкільників. За народними традиціями	26
«Свою Україну любіть». Підсумки курсу на кращий дитячий малюнок	14	Дивосвіт природи	
Яким бути дошкільному Товариству	15	ПОНОМАРЕНКО М. Сукня для Весни (Казка)	29
МИХАЙЛОВА Н. І дорослим мусить бути весело	15	Майстерня умільця	
Розвиваймо уяву дитини		ЛЮШНЕВСЬКА В. Віночок — своїми руками	30
МАЦЬКО Н. Формування уявлень — основа розвитку уяви	16	На 1-й стор. обкладинки: розмалюю писанку, розмалюю...	
«Подруга»		Фотоетюд Лариси ШОРИНОЇ	
КИСЕЛЬОВ Л. Стати б хоч...	18		

Зміст

Актуальна тема		Екологічні студії	
МІЩЕНКО Н. Український національний садок. <i>Проблеми, пошуки</i>	3	РОСИЧ М. Місяць живої води	
Теорія і методика		ПШЕНИЧНА Л. Календар «Дитейка»	
НАУМЕНКО Т., ЮТРІНА Е. У світі музики. <i>До програми «Малютко»</i>	6	На варті здоров'я	
Методичні розробки, конспекти, плани		СЕРГЕЄНKOBA O. Повір у природу і в себе	
МАЦЮК Л. Весна прийшла! <i>Заняття з математики у старшій групі</i>	8	Картична галерея «ДВ	
Пошук, ініціатива		Український живопис	
КАРПЄЄВА Т., ХОДИРЄВА Р. Пізнай себе — пізнаєш інших	9	ШОВКУНЕНКО Олександр Олександрович. «Повінь»	
Практика		Казки доброго вечора	
ЗЕМЛЯНА Л. Про цікаве і корисне	12	САТАЛКІНА Е. Острія Квакражарт	
ДЕБЕРА І. Калинка. (Дивосвіт природи)	13	Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
КОЗЛЕНКО М., СКІРКО Г. Фізичний гарт і розумовий розвиток	14	СОЛОСИЧ Т. Великодне свято	
І в зимовому саду. (Фоторепортаж)	15	Письменники української діаспори — дітям	
АНДРУСИЧ Н. У нас в гостях «Українка»	16	КИРПА Г. Щоб нас звели й читали в рідному краю	
Духовні острови народу		ХРАПЛИВА <i>Леся</i>	
СКУРАТІВСЬКИЙ В. Українські традиційні свята та обряди. <i>Травень</i>	18	Вірші	
Стратегія харчування		На 1-й стор. обкладинки	
СНІГУР М. Дещо про білки й амінокислоти	20	Перші квіти весни.	

Зміст

Актуальна тема		Екологічні студії	
МІЩЕНКО Н. Український національний садок. <i>Проблеми, пошуки</i>	3	РОСИЧ М. Місяць живої води	
Теорія і методика		ПШЕНИЧНА Л. Календар «Дитейка»	
НАУМЕНКО Т., ЮТРИНА Е. У світі музики. До програми «Малютко»	6	На варті здоров'я	
Методичні розробки, конспекти, плани		СЕРГЕЄНKOBA O. Повітря у природу і в себе	
МАЦЮК Л. Весна прийшла! Заняття з математики у старшій групі	8	Картина галерея «Дитинство»	
Пошук, ініціатива		Український живопис	
КАРПЕЄВА Т., ХОДИРСВА Р. Пізнай себе — пізнаєш інших	9	ШОВКУНЕНКО Олександр Олександрович. «Повінь»	
Практика		Казки доброго вечора	
ЗЕМЛЯНА Л. Про цікаве і корисне	12	САТАЛКІНА Е. Острів Квакражарт	
ДЕБЕРА І. Калинка. (Дивосвіт природи)	13	Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
КОЗЛЕНКО М., СКІРКО Г. Фізичний гарт і розумовий розвиток	14	СОЛОСИЧ Т. Великодне свято	
І в зимовому саду. (Фоторепортаж)	15	Письменники української діаспори — дітям	
АНДРУСИЧ Н. У нас в гостях «Українка»	16	КИРПА Г. Щоб нас знали й читали в рідному краю	
Духовні острови народу		ХРАПЛИВА Леся	
СКУРАТІВСЬКИЙ В. Українські традиційні свята та обряди. <i>Травень</i>	18	Вірші	
Стратегія харчування		На 1-й стор. обкладинки	
СНІГУР М. Дещо про білки й амінокислоти	20	Перші квіти весни.	

Зміст

ВІКЕНТЬЄВА В., МАРИ- НІНА Г., РАДЗИВІЛ О. Уклін тобі, мам!	2	Завідуюча, методист: мистецтво керівництва і контролю	ЮХНО О. День святого Юрія	16	Стимулятори апетиту (Доброго здоров'я).
Теорія і методика ГРИЦАН М. Голівне — наступність	4	БАЛАШОВА М. Демок- рат? Ліберал? Чи... анархіст?	ГОРІГА Л. Святували Великдень. (Практика)	20	Конверт для немовлят (Майстерні руки).
КИРИЧУК О., ГАВ- РИШ О. Байдужість по- роджує байдужість. Пси- хологічний вплив емоцій- ної депривації на розви- ток дитини. (Поговори- мо відверто)	5	Виховання і навчання: програма «Дитина» Діти, які потребують до- помоги батьків і вихова- телів	«Лелека» Недоспані ночі. (Тагу- сева педагогіка). Вагітність... на замовлен- ня. Елементарна гігієна. (Поштова скринька). «Я ...врізався». «Наков- тався повітря». (Перша допомога).	8 10 18	Майстерня умільця ВОЛИНЕЦЬ Ю. Спор- тивні снаряди своїми руками Екологічні студії РОСИЧ М. Прийшли май — про землю дба- ймо Літературно- музичний випуск «Сонечко»
Педагогічна спадщина: погляд сьогодні ДИЧКІВСЬКА І. Через свободу і самостійність. Розвиток індивідуально- сті дитини в теорії і практиці Монтесорі	6	Духовні острови народу СКУРАТІВСЬКИЙ В. Українські традиційні свята та обряди. Чер- вень	Стратегія харчування СНІГУР М. Молоко плюс бобові	14 13	На 1-й стор. обкла- дки фотоетюд Лариси НОІ

Зміст

Журналу «Дошкільне виховання» — 60		індивідуальний підхід до старших дошкільників на заняттях з фізвихован- ня		Розмножуємо троянди. (Світ захоплень)	24
Слово до наших читачів	1	КИРИЧЕНКО О. У го- сті до вербиці. Заняття- мандрівка для старшої групи	14	Подарунок у радість. (Етикет, етикет)	25
Передісторія. Нова гене- рація	2	Практика ВАСАГАН В. Перший досвід. Народознавство у виховній роботі до- шкільних закладів Львів- щини	16	Обнова на кухні. (Руко- дільницям)	25
Гортаючи сторінки жур- налу	2, 9, 14, 19, 21	ЄРУХ Т. Не покладаємо- ся на солов'їв... ЛЮБИЦЬКА Б. Ми живе- мо на Україні і дуже лю- бимо її	15	Креми власноруч. (Кос- метика)	25
Сказати вголос правду	3	МАСЛОВ П. Від інтере- су — до успіху. (Органі- зація роботи: нетрадицій- ний підхід)	17		
Силою художнього сло- ва	7	МІЩЕНКО Н. Куди леле- ка малят приносить НАЗАРЕНКО А. Добрий помічник	18	Літературно- музичний випуск «Сонечко» ЛАЗАРЕНКО А. Гра «Голубочка»	26
1 червня — Міжнародний день захисту дітей		КОЛОМІЄЦЬ Т., ВІ- КЕНТЬЄВА В. Шануймо свій рід	20	МАКШАНЦЕВА С. До- щик. Музична гра для малят	26
Від опіки — до материн- ської турботи. (Актуальне інтерв'ю)	4	Український календар СКУРАТІВСЬКИЙ В. Сонце на зиму, а літо на спеку. Червень	21	ФІНКЕЛЬШТЕЙН Ф. Веселий урок. Інценівка- жарт	27
ФЕДОРЧУК Н. А хто, хто в «Теремку» живе? (Фоторепортаж)	6	Подруга КОВАЛЕНКО І. Витоки долі — в кожній з нас. (Наодинці з собою)	22	САТАЛКІНА Е. День народження сунічки. (До Милувальниці- Оберігальниці в науку) Батьківський всеобуч Не тільки друг. (Радить лікар)	28 29
БІКОВ Р. Скинути по- в'язку з очей. (Друзі дитинства)	8			Наша реклама Увага: новаторська мето- дика «Радянська школа» — 1991, 1992	30 30
Знайомтесь: члени редакційної колегії журналу АРТЕМОВА Л. Націо- нальний дитячий садок на Україні	10			З бабусиною скрині ЛЕВЧУК В. Твого наро- ду ремесло. Витинанки	31
Теорія і методика САМСОНЮК Н., СА- ГАРДА М. Сміх — це потреба. Виховання почуття гумору у стар- ших дошкільників	12			На 1-ій стор. обкладинки: Сімейна пам'ятка. Фотоетюд Л. ШОРИНОЇ	

Зміст

Фотостенд «ДВ»

МІЩЕНКО Н. Неповторність

Актуальна тема

ПОКАСЬ В. З неослабною увагою

Теорія і методика

КАРПЕНКО З., СЕНЮРА Л. Діти малюють сім'ю

До джерел народних

СТЕЛЬМАХОВИЧ М. Над неньку рідненьку нема на всім світі

Виховання і навчання: програма «Дитина»

Діти, що потребують допомоги батьків і вихователів. *Старша, підготовча групи*

Музичне джерельце, *Старша група*

Практика

ДЗІВАЛТОВСЬКА В. На маршруті — сімейна група

Фізкультурні розваги

Лабораторія передового досвіду

ШУЛЬГА Л. Коли оживають речі. Розвиток творчих здібностей старших дошкільників на заняттях з малювання

Як у рідному домі

ПУТЯТИНА М. Іграшки — малюгам

Відродити народні традиції

СЕЛІНА Л. Вишиваємо для онуків

Духовні острови народу

СКУРАТІВСЬКИЙ В. Українські традиційні свята та обряди. *Лісова*

Екологічні студії

РОСИЧ М. Росяне намисто

Зустрічі на прохання

МІЩЕНКО Н. Літаючі колісники

Майстерня умільця

ВОЛИНЕЦЬ Ю. Спортивні снаряди — своїми руками

Літературно-музичний випуск «Сонечко»

НЕСТЕРОВИЧ Б. Лісовик та його друзі. Інценівка для старших дошкільників за творами збірки *Я. Степового «Проліски»*

ПШЕНИЧНА Л. Календар «Дитейка»

На 1-й стор. обкладинки: «Лісова пісня». *Фотоетюд* Валерія БЄЗ

Зміст

Животворні першовитоки. (Актуальне інтерв'ю)	2	МАЙСТРЕНКО Н. Лі- сові задачі	15	Журналу «Українська культура» — 50	
БОРТНИЧУК Е. Зберег- ти дороге і рідне. Народна іграшка у виховному про- цесі	4	Батьківський всеобуч		Ми — співзвучні!	25
ВУРКІНА Н. До проблем гри. (Педагогічне життя)	5	МІЩЕНКО Н. Запрошує родинна світлиця	16	Літературно- музичний випуск «Сонечко»	
КАДЕНКОВ В. Вчить і виховує мультфільм	6	Барви любові. (На нашій обкладинці)	16	БЕРЕЗНИЦЬКА З. Ле- лека та жабки. Сценка для другої молодшої та середньої груп	28
ДЕНИСЕНКО Н. Від природи — наснага. (Ди- тина у Всесвіті)	8	Школа молодих батьків.	17	БЕРЕЗНИЦЬКА З., МЕЛЬНИКОВА Н. Ко- зачок	28
Практика		Програма науково-педа- гогічних знань	17	ФІЛІПЕНКО А. Літній дощик	29
МІРОШНИЧЕНКО С. В режимі рухової активнос- ті	10	РОСИЧ Н. І оживе лі- топис в камені	19	БЕГЕЛЬМАН М., ГУТ- МАН Г. Пташиний двір. Ігровий танок для дітей 4 — 5 років	30
Запорука здоров'я. Щеп- лення потрібні. (Радить лікар)	11	ОРЛОВА Л. Краса руко- творна. (Народні про- мисли)	25	Картинна галерея: український живопис К. О. Трутовський «Одя- гають вінок». (На нашій вкладці)	31
ЖДАНЕЙ Л. У світ кра- си	12	До джерел народних		На пульсі життя	
РЕЗНИК О. Даруємо ді- тям радість	13	СКУРАТІВСЬКИЙ В. Стороною дощик іде. Липень. (Український ка- лендар)	20	ГРИЩЕНКО М. Зате- нення Андромеди. Фей- летон	32
ФЕДАС М. Уміння тво- рити добро	13	ДОВЖЕНОК Г. Дитячі розваги	21	ЛИСАК Р. Ось така ком- петентність	32
Методичні розробки, конспекти, плани		ВОЛОСЮК О. Рушники- веселики	26	РИЛОВА Т. Традиції варто відродити. (Наша анкета)	32
ПОНОМАРЕНКО М. Славна з Олі господинь- ка. Тематичне заняття для старших дошкіль- ників	14	Наша історична пам'ять		На 1-ій стор. обкладинки: Завітайте на Тернопіль- щину. Фото К. ГОЛУБЕВА	
КОВАЛЬОВА Н. Що? Де? Коли? Конкурс-роз- вага для старших до- шкільників	15	РЯЩЕНКО Д. Українсь- кі гімни	22		
		КОНИСЬКИЙ О. Молит- ва	23		
		До Милувальниць- Оберігальниць в науку			
		САТАЛКІНА Е. По гри- би	24		

Зміст

Хто працюватиме в українському національному садку (Круглий стіл «ДВ»: диплом і майстерність)

На пульсі життя
ЛАВРЕНТЬЄВА Г. Орієнтири вибору — творчість, доцільність
БУРОВА А. Міні-садки на Буковині
КУРБАТОВА С. Співробітництво міцніше

Теорія і методика
ТЮТЮННИКОВ А. Світ праці і обрії пізнання
КИРИЧЕНКО Н. Збудити творчість. (Нестандартне заняття)
ЄГОРОВ Т., КИРДЯШОВА Т. Овочі і фрукти. (Посібник на конкурс)
ПЕШКОВА Г., ПЕШКОВ В., МЯТИГА Е. Іспритність, і витривалість. Дозований біг у системі фізичного виховання старших дошкільників
МЕЛЬНИК Л. Реабілітація рухом
Положення про дошкільний заклад. (Проект)

Практика

ХИЖНЯК Б. «Новому — зелену вулицю». (Актуальне інтерв'ю)
СОКУР Г. Орієнтуємо на самостійність і пошук. Пропонують педагоги Кіровоградщини. (Банк ідей)
ТАЛАХ Г. Віримо у силу загартування
ШКАРІНА Л. Відпочинок на втіху і користь

Народні символи

ВОЛОСЮК О. Віночок Ой співаночки мої

Український календар
СКУРАТІВСЬКИЙ В. Як у серпні дбаєм, так зимою масм
Без труда нема плода

«Лелека»

З чистих витоків
Першооснова
БІЛИК С. Внутрішній конфлікт. (На прийомі у психотерапевта)
Осідлаймо татка! (Сімейна майстерня)

Літературно-музичний випуск «Сонечко»

ПОЗНАНСЬКА М., РИЦЬКА Є. ЧУН А. Калина
ВЕРЕСОКІНА Н. Сонячники
АНТОНОВА В., БІЛИК С. ПАЛЕНКО В. Щедрий осінь
АНТОНОВА В., ГУРЬОВ Д. ДЕР Б. Збирання врожаю
ВОЛЬСЬКИЙ А., ЗІМКО В. РИЦЬКА Є. Журавлики

До Милувальницької Оберігальницької в науку

САТАЛКІНА Е. Бука Бяка

Український живопис
ІВАСЮК М. «Материнська»
(Картинна галерея «ДВ»)

На 1-й стор. обкладинки багато друзів у журналі з його 60-річчям відомі діти. На знімку: СКАРБИЦЯ І. Канарок з Тернопільської області на сцені Київського театру ляльок. Фото Л. РИНОЇ

Зміст

РАРАТЮК Г. Передбачено Законом

І вересня — Всесвітній день миру

ГРИЦАН М. Щоб сміхом дзвеніло дитинство
Відроджене життя. (Фоторепортаж)

Актуальне інтерв'ю І досвід, і знання

Знайомтеся: члени редакційної колегії
ВІЛЬЧКОВСЬКИЙ Е. Фізичний розвиток і виховання. Педагогічне керівництво самостійною руховою діяльністю

Теорія і методика
БОРОДАТА Л. Кмітливі математики. Використання художнього слова у формуванні математичних уявлень у старших дошкільників

Методичні розробки, конспекти, плани

МАКАРЕНКО О. Родина наш красний. Народознавство як складова педагогічного процесу в дошкільному закладі

Педагогічна спадщина: погляд сьогодні

НИКОЛЕНКО Д. Дарунки Фрідріха Фребеля
УЛЮКАЄВА І. Так починали. (З історії дошкільної справи)

Повернуті імена
АНТОНЕЦЬ М. «...Обачільні сини України — Шевченко й Драгоманів». 150 років від дня народження М. П. Драгоманова

Картинна галерея «ДВ». Український живопис

ЛЕВЧЕНКО П. «Водяний млин». «Біла хата. Путивль». 1900-ті роки
У центрі уваги — дитина.

Починається апробація ще однієї республіканської програми виховання і навчання дошкільників
КУЛАЧКІВСЬКА С. Практичний психолог у дитячому садку. (Психологічна служба)

Практика
ПУШКАРЬОВА В. Допомагає психодіагностика

ЯТЧЕНКО М. Близьке і рідне

ЛАВРИК О. Цвіги, «Пролісок». (Село — наша спільна турбота)

КОВРИЖЕНКО О. Моя професія — найкраща. (Вихователь — помічник, малечі — друг)

Родина світлиця
КУЧЕРЯВА З. І голос той, і ті слова...

Український календар
СКУРАТІВСЬКИЙ В. Ве-

ресневий час — сім погод у нас. Вересень Рік — хвилина, роки — життя. Народні прикмети. (Скарбниця краси і мудрості)

Літературно-музичний випуск «Сонечко»

МИХАЙЛЕНКО Ю. На бабусиному подвір'ї. Тематичне дозвілля для підготовчої групи «Дошкільне виховання» — 1992

На 1-й стор. обкладинки Людмила Тюкачова — одна з кращих студенток педагогічного факультету Київського педінституту — чудово провела канікули готова до нового навчального року.
Фотоетюд К. ГОЛУБЕВ

Зміст

«Дошкільне виховання» — 1994	2
ФЕДОРЧУК Н. Криниця чистоти. (Фотостенд «ДВ»)	3
Актуальна тема	
МІЩЕНКО Н. Приватизації не підлягають!	4
Банк ідей	4
Теорія і методика	
ДОЛИННА О., ДУДОВА Т. Кросворди у роботі з дошкільнятами	5
Методичні розробки, конспекти, плани	
ЛИПКО Ю. Кун-фу в дитячому садку. Дихально-оздоровчий комплекс для середньої та старшої груп	6
Виховання і навчання: програма «Дитина»	
Чарівні фарби і талановиті пальчики. Старша і підготовча групи	8
Музичне джерельце. Підготовча група (закінчення)	12
Нестандарте заняття	
АКІМОВА В. Фізкультура, казка, гра. У ведмедика в лісі. Весела карусель	14
Мала енциклопедія знань	
ТЮТЮННИКОВ А. Як люди вчилися, розуму набиралися	16
Родинна світлиця	
САБОВА О. Виховуйте особистість	18
Рюкзак. (Майстерня умільця)	19
Духовні острови народу	
СКУРАТІВСЬКИЙ В. Українські традиційні свята та обряди. Вересень	20
Екологічні студії	
РОСИЧ М. Вигойдус жнивень отаву	22
Стратегія харчування	
СНІГУР М. ...І яблуко запашне	
Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
Літній фольклор	26
СУХИНА Є. Стрічаймо літечко	28
Про людей хороших	
МЕЛЬНИК Л. Щирим серцем, добрим словом	28
Майстерня умільця	
ВОЛИНЕЦЬ Ю. Спортивні снаряди — своїми руками	30
На 1-й стор. обкладинки: Біля криниці. Фотоєтюд Лариси ШОРИНОЇ	

Радить психолог		Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
<i>Озвук Ж.</i> «Не хочу малювати — хочу гратися»	18	До забави! <i>Рухливі забави для молодшого дошкільного віку за програмою «Дитина»</i>	27
Гра-навчання		Про людей хороших	
<i>Булдович М., Самонова О.</i> За новітньою методикою	19	<i>Кир'якова Т.</i> ...А якщо озирнутися?	29
Духовні острови народу		Казки доброго вечора	
<i>Скуратівський В.</i> Українські традиційні свята та обряди. <i>Жовтень</i>	20	<i>Саталкіна Е.</i> Острів Квакражарт	30
Екологічні студії		Педагогічне життя	
<i>Росич М.</i> Бабине літо	22	Обдарованість, її виявлення у дошкільному віці	31
Стратегія харчування		<i>Пшенична Л.</i> Календар «Дитейка». Осінь	32
<i>Снігур М.</i> Напої в дитячому районі	24	На 1-й стор. обкладинки: Щедре серце — щедрий талант.	
<i>Поетеса Інна Кульська</i>	25	Поетеса Інна Костівна Кульська серед вихованців д/з № 288 м. Києва. 21 квітня 1993 року. <i>Фото Лариси ШОРИНОЇ</i>	
На допомогу музкерівникові			
<i>Шевчук А.</i> Музика, рухи, творчість. <i>Гуманізація педагогічного процесу музично-рухової діяльності</i>	26		

<i>Сенко Н.</i> Домашній затишок	2	Нестандартні заняття	
<i>Сенко Н.</i> Фотостенд «ДВ»	3	<i>Акімова В.</i> Фізкультура, казка, гра	14
<i>Сенко Н.</i> Віри плоди доброти	3	Спорт: все як у дорослих	
<i>Сенко Н.</i> «Вішник Г. Збудуймо пам'яті нещасний собор»	4	<i>Мельник Л.</i> Чемпіонами не народжуються	15
Офіційний відділ		Практика	
Українська науково-практична	5	<i>Фрідріх О., Артеменко Г.</i> Навчаються, граючи	16
Виховання і навчання: програма «Дитина»		<i>Корчак Л.</i> За допомогою дидактичної гри	17
<i>Саренко В., Проскура О.</i> В дитячих будинках і дошкільних закладах компенсуючого типу	6	<i>Амонова С.</i> Допомагає і Карлсон. <i>Нетрадиційні форми і методи підготовки до навчання в умовах логопедичного дошкільного закладу</i>	18
Теорія і методика		Казки доброго вечора	
<i>Соселова С.</i> Нові інформаційні технології — проблеми впровадження	8	<i>Саталкіна Е.</i> Острів Квакражарт	19
<i>Сенко М.</i> По висхідній спіралі. <i>Заповідь авторської системи педагогічний спідометр. Заповнення</i>	10	«Лелека»	
<i>Сенко Г.</i> Грають ... вихователі. <i>Гра як засіб методичної підготовки до рольової гри з дошкільними на сільськогосподарську тематику</i>	12	Все починається з сім'ї. (Готуємось у дитсадок). Кожна мама — екстрасенс. (Наодинці з психотерапевтом). <i>Білик С.</i> Спатиме спокійно. (Візит патронажної медсестри). Раді-поради. <i>Федорчук Н.</i>	
		Виховання ... в материнському лоні. (Із психологічної практики). <i>Снігур М.</i> Обережно — нітрати! (Дитяча кухня).	20—21
		Духовні острови народу	
		<i>Скуратівський В.</i> Українські традиційні свята та обряди. <i>Листопад.</i>	22
		Прикмети явищ природи. (Скарби народної мудрості)	23
		Екологічні студії	
		<i>Росич М.</i> Рум'янець року. <i>Жовтень</i>	24
		Літературно-музичний випуск «Сонечко»	
		<i>Шевчук А.</i> До забави! <i>Рухливі забави та ігри для молодшого дошкільного віку за програмою «Дитина»</i>	26
		Письменники української діаспори — дітям	
		<i>Полтава Леонід.</i> Абетка веселенька для дорослих і маленьких	32
		На 1-й стор. обкладинки фотоетюди <i>Лариси Шоріної</i> «Осінь».	

захоплення, які обираємо

ЯВОРСЬКИЙ І. У «Рідних наспівах» нехай цвіте життя 3

На прохання читачів

Положення про дошкільний виховний заклад України 4

Теорія і методика

СФИМЕНКО М. Четверта і п'ята заповіді авторської системи фізичного виховання дошкільників 8

Психологічна служба

КУЛАЧКІВСЬКА С., ЛАДИВІР С. Не тільки увага, а й індивідуальний підхід. Вплив стресогенних факторів на невротичні прояви у поведінці дошкільників 10

Завідуюча, методист: мистецтво керівництва і контролю

ПРОСКУРА О. Конфлікти. Як їх уникнути? 11

Лабораторія досвіду

ШУЛЬГА Л. Коли оживають речі. Розвиток творчих здібностей старших дошкільників на заняттях з малювання 14

Нестандартне заняття

ПОГРЕБНЯК Н. «Змахну чарівною паличкою...». Сюжетна фізкультура 17

ЛУЦКІВ Л. Подорож у Країну Математики 18

ЦИГАНЮК С. На Планетах Цифр і Геометричних Фігур 19

Екологічні студії

РОСИЧ М. Напівзимник. Листопад 20

Чергова зустріч з «Подругою» 22

Духовні острови народу

СКУРАТІВСЬКИЙ В. Українські традиційні свята та обряди. Грудень 24

Літературно-музичний випуск «Сонечко»

МИХАЙЛЕНКО Ю. Карнавал Снігуроньки. Новорічна казка для старших дошкільників 27

Стратегія харчування

СНІГУР М. Добрі знайомі — буряк і морква 28

ПШЕНИЧНА Л. Календар «Дитейка». Грудень 31

Письменники української діаспори — дітям

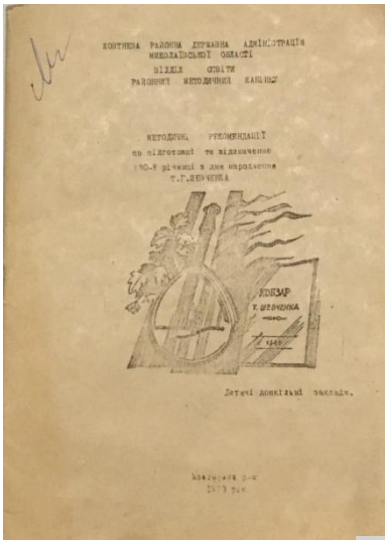
ПОЛТАВА Л. Абетка веселенька для дорослих і маленьких 31

На 1-ій стор. обкладинки: Гостям ми завжди раді. *Фотографія Л. ШОРИНОЇ*

Зміст

ЄЩЕНКО В. Діти нашої України	2		
Федорчук Н. Вживаємо на ... довірті	5		
Теорія і методика			
КИРИЧУК О., ГЛВРИШ О. Почуття незалежності формується змалку	6		
КУРГАНСЬКА Л. Вчить батьківське слово	7		
ЮЗВАК Ж. Краса врятує світ. Художні здібності дітей: психологічний аспект	8		
Проблеми спілкування			
КИРИЧЕНКО О. Бабусяна наука. Мова і мовлення дітей	10		
До джерел			
СТЕЛЬМАХОВИЧ М. Няні з народу	12		
Тест-анкета			
Здібна? Обдарована? Талановита?	13		
Практика			
БАЛАШОВА М. Тиждень родинного свята	14		
ЗОЗУЛЯ А. Працюємо разом	14		
КЛЮЙ Л. Точковий масаж	15		
Методичні розробки, конспекти, плани			
ЛИПКО Ю. Сильним, як татко. Комплекс фізкультурних вправ для дітей віком 5—6 років у парі з дорослим	16		
Лабораторія досвіду			
ШУЛЬГА Л. Коли оживають речі. Розвиток творчих здібностей старших дошкільників на заняттях з малювання	18		
Завідуюча, методист:			
мистецтво керівництва і контролю			
ПРОСКУРА О. Конфлікти. Як їх уникнути?	20		
Екологічні студії			
РОСИЧ М. Біле оновлення землі. Грудень	22		
Родинна світлиця			
МІЩЕНКО Н. Чи допоможе екстрасенс? Інтерв'ю на прохання читачів	24		
Літературно-музичний випуск «Сонечко»			
Ой радуйся, земле! Колядки та щедрівки. Розповіла і дібрала тексти Софія МАЙДАНСЬКА	26		
Стратегія харчування			
СНІГУР М. Свято на столі	27		
Радить лікар			
СТУПКО О., СОКОЛОВА С. У гармонії з природою	28		
Тематичний покажчик основних статей, видрукуваних у журналі за 1993 рік			
САТАЛКІНА Е. Пан Банан «Свою Україну любіть». Конкурс дитячого малюнка	31		

Додаток И

ЖОВТНЕВА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
МІКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІДДІЛ ОСВІТИ
РАЙОННИЙ МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до підготовки та відзначення
180-ї річниці з дня народження
Т.Г.ШЕВЧЕНКА

Львів, лютий 1993 року.

Виховання р-м
1993 рік

ЛІВКА - Навіть як народилася в доли,
на високій горі.
І сонячна ріка у долині їй,
на високій горі.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

І ВЕЛИЧІ - виховання Т.Г.Шевченка 180 років тому, коли вперше
вже народився великий український поет, який став для нас
і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Діти читатимуть вірші: "Ой, вийди ж мене з доли..."
І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше
на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Діти читатимуть вірші: "Ой, вийди ж мене з доли..."
І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше
на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

"Т.Г.ШЕВЧЕНКО - ШАНОВА НАШ УКРАЇНЦІ!"
Кожному українцю-патриоту дуже
важливо знати історичні факти
жизні свого великого земляка.
Дізнаємося Д.Б.

Програма виступу: висвітлити значення життя про життя та творчість
великого українського поета Т.Г.Шевченка, на-
вчати дітей до його творчості, сформувати чистий, розумний і
патриотичний інтерес до його творчості, висвітлити його життя, розкрити його
духовний світ. Пропонуються також до читання українські твори, які по-
глиблюють знання про життя і творчість великого українця.
Матеріал: Методичні рекомендації до підготовки та відзначення 180-ї річниці з дня народження
Т.Г.Шевченка. Львів, лютий 1993 року.
Виховання р-м 1993 рік

Повсюди робота: розповідати про життя та творчість
великого українського поета Т.Г.Шевченка, на-
вчати дітей до його творчості, сформувати чистий, розумний і
патриотичний інтерес до його творчості, висвітлити його життя, розкрити його
духовний світ. Пропонуються також до читання українські твори, які по-
глиблюють знання про життя і творчість великого українця.

І.І.І. - це національний герой - народився Т.Г.Шевченко, виховання
патриотичних почуттів у дітей, висвітлення життєвого шляху великого
українця, висвітлення його творчості.

І ВЕЛИЧІ - Ось великий український поет, який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

І ВЕЛИЧІ - виховання Т.Г.Шевченка 180 років тому, коли вперше
вже народився великий український поет, який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Діти читатимуть вірші: "Ой, вийди ж мене з доли..."
І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Діти читатимуть вірші: "Ой, вийди ж мене з доли..."
І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Україно, Україно,
будинок за стіною,
І ВЕЛИЧІ - Висвітлення життя і творчості великого українця Шевченка,
навчати дітей до його творчості, сформувати чистий, розумний і
патриотичний інтерес до його творчості, висвітлити його життя, розкрити його
духовний світ. Пропонуються також до читання українські твори, які по-
глиблюють знання про життя і творчість великого українця.

І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Діти читатимуть вірші: "Ой, вийди ж мене з доли..."
І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Література - це великий український поет, який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Діти читатимуть вірші: "Ой, вийди ж мене з доли..."
І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Література - це великий український поет, який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Діти читатимуть вірші: "Ой, вийди ж мене з доли..."
І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Література - це великий український поет, який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Діти читатимуть вірші: "Ой, вийди ж мене з доли..."
І ВЕЛИЧІ - Так, історично було, коли вперше на світ з'явився великий український поет,
який став для нас і українців і світу.
/ Загучать українські пісні у вивісках міста "Давно", як влітку /
Висвітлень і сонячних квітів Шевченка, історичних і вшанування
визначеного українця Шевченка.

Джерело: Методичні рекомендації по підготовці та відзначенню 180-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. Жовтнева районна державна адміністрація Миколаївської області, відділ освіти. Районний методичний кабінет. Упорядник Могильда Т.К.1993. 16с.

Додаток К.

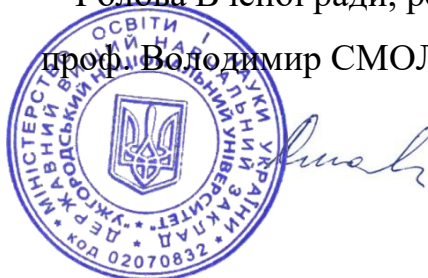
**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою ДВНЗ

«Ужгородський національний університет» Протокол № 11 від 22
грудня 2022 р.

Голова Вченої ради, ректор
проф. Володимир СМОЛАНКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

**Програми підвищення кваліфікації вихователів ЗДО (4 кредити,
120 годин)**

№ з/п	Напрямок	Розподіл годин			Практичні заняття	Тематичні дискусії
		кредити	Усього (годин)	Лекції		
I.	СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ МОДУЛЬ	0,2	6	4	2	
	Інваріантна частина		6	4	2	
	Варіативна частина					
II.	ПРОФЕСІЙНИЙ МОДУЛЬ Формування та розвиток професійної компетентності	0,5	16	4	12	--
	Інваріантна частина					
	Варіативна частина					
III	ФАХОВИЙ МОДУЛЬ	2,2	66	12	50	4
	Інваріантна частина		66	12	50	4
3.1.	Предметно-наукова підготовка		2	2	-	
3.2.	Методична підготовка Концептуальні засади		48	8	40	

	реалізації Державного стандарту дошкільної освіти України				
	Створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості інклюзивного навчання в ЗДО	8	2	6	
	Використання інформацій но- комунікаційних, цифрових технологій в освітньому процесі	4	-	4	
3.3.	Спецкурси	16	2	10	4
	Варіативна частина	4		4	
IV	ОРГАНІЗАЦІЙНО-КОНТРОЛЬНИЙ МОДУЛЬ	0,1	3	3	
V.	МОДУЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	1	29	-	-
	УСЬОГО:	4	120	20	67
					4

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

м. Київ

«20» січня 2003р.

Про надання статусу експериментальним
навчальним закладам м. Миколаєва

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 №1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» щодо розробки і впровадження у навчальний процес педагогічних технологій

НАКАЗУЮ:

1. Надати статус експериментальним навчальним закладам всеукраїнського рівня: дошкільному навчальному закладу №132, школі-сад «Чайка» ДП НВК ВО «Зоря» - «Машпроект», середній загальноосвітній школі №50 м. Миколаєва.

2. Затвердити на його базі проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Інтегрована особистісно-орієнтована технологія в дошкільному навчальному закладі та середній загальноосвітній школі І ступеня».

3. Призначити:

3.1. Якименко С.І. – завідувачу кафедрою дошкільної та початкової освіти Миколаївського обласного інституту після післядипломної педагогічної освіти, кандидата педагогічних наук – керівником дослідно-експериментальної роботи.

3.2. Філонок Т.О. – завідувачу навчально-оздоровчими закладами ВО «Зоря», Копейкіну О.А. – завідувачу відділом дошкільної освіти та Манюк Л.В. – завідувачу відділом початкової освіти Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України – методичними консультантами.

4. Доручити проведення науково-методичного моніторингу експерименту Інституту проблем виховання АПН України (Бех І.Д.), Інституту педагогіки АПН України (Мадзігон В.М.) та Науково-методичному центру середньої освіти і науки України (Завалевський Ю.І.)

5. Директорам експериментальних дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів (Жир Н.В., Яремчук Л.Ф., Дячук В.І.):

5.1. Провести апробацію програмного та навчально-методичного забезпечення згідно програми дослідно-експериментальної роботи.

5.2. Щорічно до 1 липня звітуватися перед Міністерством освіти і науки України про проміжні результати дослідно-експериментальної роботи.

6. Управлінню освіти і науки Миколаївської обласної держадміністрації (Нечушкіна Л.В.) та управлінню освіти Миколаївської міської Ради (Вдовиченко Р.П.) постійно сприяти діяльності експериментальних дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів.

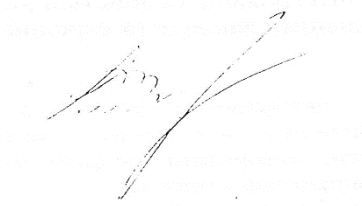
7. Департаменту розвитку загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти (Романенко В.П.), Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю.І.) надавати організаційну та методичну допомогу в діяльності експериментальних дошкільних та загальноосвітнього навчальних закладів, використовуючи їх досвід для розроблення змісту навчально-методичного забезпечення та нормативної бази дошкільного і загальноосвітнього навчальних закладів.

8. Наказ про надання статусу експериментальним навчальним закладам м. Миколаєва надрукувати в інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України.

9. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника державного секретаря Науменка Г.Г.

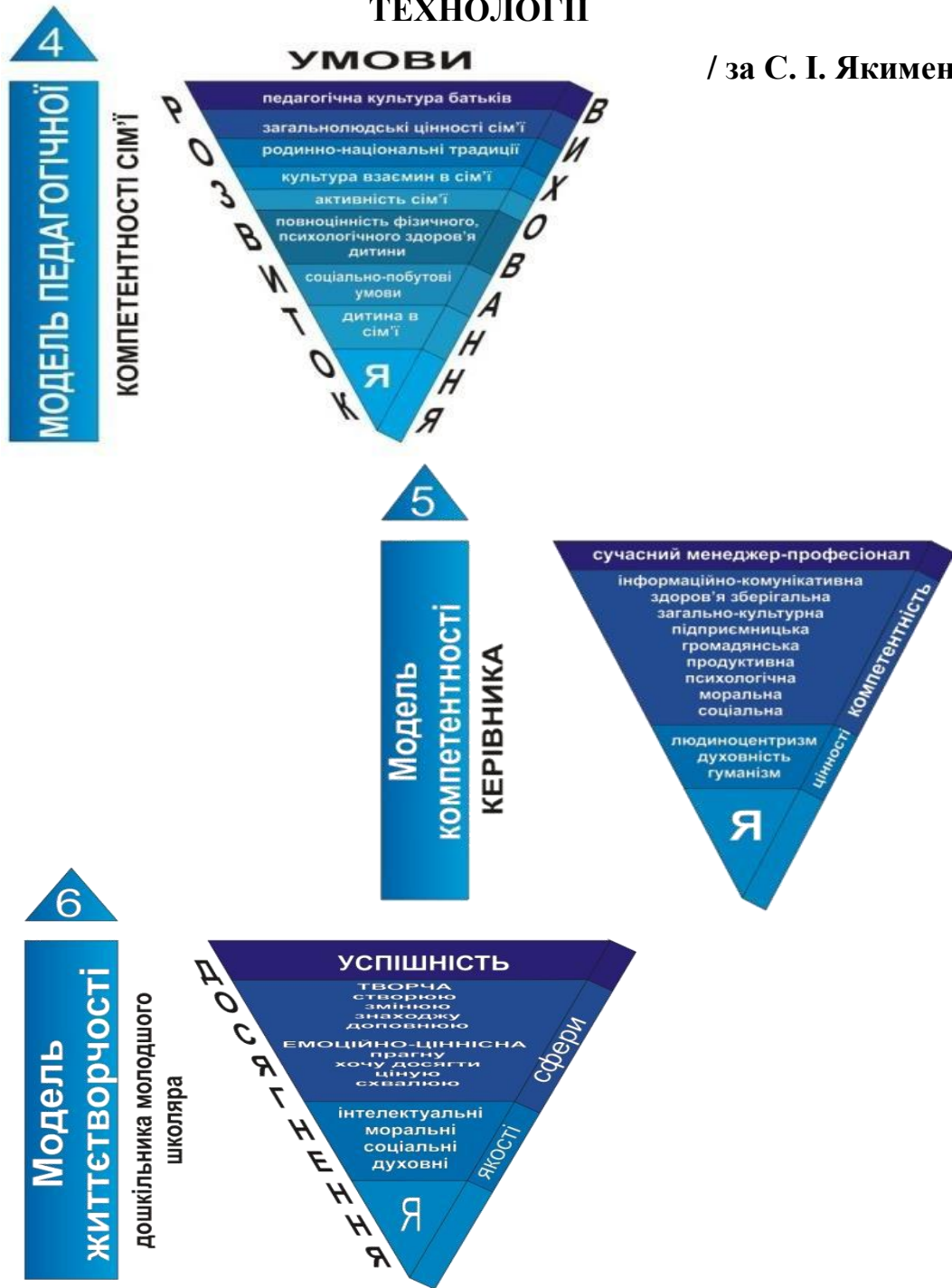
Т.в.о. Міністра В.С.

Журавський

**МОДЕЛЬ ІНТЕГРОВАНОЇ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ
ТЕХНОЛОГІЇ**

/ за С. І. Якименко/

1
МОДЕЛЬ СВІТОГЛЯДУ

ОСОБИСТОСТІ

2
МОДЕЛЬ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ДОШКІЛЬНИКА МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

3
МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

ВИХОВАТЕЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Якименко С. І. Формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років: теорія і практика. Монографія. Вінниця: Вид-во ФОП Кушнір Ю. В., 2020. 296 с. С.179-180

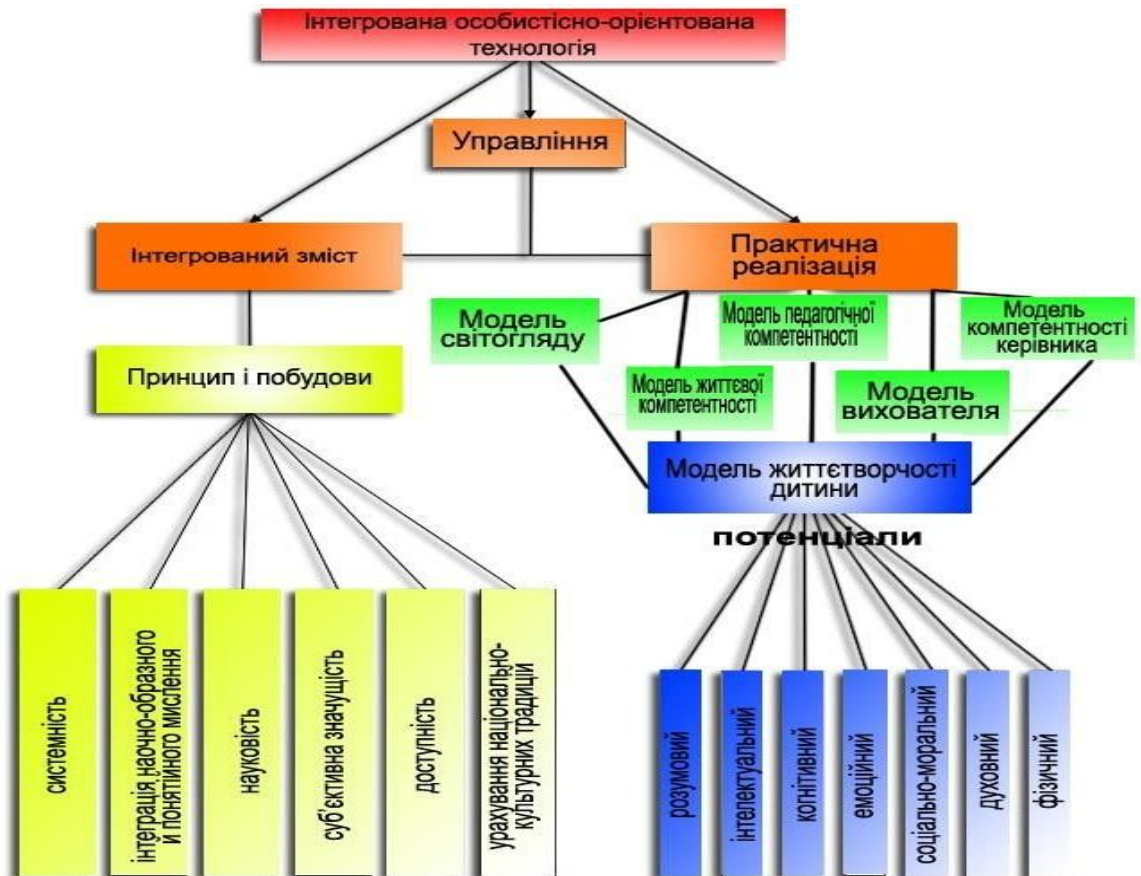

Рис.2.3. Узагальнена модель авторської інтегрованої особистісно-орієнтованої технології професора С. Якименко

Веб - квест « Україна очима дітей »

Мета: розширити знання дітей про Батьківщину, продовжувати знайомити з державними символами України, вчити будувати зв'язне висловлювання. Формувати громадянські якості: патріотизм, людяність, працьовитість; національну свідомість. Розвивати увагу, уяву, пам'ять, пізнавальні інтереси та бажання наполегливо добувати нові знання. Виховувати в дітей почуття національної гордості, любові до рідного краю.

Методи і прийоми веб - квесту:

наочні (ілюстрація, демонстрація); словесні (бесіда, розповідь-пояснення); перегляд та обговорення фотоматеріалів.

Обладнання: комп'ютер, програмне забезпечення для демонстрації відео та слайд-шоу, карта України, ілюстрації та назви зупинок, загадки, Герб України, Прапор України, аудіозапис пісень про Україну, відеомультфільм «Квітуха Україна».

Хід веб - квесту: Організаційний момент. Вихователь: Привіт, діти! Ви знаєте, що культурна людина, коли приходить в гості повинна привітатися. А чи знаєте ви, як вітають один одного люди в інших країнах? В Японії – кланяються, в Америці – плескають один одного по плечу, в Ізраїлі - кажуть «Мир вам», в Замбезі – плескають у долоні, в Італії - посилають повітряний поцілунок, в Європі – тиснуть руку і кажуть «Здрастуйте», при цьому називають своє ім'я. Діти вітаються за текстом.

Актуалізація опорних знань за метод «Коло ідей» Вихователь: Я пропоную вам доповнити вірш. Красивий, щедрий рідний край і мова наша солов'їна. Люби, шануй, оберігай усе, що зветься ... (Україна) Вихователь: Отже, діти, сьогодні наша гра присвячена нашій Батьківщині. Ми будемо з вами розмовляти про країну, в якій ми живемо, і про вас, малих дошкільнят, котрі зростають в Україні, про мир, дружбу та гідність її громадян. Сподіваюся, що наша гра буде цікавою і змістовною. А щоб вона такою

відбулася, ви будете якими? Діти (разом): активними, працьовитими, уважними, слухняними. Повідомлення теми і завдань веб - квесту.

Вихователь: Сьогодні ми вирушимо з вами у тривалу, але цікаву подорож Україною і дізнаємося, яка вона - наша рідна країна. Дорогою на нас можуть чекати небезпеки, труднощі, але, щоб їх подолати, ми повинні завжди допомагати один одному. Щоб не заблукати дорогою, стане в пригоді карта. Усі готові? Вперед до знань! Кожна група отримає карти зі словами за виконані завдання і в кінці ми складемо вислів про Україну (У серці моїм - Україна!). Вихователь: А зараз розділимося на 4 команди за кольором фігурки на вашому одязі.

Перша команда «Дослідники - журналісти» – збирає матеріал про державні і народні символи, знаходить інформацію, цікаві факти про Україну.

Друга команда «Диктори» – пригадує вірші про Україну.

Третя команда «Співаки» – підбирають пісні про край, Україну.

Четверта команда «Фотокореспонденти» – фотографують мальовничі краєвиди.

Усвідомлення матеріалу гри. Кожна команда з педагогом працює з інтернет ресурсами за обраною роллю.

Творчий звіт веб - квесту.

Перша локація «Українознавча». Група «Дослідники - журналісти»
Вихователь: Перевіримо ваші знання про Україну, рідний край, які в повторили працюючи в Інтернет.

- 1) В якій країні ми живемо?
- 2) Яке місто є столицею України?
- 3) Назвіть головну річку України.

4) Які державні символи України ви знаєте? (Демонструють на комп'ютері). Державний Прапор – блакитно-жовтий (блакитний колір – колір чистого мирного неба; жовтий колір – колір пшеничної ниви) Державний

Герб – тризуб, що символізує волю, до якої завжди прагнув народ, символ влади.

Державний Гімн – урочиста пісня. Державним гімном є пісня «Ще не вмерла Україна і слава, і воля» (Розглядають символи., слухаємо Гімн за допомогою комп 'ютера).

Вихователь: Діти, ми живемо у чудовій країні, яка зветься Україна. Для нас вона - найкраща, найрідніша, мила і дорога серцю, бо своя.

5) Які народні символи України ви знаєте? (Калина, верба, рушник, соняшник, барвінок). (Демонструють на комп 'ютері).

Вихователь: Діти, ви повинні знати, що щороку 24 серпня ми відзначаємо день незалежності України. б) У кожної людини є своя маленька батьківщина — місце, де вона народилася, живе і працює. Як називається наша маленька батьківщина – місто, в якому ми живемо? Проводиться перегляд відеофільму «Покров - місто гірняків»

Друга локація «Поетична». Вихователь: Вітаю вас на цій зупинці! Ви обрали ролі декламаторів, отже, ви творчі особистості! Група «Декламатори» Вихователь: Мелодійно, ніжно і чарівно описували красу української природи відомі поети та письменники України: Т. Шевченко, Леся Українка. (Демонструють портрети письменників на екрані телевізору).

Своїми творами вони прославляли нашу країну.

Вихователь: А зараз давайте послухаємо вірші про рідний край, які підготували діти з цієї групи. 1. Моя Батьківщина – велика країна. Весь Всесвіт – для мене вона. Найкраща у світі моя Україна. У цілому світі одна. 2. Я тут народилась у добру годину, Тут світ пізнавати учусь. Люблю я всім серцем свою Україну! І нею пишаюсь, горджусь. 3. Що краще у світі за рідну місцину? Вкраїна, як мати – одна. Люблю я всім серцем свою Батьківщину, Для мене – найкраща вона Вихователь: Молодці, діти!

Третя локація «Пісня – душа народу» Група «Співаки» (працювали з музичним керівником). Вихователь: Яке це диво – українська народна пісня! Яку владну силу таїть вона в собі! Минають віки, на зміну одним поколінням

приходять інші, а народна пісня залишається, бо вона - це душа народу, його історія. Діти групи по черзі: Пісня, наша пісня – це душа народу. Пісня українська, рідна, чарівна. Пісня – чарівниця, гарна, мов зірниця, мелодійна, ніжна, серцю дорога.

Вихователь: Для вас діти «Співочий віночок українських народних пісень» .

Діти групи разом з музичним керівником співають рядочки із українських народних пісень після прослухання уривка на мультимедійному проекторі.

Четверта локація «Спортивна» (проводить інструктор з фізкультури). Інструктор з фізкультури: Встаньте, діти, я вас запрошую на відео фізкультхвилинку «Україна – це ми».

П'ята локація «Фотогалерея» Група «Фотографи» (працювали з вчителем - дефектологом). Вихователь: Для кожної людини, яка щиро любить рідну землю, її природа - найчарівніша усвіті. Немає нічого прекрасного за українські краєвиди. Іноді краса природи по справжньому заворожує, здається, що в світі немає нічого прекрасного. Демонструється фото презентація «Мальовнича Україна», яку зробили діти цієї групи разом з вчителем – дефектологом на комп 'ютері.

Узагальнення матеріалу квест-гри. Вихователь: Усі групи попрацювали дуже добре, зібрали цікавий матеріал. І запрошую вас повторити набути знання. До вашої уваги кросворд «Вітчизна» давайте його розгадаємо. 1. Столиця України. {Київ}. 2. Найбільша річка України. (Дніпро). 3. Істоти, однією з особливостей яких є тіло, вкрите пір'ям. (Птахи). 4. Різнокольорова прикраса українського віночка. (Стрічка). 5. Кущова рослина, символ України. (Калина). 6. Мешканець Запорізької Січі. (Козак). 7. Розмальоване великоднє яйце. (Писанка). 8. Перелітний птах, який буде гніздо за вікном. (Ластівка). Діти разом на мультимедійному пристрої відгадують кросворд.

Шоста локація «Дзвоник». Вихователь: Ми наблизилися до нашої кінцевої зупинки. Тепер подивиться на вислів, який ми щойно склали: (Без Батьківщини нема України!) Вихователь: Завершити нашу гру мені б хотілося словами відомого поета: Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну, красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну.

Джерело: ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА. УКЛАДАННЯ ЗБІРКИ ТВОРІВ

URL:<file:///C:/Users/user/Desktop/2023%20%D1%80%D1%8B%D0%BA%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%8B%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5.pdf>

Авторська розробка

Семінар-практикуму «Організація патріотичного виховання дітей в умовах освітнього середовища ЗДО»

Цільова аудиторія: вихователі ЗДО № 22 м. Миколаїв.

Мета: підвищити рівень теоретичної підготовки педагогів щодо питань патріотичного виховання дошкільників в умовах сьогодення; розкрити необхідність посилення патріотичного виховання у ЗДО; удосконалити уміння і навички педагогів щодо організації патріотичного виховання дошкільників; розширити та уточнити знання педагогів щодо принципів, методів, приймів і форм роботи з дітьми з основних напрямів патріотичного виховання дітей дошкільного віку; розглянути прийоми просвітницької роботи вихователя з батьками з патріотичного виховання.

План проведення

Частина 1: Вступ

- Привітання та визначення мети семінару:
- Вітання учасників та короткий огляд мети заходу.
- Зазначення важливості патріотичного виховання в дошкільному віці.
 - Введення в тему: Патріотичне виховання в дошкільному віці:
 - Розгляд поняття патріотичного виховання та його ролі в формуванні особистості дитини.
- Обговорення актуальності та викликів патріотичного виховання.

Частина 2: Теоретичний блок

2.1. Основні аспекти патріотичного виховання в дошкільному віці:

- Роль вихователя у формуванні патріотичних цінностей.
- Застосування ігрових та творчих методів для патріотичного виховання.

2.2. Патріотичні традиції та свята:

- Розгляд та обговорення національних свят та традицій, які можна впроваджувати в дошкільних групах.

- Поділ педагогічним досвідом щодо проведення заходів під час свят.

Частина 3: Практичний блок

3.1. Майстер-клас з організації тематичних занять:

- Розробка та демонстрація педагогічних ідей для проведення патріотичних занять.

- Обмін досвідом та ідеями щодо практичної реалізації патріотичних аспектів у вихованні.

3.2. Роль ігор у патріотичному вихованні:

- Проведення ігрових сценаріїв, які підтримують патріотичні цінності.

- Розробка та обговорення ігрових ситуацій для виховання гордості за свою країну.

Частина 4: Дискусія та обмін досвідом

4.1. Обговорення робочих ситуацій:

- Педагогічна дискусія щодо важливих питань патріотичного виховання в дошкільному віці.

- Аналіз власного досвіду та визначення спільних проблем і шляхів їх вирішення.

4.2. Обмін ідеями та ресурсами:

- Поділ досвідом та матеріалами для реалізації патріотичного виховання.

- Збагачення взаємодії між учасниками семінару.

Частина 5: Підсумки

5.1. Підсумки та висновки:

- Зведення практичних та теоретичних аспектів семінару.

– Зазначення ключових висновків та визначення подальших кроків для розвитку патріотичного виховання в закладах дошкільної освіти.

5.2. Запитання та відповіді

Додаток Р**Авторська розробка Брейн-рингу «Народна педагогіка про патріотичне виховання дошкільників»**

Цільова аудиторія: вихователі ЗДО № 22 м. Миколаїв.

Мета: уточнити і закріпити знання педагогів з патріотичного виховання дошкільників, використовуючи елементи народної педагогіки; підвищити педагогічну компетентність з питань патріотичного виховання; узагальнити знання педагогів про мету, завдання та принципи патріотичне виховання; розвивати спосіб аналізу своєї діяльності та діяльності іншого учасника у процесі гри, проявляючи педагогічний такт; сприяти набуттю досвіду колективної роботи.

План проведення

Раунд 1: Визначення понять

1.1. Вибір команд:

Розподіл учасників на команди

1.2. Вибір командира та лозунгу команд:

Кожній команді дається певний термін для визначення та запису своїх розумінь "патріотичного виховання" та "народної педагогіки".

Раунд 2: Обговорення ідей

2.1. Презентація визначень:

Кожна команда презентує свої визначення обом поняттям.

2.2. Обговорення в групах:

Учасники обговорюють поданий матеріал у своїх групах та вносять коментарі.

Раунд 3: Педагогічні інструменти

3.1. Вибір інструментів:

Кожна команда вибирає педагогічні інструменти, які, на їхню думку, найбільш ефективно застосовуються для патріотичного виховання в народній педагогіці.

3.2. Презентація ідей:

Команди презентують обрані інструменти та пояснюють, чому вони їх вибрали.

Раунд 4: Взаємодія з батьками

4.1. Створення плану взаємодії:

Кожна команда створює план взаємодії з батьками для реалізації патріотичного виховання, використовуючи народні педагогічні підходи.

4.2. Обговорення і покращення:

Групове обговорення планів, можливі покращення та обмін ідеями.

Раунд 5: Підсумки та обговорення

5.1. Підведення підсумків:

Ведучий робить підведення підсумків кожного раунду та загальний висновок.

5.2. Відкрите обговорення:

Учасники вільно діляться своїми думками, враженнями, запитаннями та ідеями з іншими командами.

5.3. Оцінювання та нагородження:

Визначення кращої команди за оцінками чи голосуванням та вручення нагород.

Додаток С

Авторська розробка Майстер-класу «Організаційно-педагогічні умови патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку»

Цільова аудиторія: вихователі ЗДО № 22 м. Миколаїв

Мета: формувати у педагогів розуміння актуальності роботи з виховання патріотичних основ у дітей; підвищити рівень теоретичної підготовки педагогів щодо питань патріотичного виховання дошкільників в умовах сьогодення; розкрити необхідність посилення патріотичного виховання у ЗДО; удосконалити вміння і навички педагогів щодо організації патріотичного виховання дошкільників; розширити та уточнити знання педагогів щодо організаційно-педагогічних умов, принципів, методів, приймів і форм роботи з дітьми з основних напрямів патріотичного виховання дітей дошкільного віку; розглянути прийоми просвітницької роботи вихователя з батьками з патріотичного виховання.

План проведення

Частина 1: Вступ

1.1. Привітання:

Коротке привітання учасників майстер-класу.

1.2. Мета та обґрунтування теми:

Оголошення завдань та визначення важливості патріотичного виховання в старшому дошкільному віці.

Частина 2: Теоретичний блок

2.1. Основні аспекти патріотичного виховання:

Визначення понять та ключові аспекти патріотичного виховання в дошкільному віці.

2.2. Організаційно-педагогічні умови:

Розгляд організаційно-педагогічних умов, які сприяють успішному патріотичному вихованню.

Частина 3: Практичний блок

3.1. Розробка та адаптація педагогічних методик:

Практична робота з розробки та адаптації методик для використання в патріотичному вихованні.

3.2. Ігрові та творчі заняття:

Демонстрація ігрових та творчих методик для залучення дітей до патріотичного виховання.

Частина 4: Організація середовища

4.1. Створення патріотичного середовища:

Обговорення як створити патріотичне середовище в дошкільному закладі.

4.2. Використання атрибутів та ресурсів:

Рекомендації щодо використання прапорів, символів та інших ресурсів для створення атмосфери патріотизму.

Частина 5: Спільні обговорення та обмін досвідом

5.1. Досвід вихователів:

Поділ вихователями своїми власними педагогічними практиками та успішними кейсами.

5.2. Обговорення практичних викликів:

Групова дискусія щодо можливих труднощів та шляхів їх вирішення в практиці.

Частина 6: Підсумки

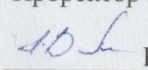
6.1. Аналіз результатів:

Підведення підсумків практичної частини та аналіз роботи учасників.

6.2. Подяка учасникам за активність та відкритість, надання контактів для подальшого обміну досвідом.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра початкової та дошкільної освіти

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи
 Н. В. Михальченко

30 серпня 2023 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ
ПАТРІОТИЗМУ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

Ступінь бакалавра
Галузь знань 01 Освіта /Педагогіка
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»

2023-2024 навчальний рік

Розробник: **Лушпай Тетяна Іванівна** аспірантка 4 курсу за напрямом 01 Освіта/Педагогіка: 011 – «Освітні, педагогічні науки», на здобуття наукового ступеня «Доктор філософії»_____ (Лушпай Т. І.)

Анотація

Навчальний курс передбачає підготовку здобувачів вищої освіти четвертого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 Дошкільна освіта до виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти в контексті розвитку та потреб сучасного суспільства на основі педагогічного досвіду кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Курс складається з трьох кредитів.

Перший кредит «Сутність та значення виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття» включає теми: мета і зміст патріотичного виховання дошкільників, суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у досліджуваний період, генеза виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в першій третині – другій половині ХХ ст.

У другому кредиті «Зміст виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття» розглядаються питання змісту виховання основ патріотизму у старших дошкільників України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, генези змісту у програмах II половини ХХ ст, патріотичного компонента в освітніх програмах кінця ХІХ – початок ХХ ст.

Третій кредит «Методи, форми та засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття» ознайомлює студентів з формами виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, методами і засобами виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, інноваційними методами,

спрямовані на формування основ патріотизму старших дошкільників, що запроваджувались у досліджуваний період.

Ключові слова: патріотизм, старший дошкільний вік, патріотичне виховання, народознавчий зміст, краєзнавство, народні традиції.

Abstract. The course provides for the preparation of undergraduate students pursuing the first (bachelor) degree majoring in 012 Preschool education in terms of the fundamentals of patriotism education among senior preschoolers in preschool educational establishments of Ukraine (late-20th – early-21st centuries).

The course consists of three credits.

The first credit «The essence and the importance of the fundamentals of patriotism education among senior preschoolers in preschool educational establishments of Ukraine (late-20th – early-21st centuries)» includes the topics: the purpose and content of patriotic education of preschoolers, socio-historical and socio-pedagogical preconditions for the fundamentals of patriotism education in senior preschoolers in the studied period, the genesis of the preschool children's patriotic feelings development in the first third – second half of the 20th century.

The second credit «The content of fundamentals of patriotism education in senior preschoolers of Ukraine in late-20th – early-21st centuries» examines the content of fundamentals of patriotism education in older preschoolers of Ukraine in late-20th – early-21st centuries, the genesis of the content in the curriculums in the second half of the 20th century, the patriotic component in the curriculums of the late-19th – early-20th century.

The third credit «Methods, forms and tools of the fundamentals of patriotism education in senior preschoolers of Ukraine in the late-20th – early-21st centuries» introduces the students to the forms of education used to promote the development of fundamental patriotic initiatives of senior preschoolers of Ukraine in the late-20th – early-21st centuries, methods and tools applied to ensure the achievement of the stated goals, innovative methods aimed at the development of patriotism in older preschoolers, which were implemented in the period under research.

Keywords: patriotism education, senior preschool age, patriotism education, ethnographic content, regional studies, folk customs and traditions

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		<i>денна форма навчання</i>
Кількість кредитів –3	Галузь знань: 01 Освіта/ Педагогіка	Вибіркова
Індивідуально-дослідне завдання: реферат	Спеціальність: 012 Дошкільна освіта	Рік підготовки: 4-й
Загальна кількість годин – 90 год.		Семестр: 7-й
		Лекції:
		6 год.
	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Практична, семінарські заняття:
		24 год.
		Самостійна робота
		50 год.
		Індивідуальні завдання
		10 год.
		Вид контролю:
Залік		

Мова навчання – українська.

Примітка

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та 1/3 індивідуальної роботи становить:

Для денної форми навчання – 30 год. аудиторної роботи, 60 год. –самостійної роботи.

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		<i>заочна форма навчання</i>

Кількість кредитів –3	Галузь знань: 01 Освіта/ Педагогіка	Вибіркова	
Індивідуально- дослідне завдання: реферат	Спеціальність: 012 Дошкільна освіта	Рік підготовки: 4-й	
Загальна кількість годин – 90 год.		Семестр: 7-й	
		Лекції: 6 год.	
	Освітньо- кваліфікаційний рівень: бакалавр	Практична, семінарські заняття: 24 год.	
		Самостійна робота 50 год.	
		Індивідуальні завдання 10 год.	
		Вид контролю: залік	

2. Мета, завдання навчальної дисципліни за результатами навчання

Мета курсу – підготовка здобувачів вищої освіти четвертого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 Дошкільна освіта до виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти в контексті розвитку та потреб сучасного суспільства на основі педагогічного досвіду кінця ХХ – початок ХХІ століття.

Завдання курсу:

1. Ознайомити здобувачів вищої освіти з метою та завданнями дисципліни «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)»

2. Розглянути із здобувачами суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

3. Ознайомити студентів з надбаннями педагогіки кінця ХХ – початку ХХІ століття з теорії і практики патріотичного виховання дошкільників

4. Сформувати у студентів уявлення про організаційно - педагогічних умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ - початок ХХІ століття).

5. Ознайомлення майбутніх вихователів з особливостями здійснення національно-патріотичного виховання в дитячих садках кінця ХХ – початку ХХІ століття.

6. Удосконалити у студентів здатність працювати з першоджерелами кінця ХХ – початку ХХІ століття з теорії і практики патріотичного виховання дошкільників та застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Передумови для вивчення дисципліни.

Навчальна дисципліна складається з 3-х кредитів:

012 Дошкільна освіта

Програмні результати навчання:

ПРН-01. Розуміти і визначати педагогічні умови, закономірності, принципи, мету, завдання, зміст, організаційні форми, методи і засоби, що використовуються в роботі з дітьми від народження до навчання у школі; знаходити типові ознаки і специфіку освітнього процесу і розвитку дітей раннього і дошкільного віку.

ПРН-06. Встановлювати зв'язок між педагогічними впливами та досягнутими дітьми результатами.

ПРН-09. Розуміти історію та закономірності розвитку дошкільної освіти. Аналізувати педагогічні системи минулого та творчо трансформувати їх потенціал у сучасний освітній простір закладу дошкільної освіти.

ПРН -15. Визначати завдання і зміст різних видів діяльності дітей раннього і дошкільного віку на основі програм дошкільної освіти та знань

про культурно-історичний досвід українського народу, загальнолюдські культурні та етико-естетичні цінності.

ПРН-17. Здійснювати суб'єкт-суб'єктну взаємодію і розвивальне міжособистісне педагогічне спілкування з дітьми дошкільного віку та особистісно- і соціально зорієнтоване спілкування з батьками.

Згідно з вимогами ОП студент володіє такими компетентностями:

Інтегральна компетентність (ІНК). Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в галузі дошкільної освіти з розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку, що передбачає застосування загальних психолого-педагогічних теорій і фахових методик дошкільної освіти, та характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності

ЗК-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК-3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК-4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК-5. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК-6. Здатність до міжособистісної взаємодії.

ЗК-8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Спеціальні (фахові) компетентності

ФК-1. Здатність працювати з джерелами навчальної та наукової інформації.

ФК-2. Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку базових якостей особистості (довільність, самостійність, креативність, ініціативність, свобода поведінки, самосвідомість, самооцінка, самоповага).

ФК-16. Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку толерантного ставлення та поваги до інших, попередження та протидії булінгу.

ФК-18. Здатність знаходити, опрацьовувати потрібну освітню інформацію та застосовувати її в роботі з дітьми, батьками.

ФК-20. Здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини.

3. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Сутність та значення виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття).

Тема 1. Мета і зміст патріотичного виховання дошкільників

Сутність поняття «виховання», «національне виховання» у педагогічній науці і практиці. Мета виховання як основа виховної системи у поглядах педагогів кінця ХІХ початку ХХ ст. Поняття «національно-патріотичне виховання», «патріотизм», «громадянство». Основні напрями, завдання та шляхи формування патріотизму в нормативних документах з дошкільної освіти початку ХХІ століття: Законом України «Про дошкільну освіту», «Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», Інструктивно-методичні рекомендації «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах», Базовий компонент дошкільної освіти. Структура патріотизму за М. Фіцулою: патріотична свідомість, патріотичні почуття, патріотична поведінка та

діяльність. Структура патріотизму за Л. Загоруйко, Н. Тарновецька, М. Чепіль: змістовий компонент, емоційно-спонукальний компонент, діяльнісний компонент. Структура патріотизму за В. Вугрич: когнітивний блок, емоційно-вольовий блок, діялісно-практичний блок. Принципи формування основ патріотизму дітей дошкільного віку.

Тема 2. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваній період

Національно-патріотичне виховання дошкільників в системі пріоритетів державної політики. Суб'єкти формування національно - патріотичного світогляду: сім'я, оточення, соціум, заклади дошкільної освіти, засоби масової інформації. Суспільно-історичні передумови виховання. Соціально-педагогічні передумови виховання.

Тема 3. Генеза виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в I третині – другій половині ХХ ст.

Використання досвіду попередніх поколінь у вихованні почуття патріотизму дітей дошкільного віку в Україні в 20-х роках ХХІ століття. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку під час української революції (1917-1921 рр.). Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1930-1941 роки). Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1950-1970 роки). Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1970-1989 роки). Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні в 1990-2000 рр.

Кредит 2. Зміст виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття

Тема 4. Генеза змісту у програмах II половини ХХ ст.

Зміст патріотичного виховання дошкільників у програмах 1917-1930 рр. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку в змісті програм 1932-1934 рр. Аналіз програмових вимог щодо виховання почуття патріотизму в

дітей дошкільного віку в Україні в період із 1930 по 1941 роки. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку в змісті програм 1950-1970-х років. Програми для дошкільників 1970-80-х років.

Тема 5. Патріотичний компонент у освітніх програмах кінець ХІХ – початок ХХ ст.

Тематична програма «Мій рідний край, моя земля. Українське народознавство в дошкільному закладі». Парціальна програма «Україна – моя Батьківщина» (О. Каплуновська). Варіативна освітня програма «Світ, в якому Я живу» (С. Якименко)

Кредит 3. Методи, форми та засоби виховання основ патріотизму устарших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття

Тема 6. Форми виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття

Класифікація форм національно-патріотичного виховання. Вербальні форми роботи (інформування, зустрічі), практичні форми роботи (екскурсії, конкурси, змагання, ігри, тематичні свята). Наочні форми роботи (виставки, тематичні стенди, народознавчі міні-музеїв у групах). Тематичне свято як форма патріотичного виховання. Особливості організації спортивно-патріотичних ігор-змагань. Екскурсія. Види екскурсій. Тематика екскурсій. Особливості оформлення народознавчих міні-музеїв у групах. Організація зустрічей з учасниками бойових дій.

Тема 7. Методи і засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття

Класифікація методів національно-патріотичного виховання. Врахування індивідуальних і вікових особливостей дітей при доборі методів. Переконавання. Стимулювання. Метод особистого прикладу.

Спостереження як метод національно-патріотичного виховання. Види спостереження. Ігри. Види ігор. Особливості застосування народної гри для

формування основ патріотизму. Поєднане слухання музики, малювання з читанням художніх творів. Метод екскурсії. Бесіда із застосуванням методичних прийомів (запитання, порівняння, індивідуальні завдання, звернення до досвіду дітей). Засоби патріотичного виховання старших дошкільників (народна хореографія, народна іграшка, природу рідного краю, народну міфологію).

Тема 8. Інноваційні методи, спрямовані на формування основ патріотизму старших дошкільників

Рефлексивно-експліцитний метод як альтернативний метод формування основ патріотизму (І. Бехом). Психолого-педагогічні проєкти. Веб-квести краєзнавчого та патріотичного спрямування. Технологія розв'язання винахідницьких завдань. Правила правильного підбору методів і прийомів патріотичного виховання.

4. Структура навчальної дисципліни Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Усього	у тому числі				
		л	пр	лб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)						
Тема 1. Мета і зміст патріотичного виховання дошкільників	11	1	2			8
Тема 2. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваній період	7	1	2			4
Тема 3. Генеза виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в І третині – другій половині ХХ ст.	20		2		10	8
Разом за кредит 1	28	2	6		10	20
Кредит 2. ЗМІСТ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХХ– НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ						
Тема 4. Генеза змісту у програмах II половини ХХ ст.	8		2			6
Тема 5. Патріотичний компонент у освітніх програмах кінець ХІХ – початок ХХ ст.	11	1	4			6
Разом за кредит 2	19	1	6			12
Кредит 3. МЕТОДИ, ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХХ– НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ						
Тема 6. Форми виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ– на	11	1	4			6

початку ХХІ століття						
Тема 7. Методи і засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття	11	1	4			6
Тема 8. Інноваційні методи, спрямовані на формування основ патріотизму старших дошкільників	11	1	4			6
Разом за кредит 3	33	3	12			18
Усього годин	90	6	24		10	50

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Усього	у тому числі				
		л	пр	лб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)						
Тема 1. Мета і зміст патріотичного виховання дошкільників	11	1	2			8
Тема 2. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у досліджуваній період	7	1	2			4
Тема 3. Генеза виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в І третині – другій половині ХХ ст.	20		2		10	8
Разом за кредит 1	28	2	6		10	20
Кредит 2. ЗМІСТ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХХ– НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ						
Тема 4. Генеза змісту у програмах II половини ХХ ст.	8		2			6
Тема 5. Патріотичний компонент у освітніх програмах кінець ХІХ – початок ХХ ст.	11	1	4			6
Разом за кредит 2	19	1	6			12
Кредит 3. МЕТОДИ, ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХХ– НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ						
Тема 6. Форми виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття	11	1	4			6
Тема 7. Методи і засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття	11	1	4			6
Тема 8. Інноваційні методи, спрямовані на формування основ патріотизму старших дошкільників	11	1	4			6
Разом за кредит 3	33	3	12			18
Усього годин	90	6	24		10	50

5. Теми лекційних занять

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість один денна форма
<i>Кредит 1. Сутність та значення виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XX– початок XXI століття)</i>		
1.	Тема 1. Мета і зміст патріотичного виховання дошкільників	1
2.	Тема 2. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у досліджуваній період	1
<i>Кредит 2. Зміст виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття</i>		
3.	Тема 5. Патріотичний компонент у освітніх програмах кінець XIX – початок XX ст.	1
<i>Кредит 3. Організація процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття</i>		
4.	Тема 6. Форми виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття	1
5.	Тема 7. Методи і засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття	1
6.	Тема 8. Інноваційні методи, спрямовані на формування основ патріотизму старших дошкільників	1
Всього		6

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість один заочна форма
<i>Кредит 1. Сутність та значення виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XX– початок XXI століття)</i>		
1.	Тема 1. Мета і зміст патріотичного виховання дошкільників	1
2.	Тема 2. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у досліджуваній період	1
<i>Кредит 2. Зміст виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття</i>		
3.	Тема 5. Патріотичний компонент у освітніх програмах кінець XIX – початок XX ст.	1
<i>Кредит 3. Методи, форми та засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття</i>		
4.	Тема 6. Форми виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття	1
5.	Тема 7. Методи і засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття	1
6.	Тема 8. Інноваційні методи, спрямовані на формування основ патріотизму старших дошкільників	1

Всього	6
---------------	----------

6. Теми практичних занять
Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість один денна форма
<i>Кредит 1. Сутність та значення виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XX– початок XXI століття)</i>		
1.	Тема 1. Мета і зміст патріотичного виховання дошкільників	2
2.	Тема 2. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у досліджуваній період	2
3	Тема 3. Генеза виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в I третині – другій половині XX ст.	2
<i>Кредит 2. Зміст виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття</i>		
4.	Тема 4. Генеза змісту у програмах II половини XX ст.	2
5.	Тема 5. Патріотичний компонент у освітніх програмах кінець XIX – початок XX ст.	4
<i>Кредит 3. Методи, форми та засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття</i>		
6.	Тема 6. Форми виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття	4
7.	Тема 7. Методи і засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття	4
8.	Тема 8. Інноваційні методи, спрямовані на формування основ патріотизму старших дошкільників	4
Всього		24

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість один заочна форма
<i>Кредит 1. Сутність та значення виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XX– початок XXI століття)</i>		
1.	Тема 1. Мета і зміст патріотичного виховання дошкільників	2
2.	Тема 2. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у досліджуваній період	2
3	Тема 3. Генеза виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в I третині – другій половині XX ст.	2
<i>Кредит 2. Зміст виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття</i>		
4.	Тема 4. Генеза змісту у програмах II половини XX ст.	2

5.	Тема 5. Патріотичний компонент у освітніх програмах кінець XIX – початок XX ст.	4
<i>Кредит 3. Методи, форми та засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття</i>		
6.	Тема 6. Форми виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття	4
7.	Тема 7. Методи і засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття	4
8.	Тема 8. Інноваційні методи, спрямовані на формування основ патріотизму старших дошкільників	4
Всього		24

7. Самостійна робота
Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість один
<i>Кредит 1. Сутність та значення виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XX– початок XXI століття)</i>		
Тема 1.	1. Зробити порівняльну таблицю «Основні напрями, завдання та шляхи формування патріотизму в нормативних документах з дошкільної освіти початку XXI століття» на основі Закону України «Про дошкільну освіту», «Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)», Інструктивно-методичних рекомендацій «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах», Базового компоненту дошкільної освіти 2. Описати структуру патріотизму за В. Вугрич: когнітивний блок, емоційно-вольовий блок, діяльнісно-практичний блок.	8
Тема 2.	Створити ментальну карту «Місце національно-патріотичного виховання дошкільників в системі пріоритетів державної політики» у сервісах на вибір Draw.io, Canva, XMind	4
Тема 3.	Груповий проєкт. Створення презентації у групах (3 особи) за темами: 1. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку під час української революції (1917-1921 рр.). 2. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1930-1941 роки). 3. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1950-1970 роки). 4. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1970-1989 роки). 5. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні в 1990-2000 рр.	8
<i>Кредит 2. Зміст виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці XX– на початку XXI століття</i>		
Тема 4.	Написання повідомлення на тему: «Програми для дошкільників 1970-80-х років»	6
Тема 5.	Аналіз варіативної освітньої програми «Світ, в якому Я живу»	6

	(Якименко С. І.)	
<i>Кредит 3. Методи, форми та засоби виховання основ патріотизму у старших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття</i>		
Тема 6.	На основі аналізу блогів вихователів закладів дошкільної освіти, сайтів закладів дошкільної освіти, освітніх платформ навести приклади проведення тематичних свят як форми патріотичного виховання; спортивно-патріотичних ігор-змагань, екскурсій, народознавчих міні-музеїв у групах.	6
Тема 7.	Опрацювання двох статей на вибір: Формування у дошкільників першооснов патріотичного виховання засобами народознавства: з досвіду роботи педагогів дошк. навч. закл. «Барвінок» с. Волиця [Хмельниц. обл.] / Від. освіти, молоді та спорту, Волиц. дошк. навч. закл. «Барвінок».; уклад.: Кривенко Л. О., Очеретна Н. В., Позднишева Л. С., 2015. 79 с. URL: http://hmrnk.ucoz.ru/pedvustavka/volickij_dnz.pdf .	6
Тема 8.	1. Ознайомлення з прикладами веб-квестів краєзнавчого та патріотичного спрямування педагогів початку ХХ ст. 2. На основі із запропонованих прикладів веб-квестів краєзнавчого та патріотичного спрямування педагогів початку ХХ ст. розробити власний веб-квест краєзнавчого або патріотичного спрямування	6
Всього		50

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість один
<i>Кредит 1. Сутність та значення виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ– початок ХХІ століття)</i>		
Тема 1.	1. Зробити порівняльну таблицю «Основні напрями, завдання та шляхи формування патріотизму в нормативних документах з дошкільної освіти початку ХХІ століття» на основі Закону України «Про дошкільну освіту», «Державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ століття)», Інструктивно-методичних рекомендацій «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах», Базового компоненту дошкільної освіти 2. Описати структуру патріотизму за В. Вугрич: когнітивний блок, емоційно-вольовий блок, діяльнісно-практичний блок.	8
Тема 2.	Створити ментальну карту «Місце національно-патріотичного виховання дошкільників в системі пріоритетів державної політики» у сервісах на вибір Draw.io, Canva, XMind	4
Тема 3.	Груповий проект. Створення презентації у групах (3 особи) за темами: 6. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку під час української революції (1917-1921 рр.). 7. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1930-1941 роки). 8. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1950-1970 роки). 9. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного	8

	віку в Україні (1970-1989 роки). 10. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні в 1990-2000 рр.	
<i>Кредит 2. Зміст виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття</i>		
Тема 4.	Написання повідомлення на тему: «Програми для дошкільників 1970-80-х років»	6
Тема 5.	Аналіз варіативної освітньої програми «Світ, в якому Я живу» (Якименко С. І.)	6
<i>Кредит 3. Методи, форми та засоби виховання основ патріотизму старших дошкільників України наприкінці ХХ– на початку ХХІ століття</i>		
Тема 6.	На основі аналізу блогів вихователів закладів дошкільної освіти, сайтів закладів дошкільної освіти, освітніх платформ навести приклади проведення тематичних свят як форми патріотичного виховання; спортивно-патріотичних ігор-змагань, екскурсій, народознавчих міні-музеїв у групах.	6
Тема 7.	Опрацювання двох статей на вибір: Формування у дошкільників першооснов патріотичного виховання засобами народознавства: з досвіду роботи педагогів дошк. навч. закл. «Барвінок» с. Волиця [Хмельниц. обл.] / Від. освіти, молоді та спорту, Волиц. дошк. навч. закл. «Барвінок».; уклад.: Кривенко Л. О., Очеретна Н. В., Позднишева Л. С., 2015. 79 с. URL: http://hmrmk.ucoz.ru/pedvustavka/volickij_dnz.pdf .	6
Тема 8.	3. Ознайомлення з прикладами веб-квестів краєзнавчого та патріотичного спрямування педагогів початку ХХ ст. 4. На основі із запропонованих прикладів веб-квестів краєзнавчого та патріотичного спрямування педагогів початку ХХ ст. розробити власний веб-квест краєзнавчого або патріотичного спрямування	6
Всього		50

8. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Написання реферату за поданими темами на вибір (10 год.):

1. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку під час української революції (1917-1921 рр.).
2. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1930-1941 роки).
3. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1950-1970 роки).
4. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1970-1989 роки).
5. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні в 1990-2000 рр.
6. Народознавчі ідеї у педагогіці другої половини ХХ ст.
7. Народознавчі ідеї у педагогіці початку ХХ ст.
8. Ідеї народного виховання у творчості українських педагогів другої половини ХХ ст.
9. Ідеї народного виховання у творчості українських педагогів початку ХХ ст.

10. Етнопедagogіка ХХ ст.
11. Завдання ознайомлення дітей з витоками народознавства у 1917-1921 рр.
12. Зміст ознайомлення дітей з витоками народознавства у 1917-1921 рр.
13. Методика проведення українських національних свят і обрядів у ЗДО (досвід початку ХХ ст.)
14. Методика проведення українських національних свят і обрядів у ЗДО (II половина ХІХ ст.)
15. Особливості здійснення національно-патріотичного виховання в дитячих садках кінця ХХ – початку ХХІ століття

Студент може сформулювати власну тему в межах поданих тем.

9. Форми та критерії оцінювання

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Форми поточного та підсумкового контролю

Контрольні заходи здійснюються з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, системності, всебічності.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з дисципліни «Організаційно-педагогічні умови виховання основ

патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» є:

- залік;
- тест;
- груповий проєкт;
- студентські презентації.

Використовуються такі методи контролю (усний, письмовий), які мають сприяти підвищенню мотивації студентів до навчально-пізнавальної діяльності.

Поточний контроль. *Завданням поточного контролю* є перевірка розуміння та засвоєння певної частини навчального матеріалу, рівня сформованості навичок, умінь самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, здатності осмислити зміст теми.

Об'єктами поточного контролю знань студента є систематичність та активність роботи на заняттях; виконання завдань для самостійної роботи. Оцінюванню можуть підлягати: рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах на практичних/семінарських заняттях; активність при обговоренні питань практичного/семінарського/лабораторного заняття; результати тестування тощо.

У разі невиконання завдань поточного контролю студент має право скласти їх індивідуально до останнього практичного заняття за дозволом завідувача кафедри. Порядок такого контролю регламентований викладачем.

Критерії оцінювання відповідей на практичних заняттях:

Студенту виставляється *відмінно*: вільне володіння науковою термінологією, легка орієнтація в тематиці дисципліни та міждисциплінарних зв'язках, творчо-пошуковий підхід під час відповідей із застосуванням позапредметних знань, наведення прикладів, порівняння і аналіз навчального матеріалу, системне бачення предмету.

Студенту виставляється *дуже добре*: добре знання матеріалу, незначні помилки і неточності у відповідях, швидке орієнтування при розв'язанні

навчальних завдань, достатньо високий рівень загальної обізнаності з предмету та адаптивності при доборі потрібного матеріалу.

Студенту виставляється *добре*: володіння певним обсягом навчального матеріалу, здатність його аналізувати, використання на достатньому рівні знань та вмінь для формулювання висновків, несуттєві неточності у відповідях.

Студенту виставляється *достатньо*: задовільний рівень знань матеріалу, здатність його аналізувати під керівництвом викладача, розуміння окремих понять, суттєві неточності у відповідях.

Студенту виставляється *мінімальний задовільно*: поверхневе знання змісту тем з дисципліни, труднощі при використанні понятійного апарату, відсутність міцних логічних зв'язків і послідовності у розумінні навчального предмету, відповіді на додаткові запитання майже не розкривають значення і суті матеріалу.

Оцінювання самостійної роботи студентів

Матеріал для самостійної роботи студентів, який передбачений в темі практичного заняття одночасно із аудиторною роботою, оцінюється під час поточного контролю теми на відповідному аудиторному занятті. Оцінювання тем, які виносяться на самостійне опрацювання і не входять до тем аудиторних навчальних занять, контролюються під час підсумкового контролю.

В процесі проведення контрольних заходів викладач оцінює:

- рівень засвоєння студентом навчального матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання;
- вміння використовувати теоретичні знання при виконанні практичних задач;
- обґрунтованість та логічність викладення самостійно вивченого матеріалу;
- повноту розкриття теми дослідження;

– оформлення матеріалів згідно з висунутими вимогами.

Відмітки про виконання або невиконання різних видів самостійної роботи студентів проставляються в Журналі обліку відвідувань та успішності студентів викладача.

Види та форми самостійної роботи студентів	Форми проведення, контролю та Звітності
1. Підготовка до поточних аудиторних занять	
1.1. Вивчення обов'язкової та додаткової літератури, текстів лекцій тощо	1.1. Активна участь в різних видах аудиторних занять
1.2. Виконання домашніх завдань	1.2. Перевірка правильності виконання завдань
1.3. Підготовка до практичних занять	1.3. Активна участь в практичних заняттях
1.4. Підготовка до контрольних робіт та інших форм поточного контролю	1.4. Написання контрольної роботи тощо
2. Пошуково-аналітична робота	
2.1. Пошук та огляд літературних джерел за заданою проблематикою	2.1. Розгляд підготовлених матеріалів під час аудиторних занять
2.2. Написання доповіді чи презентації заданою проблематикою	2.2. Обговорення (захист) матеріалів доповіді чи презентації під час аудиторних занять або перевірка роботи викладачем
2.3. Аналітичний розгляд наукової чи методичної публікації	2.3. Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять
2.4. Аналіз прикладів веб-квестів краєзнавчого та патріотичного спрямування педагогів початку ХХ ст.	2.5. Перевірка правильності виконання завдань

**Критерії оцінювання ІНДЗ
(дослідження у вигляді реферату)**

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Обґрунтування актуальності, формулювання мети, завдань та визначення методів дослідження	2 бали
2.	Складання плану реферату	1 бал
3.	Критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Виклад фактів, ідей, результатів досліджень у логічній послідовності. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми, розгляд тенденцій подальшого розвитку даного питання	5 балів
4.	Дотримання правил реферування наукових публікацій	5 бали
5.	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження	5 бали
6.	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел, посилання	2 бали
Разом		20 балів

Підсумковий контроль. Завданням підсумкового контролю є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Поточне оцінювання та самостійна робота								ІНДЗ	Накопичувальні бали/сума
1 кредит			2 кредит		3 кредит				
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8		
10	10	10	10	10	10	10	10	20	100

10. Засоби діагностики

Контрольні заходи здійснюються з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, системності, всебічності.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з дисципліни «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI століття)» є:

- залік;
- стандартизовані тести;
- груповий проєкт;
- студентські презентації.

11. Методи навчання

Під час вивчення дисципліни «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI століття)» передбачено комплексне використання різноманітних методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності студентів та методів стимулювання і мотивації їх навчання, що сприяє розвитку творчих засад особистості майбутнього фахівця, з урахуванням індивідуальних особливостей учасників освітнього процесу.

З метою формування професійних компетентностей широко впроваджуються інноваційні методи навчання. Це – комп’ютерна підтримка освітнього процесу, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, створення ментальних карт, опрацювання першоджерел, опрацювання дискусійних питань, проєктний метод тощо).

За джерелами знань на заняттях використовуються словесні (розповідь, бесіда, лекція) та практичні методи.

За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються проблемно-інформаційний, проєктно-пошуковий, дослідницький методи.

Із метою забезпечення максимального засвоєння студентами матеріалу курсу використовуються наступні методи навчання:

1) Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

- словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна-лекція);
- наочні (презентація, демонстрування);
- практичні методи (вправи; практичні завдання).

2) Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

- метод проблемного викладу матеріалу;
- метод опори на життєвий досвід;
- навчальної дискусії.

3) Методи контролю й самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності:

- усного контролю;
- письмового контролю;
- самоконтролю та взаємоконтролю;

12.Рекомендована література

Базова література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція). 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro->

[zatverdzhennya-bazovogo-komponentadoshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya](#)

2. Бугаєць Н. А. Танець як засіб виховання. *Засоби навчання та науково-дослідної роботи*: зб. наук. праць. Харків, 2000. Вип. 14. С. 119–126.
3. Закон України «Про загальну середню освіту». Освіта України. 1999. № 25. С. Закон України «Про освіту» URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>
4. Звернення Президента Володимира Зеленського до українців і народів світу. <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-volodimirazelenskogo-do-ukrayinciv-i-73777>
5. Іграшки-мотанки: навчально-методичний посібник. Г.В. Резніченко. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2012. 104 с.
6. Інструктивно-методичні рекомендації «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах» (додаток до листа МОН від 25 липня 2016 р. №1/9-396). *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. №8. С. 52-57.
7. Каплуновська О. Програми національно-патріотичного виховання дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2016. № 8. С.11.
8. Лушпай Т.І. Стан виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в період 1930-1941 рр. Науковий журнал «Інноваційна педагогіка» Випуск 53 Том 1. С. 198-202.
9. Мусієнко В. С. Формування почуття патріотизму у дітей у дошкільних навчальних закладах України (1930-1991рр.): дис....к-та пед. наук: 13.00.01. КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»; Тернопільський нац.. пед.. ун-т імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2018. 210 с.
10. Низковська О. Іграшка в центрі уваги педагогічної спільноти. *Дошкільне виховання*. 2018. Вип. 1. С. 9–11.

Допоміжна література

1. Лушпай Т. І. Аналіз програмових вимог щодо виховання почуття

патріотизму в дітей дошкільного віку в Україні в період із 1930 по 1941 роки. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, 2022, Вип. 3 (20) С. 227-232.

2. Лушпай Т. І. Виховання у дошкільників почуття любові і поваги до своєї країни в умовах сьогодення. Science and practice: implementation to modern society: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції м. Манчестер, Великобританія 4-5 червня 2021 р. Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2021. С. 189-191.

3. Лушпай Т. І. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти. Virtus: Scientific Journal. 2020. № 45. С. 88-91

4. Лушпай Т. І. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку під час української революції (1917-1921 рр.) The 8th International scientific and practical conference «Science and Innovation» (9–10 September, 2020) Nika Publishing, Liverpool, Great Britain. 2020. С. 85-90.

5. Лушпай Т. І. Виховання почуття патріотизму дітей дошкільного віку в Україні в 30-х роках ХХ століття. The 20th International scientific and practical conference «Covid-19 – challenges in modern science» (June 1-2, 2021) Mysl Naukowa, Poland, Warsaw. 2021. С.92-94.

6. Лушпай Т. І. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1930-1941 роки). Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія. 2022. Том 13. № 2. С. 25-29.

7. Лушпай Т. І. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в період 1917-1920 рр. (вплив товариства «Просвіта»). Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції «Society and science: Interconnection» (26-28 November, 2022). Porto, Portugal. 2022. С. 111-114.

8. Лушпай Т. І. Зміст патріотичного виховання дошкільників у програмах 1917-1930 рр. Korszeru muszerek es algoritmus tapaszlati es elemeleri tudomanyos kutatasi, Szeptember 18, 2020. Budapest, Magyarország:

European Scientific Platforme. С. 32-33.

9. Лушпай Т. І. Наступність у патріотичному вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи 29 листопада 2022 р. Житомир. 2022. С. 192-195

10. Лушпай Т. І. Особливості виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в період 1917-1920 рр. Діджиталізація науки як виклик сьогодення: матеріали III Міжнародної студентської наукової конференції, м. Яремче, 18 листопада, 2022 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2022. 234 с.

11. Лушпай Т. І. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку в змісті програм 1932-1934 рр. The 1 st International scientific and practical conference «Problems and innovations in science». Part 1. (4-5 May, 2020) Nika Publishing, London, Great Britain. 2020.V.2. С.64-68.

12. Лушпай Т. І. Передумови виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в Україні в період із 1939 по 1941 рр. Пріоритетні шляхи розвитку науки: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 30-31 серпня 2020 р. Київ: МЦНД, 2020. С. 29-31.

13. Лушпай Т. І. Стан виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в період 1939-1941 рр. Трансформація суспільних наук: соціально-економічний, лінгвістичний, політичний та ІТ-виміри: матеріали міжнародної наукової конференції (Т.1), 11 вересня, 2020 рік. Дніпро, Україна: МЦНД. С. 51-53.

14. Лушпай Т.І. Стан виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в період 1930- 1941 рр. Науковий журнал «Інноваційна педагогіка» Випуск 53. Том 1. 2022. С. 198-202.

15. Лушпай Т.І. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах

дошкільної освіти (кінець XX – початок XXI століття). Вісник науки та освіти. 2023 №8 (14). 2023. С. 615-624.

16. Лушпай Т.І. Теоретико-методологічні засади формування професійно-педагогічної культури в майбутніх фахівців дошкільної освіти в умовах ЗВО. The 4th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (19-21 June, 2023) SPC «Sciconf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2023. С. 395-399.

17. Лушпай Т.І. Теоретичні основи виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець XIX-початок XXI століття). The 1st International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (26-28 March, 2023) SPC «Sciconf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2023. С. 505.

13. Інформаційні ресурси

1. Каплуновська О. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська, І. І. Кичата, Ю. М. Палець; за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 72 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/8ukrayina-moya-batkivshhina-rejpolaska.pdf>

2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді: додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2015 р. № 641. URL : <http://don.kievcity.gov.ua/files/2015/6/17/contsepciya.pdf>

3. Лушпай Т. Виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. *Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень: матеріали міжнародної студентської наукової конференції*.Т.2, 25 вересня, 2020 р. Івано-Франківськ, Україна: Молодіжна наукова ліга. 2020. С. 83-84 URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/liga/article/view/4733>

4. Лушпай Т. Виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні (1930-1941 роки). *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. Том 13, № 2. 2022. С. 25-29.

5. Лушпай Т., Якименко С. Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Наука і техніка сьогодні*. №11 (25). 2023. С. 457-466. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/57_2022/part_3/46.pdf

6. Лушпай Т. Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ- початок ХХІ століття). *Науковий журнал «Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. Випуск 4, 2022. С. 178-182. URL: <http://academystudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/420>

7. Лушпай Т., Якименко С. Стан виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в період 1930-1941 рр. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Вип. 53 Том 1. С. 198-202. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/57_2022/part_3/46.pdf

8. Лушпай Т., Якименко С. Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Вісник науки та освіти*. 2023 №8 (14). 2023. С. 615-624. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/6212>

9. Bondarenko N. V., Vaskovskaya E. E., Kosianchuk S. V. Dialogization as a resource of language learning in the context of updating traditional teaching methods. *Humanitarian Balkan Research*. 2021. 5, 1(11). Pp. 10–15. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724617>

Електронні журнали з дошкільної освіти:

1. Вихователь-методист дошкільного закладу. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/>
2. Методична скарбничка вихователя. URL: <https://evykhovatel.m CFR.ua/>
3. Всеукраїнський науково-методичний журнал «Дошкільне виховання». URL: <https://www.facebook.com/doshkilne.vyhovannya>
4. Джміль. URL: <https://jmil.com.ua/dv>

Освітні платформи:

1. Освітня платформа «Всеосвіта» URL: <https://vseosvita.ua/>
2. Освіта Львівщини. URL: <https://osvita.loda.gov.ua/?page=blog&id=1464>

ДОДАТОК У

Тренінг у формі ділової гри (розробка Л.Голян, директора Миколаївського ЗДО №139, експериментального закладу).

Ділова гра**«Педагогічний МайстерШеф» на тему:**

«Національно – патріотична орієнтація дошкільників в умовах інтегрованої особистісно – орієнтованої технології професора

С.І.Якименко»

Педагог – майстер: Давня мудрість говорить: «Хто стоїть на місці, той відстає». А хто не хоче відставати, мусить рухатися вперед, і не зупинятися, досягнувши вершини, а підійматися вище». У цьому й полягає основна місія сучасного педагога. Вже не достатньо бути актором, режисером, діловодом, дипломатом, психологом. Модель сучасного педагога-вихователя передбачає готовність до застосування нових освітянських ідей, здатність постійно навчатися, бути у постійному творчому пошуку. Ці якості не видаються додатком до диплома про педагогічну освіту, а формуються у щоденній педагогічній праці.

Саме тому ми пропонуємо зробити ще один великий крок вперед, прийнявши участь у діловій грі «Педагогічний майстер – шеф на тему «Закладання основ національно –патріотичної орієнтації дошкільників в умовах інтегрованої особистісно – орієнтованої технології С.Якименко».

Відбірковий тур

Педагог – майстер: Хто стане безпосереднім учасником гри та отримає унікальну можливість попрацювати на нашій педагогічній кухні, вирішить доля. Учасниками команд стануть ті, хто займає «ВІП-стілець» (кольорові позначки).

Учасники займають місця, одночасно формуються команди.

Педагог – майстер: Дозвольте представити Вам, шановні колеги, експертів з педагогічної кухні, шеф - кухарів інтегрованої технології професора Якименко С.І., Панасюк Т.В., Низковську О.В.

Ознайомимось з правилами нашої роботи:

- Активно працювати в команді для забезпечення найкращого результату.
- Враховувати думку та досвід кожного учасника команди.
- Ділитися секретами педагогічної кухні.
- Дотримуватися порядку на педагогічній кухні.

Педагог – майстер: Жодна кухня не може функціонувати без комори. Пропонуємо Вам відвідати комору нашої педагогічної кухні.

Вправа «Педагогічна комора»

Педагог – майстер: Шановні члени команд, оберіть собі продукт. Визначте, чому б ви хотіли потрапити на кухню «Педагогічного Майстер – шефа». Якщо вам потрібно отримати **уявлення** про інтегровану технологію, розташуйте свій продукт на 1 полиці, якщо основною метою вашого перебування тут є **розширення** знань по впровадженню інтегрованої технології – на 2 полиці, якщо ви бажаєте **поділитись** з нами досвідом своєї роботи в цьому напрямку – на 3 полиці.

Учасники розташовують шаблони продуктів на полицях відповідно до своїх цілей.

Теоретичний модуль «Технологічні питання»

Педагог – майстер: Перед тим, як розпочати будь – яку справу, кожен кухар отримує теоретичну підготовку. Не стане винятком і робота на нашій педагогічній кухні. Тема нашої роботи знаходить своє відображення в змісті загально-векторного модуля «Людина і суспільство». Через інтеграцію змістових ліній, модульно-змістових ліній ми допомагаємо дитині цілісно сприймати навколишній світ, допомагаємо розглянути те чи інше поняття з різних сторін, розкриваємо їх взаємозв'язки. Робота дошкільного закладу з національно- патріотичного виховання в контексті інтегрованої технології віддзеркалює необхідне суспільству та державі соціальне замовлення на виховання громадянина своєї Батьківщини, патріота з активною життєвою позицією. Патріотизм, як моральна якість має інтегральний зміст. З огляду на

це в педагогічній роботі ми поєднуємо ознайомлення з явищами суспільного життя, народознавство, засоби мистецтва, практичну діяльність, національні та державні свята. Кінцевим результатом діяльності повинна стати активна громадянська позиція та патріотична свідомість людини, як основа особистості громадянина України.

Патріотизм (від грец. *patris* — батьківщина, *patrois* — співвітчизник) — це любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам.

Патріотичне виховання — це цілеспрямований процес впливу на особистість з метою формування патріотизму, як якості, котра проявляється в любові до своєї Вітчизни, служінні їй.

Тож продовжимо далі розглядати інтегровану технологію як один із способів виховання патріотичної свідомості у дитини.

Вправа «Секретні інгредієнти»

Педагог – майстер: На сучасному етапі розвитку системи патріотичного виховання є кілька напрямків роботи: екологічний, історично – краєзнавчий, культурний, родинний, морально – правовий. Пропонуємо Вам з усієї кількості характеристик дібрати до сформульованих напрямків тільки ті, які на вашу думку, розкривають зміст роботи та створити свою «страву» із цих інгредієнтів.

Учасники отримують смужки, на яких зазначені характеристики різних напрямків та обирають потрібні.

Картка 1- екологічний напрямок: здатність бачити красу рідної природи, вміння бачити і знаходити взаємозв'язки природних явищ, дотримання правильної поведінки в природі, вміння доглядати та зберігати оточуючий світ, наявність мотивації до пізнання природи, бажання захищати і збагачувати природні ресурси.

Картка 2 - історично - краєзнавчий напрямок: знання історичного минулого регіону, зацікавленість архітектурним середовищем, збереження

пам'яті про історичне минуле, збереження пам'яток місцевості, почуття гордості великими людьми, спираючись на історичні події та факти.

Картка 3 – культурний напрямок: знання витоків народної культури, приєднання до культурного багатства народу, почуття причетності до спадщини минулого, знайомство з фольклором, засвоєння кращого з досвіду предків, отримання естетичних орієнтирів.

Картка 4 – родинний напрямок: усвідомлення безумовної цінності сім'ї; розуміння та підтримка моральних засад родини, шанування батьків, відповідальність за іншого, бережливі відношення до життя людини, турбота про продовження роду.

Карта 5 - морально-правовий напрямок: моральна свідомість, моральність поведінки, правова грамотність, почуття громадянського обов'язку, громадянська совість, правова культура.

Педагог – майстер: Виховання патріотично налаштованої особистості відбувається не тільки в рамках одного загально-векторного модуля «Людина і суспільство». Інтегрована технологія дозволяє синтезувати всі загально-векторні модулі, де в змісті кожного із них розкриваються складні, а часом, і абстрактні поняття. Зміст напрямків роботи з патріотичного виховання можна розкрити, тільки вміло інтегруючи модульно – змістові лінії між собою.

Вправа «Національна кухня»

Педагог – майстер: Для відродження національного духу нашого народу перед педагогом ставляться задачі, які вирішуються відповідно до загально – векторних модулів інтегрованої технології. Базовий компонент дошкільної освіти орієнтує педагогів на вирішення пізнавальних задач народознавчої тематики. Які пізнавальні задачі стоять перед педагогом, ми дізнаємось, склавши їх формулювання з частин.

- розширення обсягу знань про Україну
- ознайомлення з державними символами
- ознайомлення з національними оберегами

- знайомство з національною кухнею
- ознайомлення з побутом народу в минулому
- знайомство з історичними фактами становлення держави Людина і суспільство

- знання національного одягу
- пізнання власного родоводу
- знайомство з видатними людьми Батьківщини
- формування інтересу до українського музичного мистецтва
- розвиток інтересу до національної обрядовості та свят Людина
- прищеплення трудових навичок, пов'язаних з народними ремеслами і
- знайомство з дитячим фольклором та творами українських письменників культура

- прилучення дітей до народних ігор
- пізнання природи рідного краю Людина і природа
- ознайомлення дітей з національною іграшкою
- надання уявлень про транспорт минулих часів Людина-наука і техніка
- знайомство з українськими космонавтами
- місцезнаходження країни на планеті Земля
- країни – сусіди Людина і Всесвіт

Педагог – майстер: Отож, шановні кухарі, ми розглядаємо пізнавальні задачі в усіх загально - векторних модулях як інгредієнти, а розвивальні та виховні задачі – як приправи для формування національних рис дитини.

Проте більшість задач національно – патріотичного виховання вирішується педагогом відповідно до загально – векторного модуля «Людина і суспільство». Щоб якісно реалізувати принцип інтеграції, необхідно виділити форми роботи, які протягом певного періоду часу (дня, тижня, місяця) будуть забезпечувати синтез освітніх галузей, взаємозв'язок різних видів діяльності: пізнавальної, комунікативної, ігрової, художньо-творчої - це дає основу для появи нового освітнього продукту, в створенні якого задіяні і

педагоги, і діти, і батьки. Це можна прослідкувати на каскадній моделі інтегрованого планування.

Каскадна модель інтегрованого планування

Пропонуємо Вам попрацювати з інтегрованим плануванням в командному квесті.

Командний квест «Книга рецептів»

Педагог – майстер: Книгою рецептів для педагога, який працює за інтегрованою особистісно - орієнтованою технологією, є навчально – методичний комплект «Віконечко в світ», в якому викладено зміст практичного матеріалу відповідно до загально – векторних модулів. В посібнику «Інтегроване планування» загально – векторний модуль «Людина і суспільство» включає в себе такі змістові лінії: Батьківщина, Сім'я, Я. Кожен із змістових ліній розкривають декілька модульно – змістових ліній.

Ми пропонуємо проаналізувати інтегроване планування по певній модульно – змістовій лінії та визначити поняття, які є ключовими для розкриття педагогом даної теми.

Педагоги отримують посібник та визначають за ним світоглядне поняття та об'єкти вивчення.

1 - змістова лінія - Батьківщина, модульно-змістова лінія - «Україна».

2- змістова лінія – Батьківщина, модульно - змістова лінія «Народні звичаї і свята».

3- змістова лінія – Батьківщина, модульно – змістова лінія «Праця людей».

4- змістова лінія - Сім'я.

5- змістова лінія - Я.

Педагог – майстер: Враховуючи те, що в інтегрованому педпроцесі всі поняття взаємопов'язані між собою, взаємозбагачують та доповнюють один одного пропонуємо Вам із тих понять, які ви вибрали, виготовити інтегрований мікс по типу «асоціативного куща».

Асоціативний куш. Вправа «Інтегрований мікс» .Вправа«Ділимося рецептами» (презентація інтегрованих міксів)

Педагог – майстер: Результатом такої роботи в системі інтегрованої технології є емоційно – моральне, дійове ставлення дошкільника до себе та інших людей, до рідної землі, до своєї нації, матеріальних та духовних надбань суспільства.

Педагог – майстер: В реалізації основних аспектів національно – патріотичного виховання в тісному взаємозв'язку із загально – векторним модулем «Людина і суспільство» виступає загально – векторний модуль «Людина і культура». Особлива роль відводиться емоційно - діяльнісному підходу в організації освітньо – виховного процесу, завдяки якому у дошкільника формується бажання та вміння реалізовувати знання в практичній діяльності. Практична діяльність є ефективним засобом патріотичного виховання.

Вправа «Гарячий цех». Педагог – майстер: Я пропоную Вам представити різні форми роботи з використанням емоційно – діяльнісного підходу в дошкільному закладі відповідно до: **Загально –векторних модулів «Людина і суспільство» та «Людина і культура»:**1гр. - Театралізована діяльність - обряд «Водіння кози»; 2 гр. - Музична діяльність - віночок українських пісень (з інструментами); 3 гр. - Зображувальна діяльність – витинанка; 4 гр. - Ігрова діяльність - народна рухлива гра; 5 гр. - Трудова діяльність –лялька-мотанка.

Педагог – майстер: В результаті такої роботи діти отримують не тільки суму знань, умінь та навиків по даній темі, а в них формуються такі інтеграційні якості як допитливість, активність, самостійність, відповідальність, вихованість тощо.

Педагог – майстер: Ми детально розглянули з Вами загально – векторний модуль «Людина і суспільство», в процесі роботи над яким різноманітні форми роботи з дітьми, види дитячої діяльності направлені на формування громадянина нашої безмежної країни – України.

Фото та відеоряд. Педагог – майстер: Аналізуючи нашу з вами роботу, хочу акцентувати вашу увагу на результативності інтегрованого освітнього процесу.

Результативність інтегрованого педагогічного процесу. Педагог – майстер: Очевидно, що інтегрована система роботи з національно-патріотичного виховання вимагає від педагога організації особливих умов, створення обстановки, яка забезпечувала б дітям особливий комплекс знань, відчуттів та емоційних переживань. Пропоную вам визначити показники сформованості патріотично – налаштованої особистості та записати їх на гранях куба.

Вправа «Все в наших руках». Педагог – майстер: Ми бачимо, що куб сам по собі не тримається, а тримається тільки завдяки нашим рукам. Отже, виховання майбутнього громадянина нашої країни в наших з вами руках.

Педагог – майстер: Підводячи підсумки нашої з вами роботи на педагогічній кухні, маємо надію, що ми допомогли вам не тільки віднайти нові шляхи в роботі з дітьми, а й підвищити свій професійний рівень. Тож, пропонуємо вам зварити узвар із думок та пропозицій щодо сьогодишньої роботи та віддати на дегустацію нашим експертам.

Рефлексія «Приготуй узвар». Педагог – майстер: Для підбиття підсумків нашої гри слово надається експертам.

Педагог – майстер: Хочу подякувати всім учасникам гри за співпрацю, сподіваюся, що національно – патріотичне виховання особистості буде і надалі залишатися одним із пріоритетних завдань кожного педагога, найважливішим результатом якого буде усвідомлення дитиною себе громадянином України. Завершення ділової гри народною мудрістю: «Якщо твої плани розраховані на рік – сій жито, якщо твої плани розраховані на десятиліття – саджай дерева, якщо твої плани розраховані на віки – виховуй дітей».

Додаток Ф

Загально векторний модуль «Людина і суспільство».

Змістова лінія «Батьківщина»

Інтегрований навчальний блок в старшій групі

«УКРАЇНА – РІДНИЙ ДІМ, ЖИВЕМО МИ МИРНО В НІМ»

Програмовий зміст: розширити та поглибити знання дітей про Україну, державні та народні символи, природні багатства. Сприяти розумінню поняття «Батьківщина». Закріпити знання дітей про народні ігри. Активізувати словник дітей прикметниками, словами-назвами предметів українського національного костюма. Вчити складати складносурядні речення з прийменником «але». Розвивати зв'язне мовлення, увагу. Формувати почуття належності до українського народу. Виховувати любов до Батьківщини, бажання зробити її кращою.

Обладнання: глобус, прапор, розрізані карти (адміністративна, фізична, карта тваринного та рослинного світу), предметні картинки, шаблон «китиці калини», скриня, предмети українського національного костюму, площинні фігури людей різних національностей, вінок, атрибути для ігор (мак, журавель, хустка велика, вінок, сопілка), крісло «Мрійника».

ХІД: Вихователь: Подивіться, який новий глобус я принесла. Що таке глобус (модель планети Земля). Що ми можемо побачити на ньому?(океани, моря, річки, країни). Ми сьогодні поговоримо про одну країну, а про яку, ви дізнаєтесь із загадки:

Чудовий, щедрий, рідний край,

І мова наша солов'їна,

Люби, шануй, оберігай,

Усе, що зветься ... (Україна)

Вихователь: Давайте знайдемо Україну на глобусі. Позначимо її прапорцем. Якщо виділити з глобуса частину, на якій зображена Україна, що ми з вами отримаємо? (Карту України). Давайте складемо різні карти України та подивимось, що вони можуть нам розказати про нашу країну.

Дидактична гра «Склади карту України».

Вихователь: Оберіть собі пару та складіть карту України.

- Назвіть столицю України.
- Як називається головна річка України?
- Якими морями омивається Україна?
- Які гори є в нашій країні?
- Які тварини мешкають в Україні?
- Які рослини є символами України?

Вихователь: Наша країна дуже мальовнича, багата. Давайте ще доберемо слова, якими можна описати Україну, а допоможуть нам ось ці картки. Візьміть собі по одній.

Дидактична гра «Опиши Україну».

Подивіться на картинку та доберіть слово, яким можна описати Україну. (Діти описують Україну словами, які асоціюють з малюнками на картках- багата, квітуча, урожайна, гостинна, співуча, дружня, щедра, рідна, сильна, талановита - та вішають на шаблон китиці калини).

Вихователь: Як багато гарних слів можна сказати про нашу Батьківщину! Як ви вважаєте, чому в нас з'явилась калина? (Тому що калина – символ нашої Батьківщини). А чому Україну ми називаємо Батьківщиною? На які слова за звучанням схоже слово «Батьківщина»? (батьки, батько). Наші батьки народились, живуть на Україні. Отже Батьківщина – це місце, де ти народився, де живуть твої рідні, це місце куди ти можеш повернутися і тобі завжди будуть раді. А зараз я пропоную вам помандрувати по нашій Батьківщині.

Фізкультхвилинка «Наша Батьківщина»

Ми мандруєм, ми мандруєм,

Україною крокуєм:

Ось побачили Карпати:

Як вершину нам дістати?

Заглядаєм в озерця –

Не дістати нам денця!
 Далі ми йдемо поважно;
 Шлях долати нам не важко,
 Підрівняйтесь, посміхніться,
 Батьківщині поклоніться,

Вихователь: Україна багата не тільки природою, а саме головне її багатство – це люди, які живуть тут. Як називають людей, які живуть в Україні? (Українець, українка, українці)

Дидактична гра «Знайди українця».

Вихователь: Знайдіть серед людей різних національностей українців та поставте їх в дружній хоровод. Чому ви вирішили, що це українці? (Тому, що вони одягнуті в український національний одяг). Малята, подивіться, українські національні костюми не схожі між собою, вони різні. Чому? (тому, що в різних частинах України носять українські костюми). Одні й ті самі предмети одягу навіть називати можна по-різному. Давайте пригадаємо, як називаються деякі предмети національного одягу в різних частинах нашої країни. А знайдемо ми їх в цій скрині.

Дидактична гра «Назви предмети одягу».

Вихователь дістає зі скрині предмети українського костюма. Зразок вихователя: це жіночий одяг. Його називають сорочка або вишиванка. Діти дістають предмети одягу та називають їх назви в різних регіонах України. (Спідниця – юпка, плахта, запаска. Пояс - кушак. Хустка - перемітка, намітка. Фартух - попередниця. Штани-шаровари). Останнім дістає віночок.

Вихователь: Віночок має спільну назву в усіх частинах нашої країни. Українці можуть носити різний одяг, називати його по – різному, але в нас багато спільного. І цей віночок допоможе нам пригадати, чим же ми схожі.

Дидактична вправа «Склади речення».

Вихователь: Ми будемо передавати віночок та говорити, чим схожі українці. Зразок вихователя «Хоч ми різні, але всі живемо в одній країні» Діти становляться в коло та складають речення, передаючи віночок.

(Розмовляємо українською мовою, співаємо українських пісень, читаємо українські казки, граємо в українські народні ігри, знаємо українські вірші, святкуємо національні свята, слухаємо українську музику, хочемо миру).

Вихователь: Ви пригадали, що ми всі граємо в одні й ті ж самі народні ігри. Давайте покладемо віночок в український куточок до предметів, з якими можна грати в народні ігри. Подивіться на ці предмети (мак, журавель, хустка велика, вінок, сопілка). В які народні ігри люблять грати українські діти? (Діти називають народні ігри). Як становляться діти, щоб пограти в «Подоляночка»? (діти в хороводі, дівчинка сидить в колі). Що потрібно зробити, щоб перемогти в грі «Микита»? (швидше прибігти та зайняти місце). Хто є головними героями гри «Занадився журавель»? (журавель та баба). Які слова співає баба в цій грі? Давайте покажемо, як потрібно грати в гру «Дід Панас».

Гра «Дід Панас» (скорочено).

Вихователь: Українські народні ігри дуже цікаві для всіх малят. В них дитина може зіграти роль баби або діда, чоловіка або жінки. Уявіть собі, що ви насправді вже стали дорослими. Розкажіть, що ви робите для того, щоб в Україні всі жили в мирі та добробуті.

Творча вправа «Крісло мрійника». (Дитина сідає в крісло та розповідає про справи в теперішньому часі).

Вихователь: Такі добрі справи роблять життя в Україні кращим. Ми хочемо, щоб наша Батьківщина була затишною, безпечною, багатою. Україна – це наш рідний дім. І для того, щоб нам тут добре жилося, потрібно жити в мирі та злагоді. А зараз я пропоную нам піти на вулицю та теж зробити добрі справи для нашого садочка.

Додаток Х

Акти про впровадження результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

17.10.2023р № 06/24

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження

Лушпай Тетяни Іванівни

на тему: «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ-початок ХХІ століття)», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка

Теоретико-методичні напрацювання Лушпай Тетяни Іванівни, що представлені в дисертаційній роботі «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ-початок ХХІ століття)» впроваджувалися в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Лушпай Тетяною Іванівною досліджено історіографію проблеми, джерельну базу та здійснено дефінітивний аналіз ключових понять дослідження; зроблено історико-педагогічний аналіз суспільно-історичних, культурно-освітніх та соціально-педагогічних передумов виховання основ патріотизму старших дошкільників у кінці ХХ – на початку ХХІ століття; розкрито зміст організації процесу виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття; здійснено аналіз змісту, форм, методів виховання основ патріотизму старших дошкільників у досліджуваний період; визначено організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ-початок ХХІ століття), накреслено перспективи імплементації історико-педагогічного досвіду у процес модернізації виховання основ патріотизму старших дошкільників України в сучасних умовах. Розроблено спецкурс «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (ХХ та на початку ХХІ століття) та впроваджено його зміст у процес професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Результати проведеного дослідження будуть корисні у професійній підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Довідка видана для пред'явлення за місцем вимоги.

Проректор з наукової роботи

Свєн ГРОМОВ (0432) 61-89-72

Алла КОЛОМІЄЦЬ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 24-10-07, (0332) 72-01-23
 ел. пошта: post@vnu.edu.ua, web: http://www.vnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125102

31.10.2023 № 03-24/01/2849

на № _____

від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Лушпай Тетяни Іванівни**

**на тему: «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму
 старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ-
 початок ХХІ століття)», поданого на здобуття наукового ступеня доктора
 філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01
 Освіта, педагогіка**

Актуальність проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України зумовлена необхідністю виховання основ патріотизму, починаючи з дошкільного дитинства, оскільки на цьому етапі життя особистості формуються її культурно-ціннісні орієнтації, відбувається розвиток її відчуттів, сприймань, емоцій, мислення, соціальної адаптації в суспільстві та національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі. Саме на цю проблему варто звертати увагу і на етапі підготовки педагогів до роботи з дітьми дошкільного віку, що підтверджує своєчасність і актуальність дисертаційного дослідження Лушпай Тетяни Іванівни.

Матеріали дисертаційного дослідження Лушпай Тетяни Іванівни на тему: «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ- початок ХХІ століття)» впроваджувалися в освітній процес Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Дисертанткою комплексно *опрацьовано* організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ - початок ХХІ століття); *проаналізовано* суспільно-політичні, культурні та соціально-педагогічні передумови патріотичного виховання старших дошкільників упродовж досліджуваного періоду; *розроблено* спецкурс «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (ХХ та на початку ХХІ століття) та впроваджено його зміст у процес професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Впровадження в освітній процес Волинського національного університету імені Лесі Українки матеріалів дисертаційного дослідження Лушпай Тетяни Іванівни свідчить про його науково-теоретичну і практичну значущість для підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану Вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Ректор

Анатолій ЦЬОСЬ

Раїса ПРИМА 0667008344

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв, 54006, тел.: (0512) 37-88-38, факс: (0512) 37-88-15
 E-mail: office@mdu.edu.ua Web: www.mdu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02125444

10.11.2023 № 01-12/01/797

На № _____ від _____

Анатолій ОВЧАРЕНКО
 2023 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Лушпай Тетяни Іванівни
на тему «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму
старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України
(кінець ХХ-початок ХХІ століття)», поданого на здобуття наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,
галузь знань 01 Освіта, педагогіка

У Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського здійснювалося впровадження результатів наукової роботи Лушпай Тетяни Іванівни на тему «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ-початок ХХІ століття)».

Дослідження проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття є актуальним у контексті збагачення та розвитку як історико-педагогічної науки в Україні, так і змісту національно-патріотичного виховання.

Важливим результатом є те, що здійснено аналіз ключових понять дослідження, зокрема: «організаційно-педагогічні умови», «патріотизм», «виховання», «патріотичне виховання», що дало можливість для авторського тлумачення поняття «вихованість основ патріотизму у старших дошкільників» як результат цілісного виховного процесу, який спрямований на збагачення знань та уявлень дітей про рідний край, Батьківщину, її історію та культурні надбання, які через емоційно-ціннісне ставлення реалізуються у поведінці та вчинках дітей.

Лушпай Тетяною Іванівною визначено організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти; в умовах реформування національної системи освіти в Україні,

окреслено перспективи імплементації історико-педагогічного досвіду у процес модернізації виховання основ патріотизму у старших дошкільників.

Наукове дослідження Лушпай Тетяни Іванівни на тему «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ-початок ХХІ століття)» апробовано й отримало схвальні відгуки викладачів Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомилинського, що підкреслює необхідність впровадження авторських результатів в освітній процес закладів вищої освіти України.

Довідка видана для пред'явлення за місцем вимоги.

Завідувачка кафедри
початкової та дошкільної освіти,
д. пед. н., проф.

Світлана ЯКИМЕНКО

027945

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

бульвар Шевченка, 81, м. Черкаси, 18031, тел./факс: (0472) 354463, 372142
 e-mail: cic@cdu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02125622

19.10.2023 № 345/04

на № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної праці
 Лушпай Тетяни Іванівни**

**на тему: «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму
 старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ-
 початок ХХІ століття)», поданого на здобуття наукового ступеня доктора
 філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта,
 педагогіка**

На сучасному етапі розвитку України, в умовах російсько-української війни виникає нагальна потреба у переосмисленні досвіду патріотичного виховання дітей та молоді, здійснення системних заходів, спрямованих на формування нового українця, готового захищати суверенітет і територіальну цілісність України та діяти на основі національних і європейських цінностей. Тому дисертаційне дослідження Лушпай Тетяни Іванівни є актуальним і своєчасним.

Матеріали дисертаційного дослідження Лушпай Тетяни Іванівни на тему: «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ- початок ХХІ століття)» впроваджувалися в освітній процес Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

У практику підготовки майбутніх педагогів впроваджені: організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ-початок ХХІ століття), зокрема: концептуальне та нормативно-правове визначення змісту та очікуваних результатів виховання патріотизму у дітей та молоді України; забезпечення цілісності змісту та варіативності форм, методів, прийомів виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти у досліджуваний період; підвищення професійної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти, в основі якої лежить системний підхід та яка передбачає підвищення рівня теоретичних знань та методичних умінь і навичок; оновлення змісту професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти як системи психолого-педагогічних, методичних та спеціальних знань, практичних умінь і навичок виховання основ патріотизму у старших дошкільників. Окреслено перспективи імплементації історико-педагогічного досвіду у процес модернізації виховання основ патріотизму у старших дошкільників України в умовах реформування національної системи освіти.

Реалізовані на практиці організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти заслуговують позитивної оцінки та схвальних відгуків

Як свідчить досвід впровадження Т. І. Лушпай, запропонований підхід до організації і забезпечення освітнього процесу сприяє підвищенню ефективності виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України і заслуговує на поширення у закладах вищої освіти.

Тема дисертаційної роботи заслухана та обговорена на засіданні кафедри дошкільної та спеціальної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол №3а від 19.10.2023).

Проректор з наукової та
інноваційної діяльності

О. В. Спрягайло